



ВНЗ «НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ»

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
МІНІСТЕРСТВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ І НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

Суспільно-науковий проєкт

**«Духовні цінності українського суспільства
у світлі співпраці суспільствознавства і богослов'я»
(2001-2023)**

**Проблеми економічного і духовного життя України в
умовах російської агресії та означення головних шляхів їх
вирішення**

XX НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

Київ - 2023

***Проблеми економічного і духовного життя України в умовах російської агресії
та означення головних шляхів їх вирішення***

УДК
ББК
Т 50

Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу ВНЗ «Національна академія управління» заборонено

Рекомендовано до друку Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління» (протокол № 3 від 03.04.2023 р.) і Вченою радою «Науково-дослідного інституту соціальної політики Міністерства соціальної політики України і НАН України» (протокол № 4 від 12.04.2023 р.)

Редакційна колегія:

Єрохін С. А., д.е.н., професор
Баранівський В. Ф., д.філос.н., професор
Штулер І.Ю., д.е.н., професор
Ільчук Л. І., к.політ.н., доцент

Відповідальний за випуск Баранівський В.Ф.

Упорядник Ухова Т.Е.

T50 Проблеми економічного і духовного життя України в умовах російської агресії та означення головних шляхів їх вирішення. – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2023.– 157 с.

ISBN 978-617-7894-94-9

У збірці представлені матеріали XX науково-практичної конференції «Проблеми економічного і духовного життя України в умовах російської агресії та означення головних шляхів їх вирішення», проведеної 30 березня 2023 р. у рамках суспільно-наукового проєкту «Духовні цінності українського суспільства у світлі співпраці суспільствознавства і богослов'я».

Організатори конференції: ВНЗ «Національна академія управління», Науково-дослідний інститут соціальної політики Міністерства соціальної політики України і НАН України, Національна академія наук вищої освіти України.

© «Національна академія управління», 2023

З М І С Т

Пленарне засідання

Єрохін С.А. Український світ vs «руській мір».....	6
Баранівський В.Ф. Джерела та фактори перемоги українців у російсько-українській війні.....	11
Ільчук Л.І. Волонтерський рух в Україні під час війни: історія, нормативна база, напрями діяльності.....	16
Пилипенко О.Є. Відбудова економіки України у післявоєнний період: прогнози та перспективи.....	29
Белінська Я.В. Напрями та механізми допомоги країн-партнерів України для задоволення її військових потреб.....	32

СЕКЦІЯ 1. Економічний потенціал України: стан, проблеми та шляхи їх подолання в умовах війни та післявоєнної відбудови

Медвідь Ф.М., Мурдій А.В., Ярмоленко В.М. Енергетична безпека України в умовах російської агресії.....	38
Михайлов В.С. Деякі особливості інтерпретації соціально-економічних циклів у сучасних умовах.....	42
Лукович В.В. Балансові моделі як інструмент прогнозування наслідків військового вторгнення та визначення факторів соціально-економічного відновлення України.....	47
Баранівський О.В. Залучення іноземних інвестицій для підтримки, відбудови та подальшого розвитку України в складних сучасних умовах.....	51
Гончаров Ю.В., Пелех А.О. Відродження економіки на новому підґрунті....	56

СЕКЦІЯ 2. Проблеми економічного і духовного життя України в умовах російської агресії

Файчак А.В. ІТ – галузь як фактор розвитку економічного потенціалу України та науково-технічного прогресу в оборонно-промисловому	
--	--

комплексі під час війни.....	59
Кудрявцев В.О. Моделювання розвитку безпекової ситуації в Придністровському регіоні Республіки Молдова на основі методу системної динаміки.....	63
Єрмошенко М.М., Ковалевська Я.П. Економічні аспекти впровадження реінжинірингу в Україні.....	65
Овчар П.А., Таранчук В.А. Впровадження проєктів щодо інноваційного розвитку економіки України в умовах війни.....	67
Єрохін С.А., Конобас М.П. На шляху пошуку ефективної моделі інноваційного розвитку України.....	70
Неговська Ю.М., Власенко Д.О. Запровадження інноваційних підходів дейтамайнінгу щодо організації управління бізнес-системами в умовах війни.....	72
СЕКЦІЯ 3. Духовний потенціал України: стан, проблеми та фактори (шляхи) зміцнення в умовах воєнного стану та післявоєнної розбудови	
Баранівський В.Ф. Духовний потенціал України: його стан та значення для перемоги над ворогом.....	74
Васянович Г.П. Джерело насильства і агресії – бездуховність.....	79
Чорний В.С. Праця Б.Монкевича «Воєнний дух і його значення» та її вплив на сучасність.....	85
Павлов В.Л. Свідомість в умовах війни.....	92
Онкович Г.В. Новітні підходи до викладання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням».....	95
Єрохін С.А., Книш І.В. Післявоєнний план щодо майбутнього України: етимологія понять.....	99
Гордієнко М.Г. Аксиологічні сенси патріотизму в протистоянні неоімперській агресії.....	107

Лозниця С.А. Національна ідея VS ідея всеслов'янства: засади національного єднання та стратегії пропаганди.....	113
Сень М.П. Концептуальні засади розробки та прийняття (ухвалення) воєнно-політичних рішень у сучасній Україні.....	117
Чуприк Н.В. Свобода і незалежність як основні суспільно-демократичні цінності.....	120
Слободян К.Р. Значення символіки в суспільному житті країни.....	123
Козленко Б.В. Патріотизм як цінність громадянського суспільства.....	126
Шевчук Х.А. Свобода вибору та відповідальність як загальнолюдські категорії.....	129

СЕКЦІЯ 4. Шляхи оптимізації взаємовпливу економічного, духовного та воєнного потенціалів української держави за умов війни та євроатлантичної інтеграції

Баранівський В.Ф., Чорний В.С. Ідеологічні та морально-психологічні чинники перемоги над агресором.....	133
Бухкало С.І. Нові напрямки навчання з урахуванням наслідків агресії в системі політехнічної освіти.....	138
Любецька В.В. Про особливості діджиталізації у сучасній сфері освіти.....	141
Лозниця С.А. Агресивність, деструктивність та війна: соціокультурні засади людського насильства.....	143
Рева-Лєвшакова Л.В. Пріоритети навчання іноземних студентів в умовах війни в Україні.....	146
Чумак О.М. Політична та економічна взаємодія України з Турецькою республікою в умовах російської агресії.....	149
Маєвська Л.Б. Духовний потенціал Ісламу як чинник подолання кризових явищ у розвитку держави.....	152

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

С.А. Єрохін*

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ VS «РУСЬКІЙ МІР»

Шановні друзі, колеги! Сьогодні в Національній академії управління відбувається XX наукова конференція проекту “Духовні цінності українського суспільства” в світлі співпраці суспільствознавства і богослов’я. Цьогоріч, зважаючи на численні виклики сьогодення, Оргкомітетом було запропоновано надзвичайно актуальну тему: «Проблеми духовного та економічного життя України в умовах російської агресії та означення головних шляхів їх вирішення». Користуючись нагодою, хочемо висловити вдячність всім за безпосередню участь у цій конференції та зусилля з підготовки наукового матеріалу для виступу.

Хочу нагадати, що перша конференція проекту, присвячена 2000-річчю Християнства, відбулась ще 2001 року. На ній було розглянуто широкий спектр економічних, правових, історичних та культурологічних аспектів розвитку людства та українського суспільства.

Важливо наголосити, що ця конференція готувалась та проходила за активної участі не тільки провідних вчених, а й представників усіх українських християнських церков та конфесій.

Особливо тісна співпраця, яка пройшла через десятиліття, була з представниками УПЦ Київського Патріархату. У 2001 р. та ще багато років потому в конференціях брав активну участь Патріарх Філарет. Прямо скажемо, дуже мало університетів України демонстрували активну та енергійну підтримку діяльності Київського Патріархату, надаючи для цього свої наукові та медійні можливості.

* доктор економічних наук, професор, ректор ВНЗ «Національна академія управління»

Ми пишаємося тим, що спільний голос науковців Академії та богослов'я УПЦ (КП) допомагав готувати передумови отримання Україною та українською церквою Томасу.

Треба віддати велику шану і згадати словом величезної подяки Блаженнішого Любомира Гузара, предстоятеля УГКЦ. У різні роки Любомир Гузар чотири рази особисто виступав на пленарних засіданнях конференцій з яскравими та глибокими доповідями.

Наша вдячність також представникам Єпископату Католицької церкви України. Кожен їх виступ був непересічною науково-богословською подією.

Багатьом учасникам запам'ятались також ґрунтовні виступи представників Української автокефальної православної церкви.

Важливо й те, що в різні роки в конференціях проєкту брали участь юдейські та мусульманські богослови.

За 23 роки цей науковий, суспільствознавчий, богословський проєкт став помітним явищем та значущою подією в духовному та науковому житті України. Виступи учасників, матеріали конференцій мали на меті сприяти вирішенню актуальних проблемах розвитку України.

Національна академія управління видала матеріали всіх конференцій, збірники є в бібліотеках України та розміщені на сайтах Академії, де кожен може з ними ознайомитись.

Матеріали цієї ХХ конференції, що проходить в надзвичайно складних умовах воєнного часу, також будуть своєчасно оприлюднені.

У чому така життєздатність проєкту? Мабуть, у тому, що кожного разу Оргкомітет, як і цього 2023 року, пропонує для обговорення актуальні наукові теми та духовні проблеми. Понад 1300 вчених за ці роки використовували трибуну конференції для оприлюднення своїх наукових здобутків. Тому, до праці!

Дозвольте оголосити ХХ наукову конференцію відкритою.

Шановні друзі, у Вас є програма конференції, кожному бажаючому буде надана можливість виступити.

Наразі моя місія як Голови оргкомітету завершена, проте дозвольте, як вченому, окреслити деякі важливі, на мій погляд, наукові проблеми сьогодення.

Вже другий рік йде повномасштабна агресивна колоніальна війна, яку розв'язала Путінська Російська Федерація проти нашої країни. Очевидно, що полем бою стала не тільки багатостраждальна українська земля, а й свідомість людей в Україні, РФ, усьому світі.

Назва моєї доповіді: «Український світ vs «руській мір»». Що таке український світ? Скориставшись матеріалами академічного “Словника синонімів української мови” в 11 томах, 1978 р. та “Словника синонімів української мови” видатного українського мовознавця Святослава Караванського, пропонуємо таке визначення: український світ - це людська спільнота, об'єднана мовою, способом життя та мислення, певними соціальними, культурно-історичними та етнографічними ознаками. Український світ - це не застигла субстанція, а процес, що розгортається в просторі та часі. Чи не цю проблематику ми розглядаємо третє десятиліття на наших конференціях? Так! Відповідь очевидна.

В агресивній війні проти України бере участь не лише російська держава і армія. Разом із натхненником «руського міра» РПЦ тисячі російських вчених, публіцистів, блогерів щоденно атакують свідомість людей в Україні та усьому світі, нахабно брешуть, перекривлюють факти, сіють ненависть до всього українського.

На болотах, як тепер у нас кажуть, проходять так звані наукові конференції, видаються наукові журнали, монографії, підручники, в яких тисячі так званих суспільствознавців намагаються науково обґрунтувати наративи брехливої пропаганди. Ми маємо протиставити цьому не тільки чітку громадянську позицію, а й справжню ґрунтовну наукову експертизу та висновки.

Зупинюсь на наукових підходах до спростування однієї з найбільших брехливих Кремлівських тез про відсутність прав українського народу на свої етнічні землі. Ця теза знаходить своє втілення в маячні на кшталт: “Україну створив Ленін”, «південь і схід України – історичні землі Росії», «українців та українську мову створив австрійський генштаб» тощо. За всієї, на наш погляд, абсурдності таких тверджень, вони знаходять собі місце в головах більшості росіян, значної кількості людей у країнах так званого “третього світу” глобального Півдня.

Це гра в “наперстки”. Російська пропаганда та обслуговуюча її офіційна академічна та університетська наука намагаються розглядати злочинну війну поза межами міжнародного права та міжнародних державних правових угод, у тому числі договорів, на яких досі тримається світ після 1945 року, а також нехтуючи численними україно-російськими договорами, що було укладено після 1991 року – розпаду СРСР.

Щодо питання українського націотворення. Історичний ареал історичного етносу, поширення української мови з середини ХІХ ст. охопив величезну територію Східної та Центральної Європи загальною площею більше 1 млн. км².

Величезний масив етнографічних даних, по-перше, містять загальні переписи населення Австро-Угорщини, Росії, Румунії, Польщі та Чехословаччини протягом другої половини ХІХ ст. до початку 1930-х років.

По-друге, це матеріали переписів населення в СРСР - 1926, 1937, 1939, 1959, 1970, 1979 та 1989 років.

По-третє, це матеріали останнього “Всеукраїнського перепису населення” 2001 року.

За браком часу, з усього цього інформаційного масиву розглянемо дані лише двох переписів населення: “Загального перепису населення Російської імперії” 1897 року та «Всесоюзного перепису населення» 1926 року.

У першому і єдиному переписі населення в Російській імперії 1897 року ставилось питання щодо мови та мовної групи.

У розрізі мовного самовизначення населення Східних та Південних губерній Російської імперії як носія “малоруського” чи “великоруського” мов було отримано, зокрема, такі результати: Єкатеринославська губернія - 1 456 369 осіб та 364 974 осіб, Харківська губернія - 2 009 411 осіб та 440 936 осіб, Херсонська губернія - 1 462 039 осіб та 575 375 осіб, відповідно.

Зважаючи на таку статистику, на територіях сучасного півдня та сходу України, що входили до складу Російської імперії, можна констатувати мовні ознаки формування українського етносу. Зокрема, дані свідчать, що в цих губерніях українська “малоруська” самовизначеність населення за чисельністю переважала російську “великоруську” у 3-4 рази.

Щодо деяких результатів «Всесоюзного перепису населення» 1926 року, важливо звернути увагу на встановлення національного складу населення по всій території СРСР, у тому числі УРСР. За даними перепису, в Україні проживало 28 942 980 громадян. З них: 80,1% українців, 9,2% росіян, 5,4% євреїв, 1,6% поляків та 1,4% німців [1].

В усіх переписних округах півдня та сходу чисельність українців значно переважала чисельність росіян. Наприклад, у Харківському окрузі, відповідно, 1 128 608 українців та 361 681 росіян, по Запорізькому - 429 310 українців та 56 214 росіян, по Артемівському - 555 808 українців та 152 624 росіян. Дніпропетровський округ налічував 1 057 413 українців та 123 773 росіян, Херсонський - 439 024 українців та 64 652 росіян, Луганський - 317 474 українців та 262 702 росіян, Сталінський - 348 518 українців та 223 825 росіян, Старобільський округ - 428 759 українців та 48 820 росіян [там же].

Ці дані свідчать, що в усіх південно-східних регіонах переважна більшість населення України усвідомлювали себе саме як українців.

Отже, українці живуть на своїй споконвічній етнічній території. Саме в межах цієї території з 1917 року проходить процес державотворення України,

утвердження визначення “українець” не тільки в етнічному, а й в державно-правовому вимірі.

На Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року 90,32% громадян України різних національностей проголосували “За підтвердження Акту проголошення незалежності України”, в тому числі в Криму за незалежність України проголосувало понад 54% виборців, в Севастополі – 57%, в Донецькій та Луганській областях – практично 84% [там же].

Шановні колеги, наведені дані – це лише мала частка фактів, які спростовують фейки російської брехливої пропаганди та псевдонауки про “ісконно руські землі”, “з руським населенням”, які треба “асвабодити”. Разом з тим, нам українським вченим, варто активніше використовувати матеріали переписів населення для утвердження справжньої об’єктивної картини розгортання складних процесів українського націо- та державотворення.

Шановні колеги, на цьому дозвольте завершити моє вступне слово до подальшої наукової дискусії і перейти до обговорення доповіді і тез, заявлених на конференцію.

1. <https://numl.org/NEi>

В.Ф. Баранівський*

ДЖЕРЕЛА ТА ФАКТОРИ ПЕРЕМОГИ УКРАЇНЦІВ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Сучасна російсько-українська війна по-суті вже вийшла на загальноцивілізаційний рівень. На цю війну здійснюють визначальний вплив об’єктивні закони різного рівня: найперше – загальноцивілізаційні. **Один з них –**

* доктор філос. наук, професор, Заслужений працівник освіти України, академік НАНВО України, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та іноземних мов ВНЗ «Національна академія управління»

об'єктивний закон глобалізації світових відносин; **другий об'єктивний закон** – рух народів світу до самовизначення та створення незалежних національних держав. **З другим** – пов'язані національно-визвольні революції та війни, розпад імперій (зокрема й СРСР) тощо, створення національних держав (в Європі та інших регіонах світу). Більшість народів світу вже завершили процес створення таких держав. І, як показує історичний досвід та стверджують науковці), саме такі держави є найбільш життєздатними в світовому процесі. Українці, як титульна нація, мають свою давню історію, свої історичні землі, культуру, традиції державності тощо та вже століттями ведуть боротьбу за свою незалежність та державність. А тому мають перспективу, за ними правда, а відповідно і перемога. **До об'єктивних факторів перемоги слід віднести й такі як:** рівень економічного, наукового, соціально-політичного та морально-психологічного і воєнного потенціалів держави. Аналіз їх стану є предметом окремого розгляду. **В свою чергу реалізація названих потенціалів залежить від низки суб'єктивних факторів.** До таких факторів (чинників) найперше належать: **здатність економіки та науки забезпечити функціонування суспільства в умовах війни, стан та рівень морально-бойового духу населення та війська, рівень військово-політичного та військового управління в період війни.** Окрім об'єктивних на процес націєтворення та державотворення впливають і **фактори (чинники), що пов'язані із зовнішнім стосовно України середовищем.** Зокрема, вплив інших держав та народів. Так найбільшим споконвічним ворогом українців була і залишається – Московія (Росія), з її варварськими традиціями – нападати, грабувати, убивати, підкорювати інші народи та землі. Сьогодні агресія Росії проти України продовжується та набула особливо жорстокої форми – збройної війни. РФ – остання в світі імперія яка, згідно світових тенденцій та прагнень народів, обов'язково розвалиться на національно-етнічні складові. І цей процес, як відомо, вже розпочався. В умовах загрози розпаду агресивність російських імперіалістів на чолі з Путіним посилилась. Вони побачили в прагненні

українців до незалежності загрозу своєму існуванню. А тому вирішили підкорити та знищити Україну. Для реалізації цього замислу використовують всі можливі сили та засоби: ідеологічні, політичні, дипломатичні, економічні та психологічні диверсії; збройні сили; збройне та політичне нищення нашої економіки, матеріальних та культурних цінностей тощо. З метою знищення українців, як нації, спланували та проводять на тимчасово окупованих територіях «денацифікацію». Знищують свідомих українців, забороняють українську мову, культуру, традиції, принижують національну гідність українців, переконують, що такої нації немає і не може бути. Для цього особливий удар наноситься по українській культурі та освіті. Знищені сотні, тисячі закладів освіти та культури, насильно впроваджується російська мова та культура, діти (генофонд українців) вивозяться в різні регіони РФ. Як оцінив сучасний американський історик Тімоті Снайдер «Війна України та Росії – це війна за ідеї та людей, яку РФ вже програла». Росія має усвідомити, що у розв'язаної нею злочинної війни не може бути перемоги. Про це також заявив президент ФРН Франк-Вальтер Штайнмаєр у виступі до роковин повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Але, очевидно, що війна ще буде продовжуватися до повної перемоги України. Характерною ознакою та надзвичайно важливим фактором (чинником), що визначає перемогу України у війні є підтримка прогресивних сил всього світу. Україну підтримують ООН, Європейський Союз (ЄС), НАТО та багато інших держав та організацій. Про це маємо багато інформації і вона дуже переконлива.

Є потреба привернути увагу до глибшого усвідомлення впливу духовного (ідеологічного) фактору на війну та подальшу розбудову України. Цьому допоможе культурологічний підхід. Культурологічний підхід до аналізу процесів суспільного розвитку стає все більш актуальним в сучасній науковій думці. Очевидно, це явище обумовлюється новим баченням та усвідомленням ролі культури у розвитку людства, нації, іншої соціальної спільноти. Наприклад, як зазначав відомий український філософ В.С. Горський, в

історико-філософському аналізу «...є суттєвим урахування ролі, що її в історії нації відіграє культура, формуючи потенціал життєвої активності народу, яка консолідує його в ім'я досягнення жаданих змін в усіх сферах суспільного життя. Цей потенціал становить сутність явища, яке ми називаємо духом нації. Дух виступає як ідея, що визначає, спрямовує життя нації, втілює той найвищий смисл, що скріплює життя людей, об'єднаних у межах національної культури» [1, 18].

На дух нації, її духовний потенціал суттєво впливають релігії та церкви. Так УПЦ МП, тривалий час на теренах України була знаряддям духовного поневолення українського народу, в роки Незалежності України ця церква активно пропагувала та насаждала ідеологію «руського мира», по-суті підкорення українців кремлівській імперській державі. Сьогодні абсолютна більшість українців не сприймає настанов та віровчення цієї церкви, розуміє її ворожість для України. Очевидно, що настав час заборонити законом її діяльність в Україні. І для цього є всі підстави. Перевірки цієї церкви в різних містах України в 2023 році, виявлені факти антидержавної, проросійської діяльності в різних парафіях, окремих священнослужителів, а також висновки авторитетної комісії створеної за рішенням РНБО України від 01.12.2022 р. №820/2022 та відповідного Наказу Державної служби з етнополітики та свободи совісті від 23 грудня 2022 року №Н-39/11 була проведена експертиза документів та діяльності УПЦ, в загальних висновках якої записано, що ця церква залишається підлеглою складовою частиною РПЦ та не має власної канонічної суб'єктності, не знайдено жодних ознак самостійності (автокефалії) цієї церкви. Тобто, релігійний центр цієї церкви знаходиться за кордоном. Таким чином в умовах війни вона має бути заборонена Законом України. Так що далі справа за Верховною Радою України та іншими органами влади України.

Особливо, як могутній фактор перемоги, заслуговує на відзнаку система української освіти, науки та культури. Не випадково у війні РФ намагається

знищувати українську культуру, принизити українську мову та перекреслити українське мистецтво.

Дякуючи освітянам, науковцям та працівникам культури українське суспільство впродовж більш 30 років Незалежності отримало рівень культури, духовності, патріотизму, морально-психологічної стійкості, що дозволив, особливо на початку військової агресії, дати відсіч агресору. Ворог не очікував на активний спротив українців, розраховував на швидку перемогу. По різному реагували українські державні органи управління. Дехто з управлінців, очевидно, був розгублений і тільки під впливом суспільних настроїв включалися в активну роботу. Проявився дух раніше пригніченого Московією українського народу, що переважає в усіх випадках дух гнобителя-москаля та його війська. В умовах Незалежності українці відчували дух свободи, перспективу до кращого життя. І цей дух створив основу їхньої незламності та волі до перемоги.

Таким чином, дух українського народу та його Збройних Сил як ніколи високий та спрямований на перемогу; на рівні держави для посилення єдності суспільства необхідно підвищити роль державної ідеології, ідеологічної та інформаційно-пропагандистської роботи; в системі освіти важливо посилити формування в молоді духу патріотизму, готовності захищати Батьківщину від ворога.

1. Горський В.С. Філософія в українській культурі: (методологія та історія). – Філософські нариси. К.: Центр практичної філософії, 2001. 236 с.
 2. Баранівський В.Ф. Про духовні джерела нашої перемоги / Фейсбук. 22 травня 2022 р.
 3. Баранівський В.Ф. Освіта – фактор духовності та суспільної злагоди в Україні // Всеукраїнська науково-методична конференція “Сучасний стан вищої освіти в Україні: проблеми та перспективи”. К.: ВЦ “Київський університет”, 2000. С.37- 39
-

Л.І. Ільчук*

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ІСТОРІЯ, НОРМАТИВНА БАЗА, НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ

В сьогоднішній Україні, перебуваючи у стані війни. Такий стан кидає виклик всьому громадянському суспільству на дієздатність та загальнонаціональну консолідацію. Громадянський сектор який представлений волонтерським рухом наразі відіграє досить важливу роль в даному процесі. Кризовий стан в державі досить часто приводить до виникнення нових ідей, активізації певних не надто помітних неприбуткових організацій, а також вихід на поверхню всіх латентних проблем, які вже довгий час крились глибоко в соціальній структурі українського суспільства. Саме тому, волонтерський рух в Україні під час війни пробудив націю та, точніше кажучи, став індикатором кардинальних трансформацій в соціальній структурі українського суспільства.

В сьогоднішній Україні волонтери – це основа громадянського суспільства, герої та приклад для наслідування. Нині сотні тисяч волонтерів не просто допомагають, а щодня рятують життя. Сітка, сплетена у Івано-Франківську, захищає воїнів під Херсоном. Аптечка, привезена з-за кордону, гоїть рани воїнів і добровольців під Бахмутом. Обід, приготовлений у громадській їдальні, допомагає відновити сили тим, хто декілька днів евакуювався з окупованих територій. Одяг, зібраний серед знайомих, зігріває тих, хто втратив домівку. Волонтерський рух - важливий, і він потребує ще більше людей, які хочуть допомагати нашим захисникам.

Ситуація, яка склалася в період до і після Революції гідності та в період війни є занадто важкою для подальшого поступу України в Європейське і світове співтовариство як з економічної, військової, так і політичної точок зору.

* кандидат політичних наук, доцент, Заслужений працівник соціальної сфери України, в.о. директора науково-дослідного Інституту соціальної політики Міністерства соціальної політики України і НАН України

В даній статті доповідач ставить за мету виокреслити практики волонтерської діяльності як різновиду благодійної діяльності під час війни і України.

Коротка історична довідка. Разом із відновленням традицій благодійності як невід'ємна її складова у незалежній Україні починає активно розвиватися волонтерський рух. Це благодійна діяльність, яка здійснюється фізичними та юридичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства загалом, гуманістична діяльність, яка спрямована на соціальну допомогу певним верствам населення, розвиток добробуту та процвітання суспільства.

Як суспільний рух волонтерство виникло на Заході, а першими волонтерами були самаритяни, які надавали допомогу усім, хто її потребував. Більш впевнено можна говорити про виникнення феномена волонтерства вже з середини ХІХ століття. 1859 рік вважається роком виникнення волонтерського руху у світі. Саме в цей період Анрі Дюран, відомий французький письменник - журналіст, вражений наслідками кривавої битви при Сольферіно, запропонував створити Червоний Хрест - організацію, яка б працювала на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу полоненим та пораненим, і яка на жаль не проявила принциповості щодо полонених росіянами українців. Принципами, сформульованими Анрі Дюраном, керуються волонтерські організації усього світу [1].

В Україні волонтерство також має свої історичні корені. Як пише дослідниця історії Галичини Адріана Огорчак, «українці завжди опікувалися старими та немічними, вдовами, сиротами. Сильний допомагав слабшому. Великі справи робили разом. Чуйність, ніжність у взаєминах між людьми викликали захоплення у мандрівників, які приходили до нас із далеких країн». Усім відомі імена Костянтина Островського, Петра Сагайдачного, Івана Мазепи, Михайла Грушевського, які не тільки були відомими політичними

діячами, але й меценатами і благодійниками [2]. Підґрунтям для розвитку волонтерства стали милосердя, благодійність, альтруїзм, гуманізм, небайдужість до сторонніх проблем, які були здавна притаманні українцям.

Точних відомостей стосовно започаткування волонтерського руху задля допомоги військовим не має. За даними Інтернет - ресурсу зберіглася розписка від 21 січня 1919 року щодо пожертви селянами другій сотні Окремого куріння Січових стрільців м. Нового - Буга: 38 хлібів, 12 кусків сала, 11 карбованців і 60 копійок грошей [3]. Немає й точної дати утворення волонтерського руху з допомоги армії в цілому по Україні, як і точної дати формування їх у волонтерські організації. Автор вважає, що початком може бути волонтерський рух під час Революції гідності, після початку російської інтервенції до Криму 20 лютого 2014 року і подальший розвиток під час проведення АТО та війни Росії проти України. Приблизним періодом створення розгалуженої системи допомоги армії можна вважати період травня - червня 2014 року. Науковцям ще потрібен час для історичних розвідок з даного питання, і тому автор залишає цю проблему історикам, політологам, громадським діячам задля пошуку істини та її висвітлення в наукових працях.

За даними UN Volunteers, у світі волонтерять 970 млн людей, тобто кожен восьмий житель планети. Кількість годин, які вони присвячують волонтерству, дорівнює роботі 125 млн штатних працівників. А вартість роботи становить приблизно 1,3 трлн доларів - 2,4% світової економіки [4].

Варто нагадати, що колишній Президент України В. Янукович утік із держави. За ним покинули Україну Міністр Оборони України, Голова служби безпеки України, Голова Ради національної безпеки і оборони України, ряд міністрів, які «захватили» з собою значну частину золотовалютних резервів опустошивши казну. Стало зрозуміло, що Збройні сили України, практично були зруйновані владою Януковича, перебували у жалюгідному стані, Національна гвардія і поліція деморалізовані - чинити опір агресору і сепаратистам мали змогу лише лічені підрозділи. Армія залишилася практично

не боєздатною, не забезпеченою з усіх точок зору. Це добре розуміла Росія, яка окупувала Крим без «єдиного пострілу». а 24 лютого 2022 року почала повномасштабне вторгнення на територію України, практично почалася війна, яку і до сьогодні росіяни називають спеціальною воєнною операцією. Завдяки волонтерським організаціям та добровольчим батальйонам вдалося максимально забезпечити наших вояків усім необхідним для відсічі агресору.

А те, що відбувається після початку повномасштабного вторгнення росіян 24 лютого 2022 року, взагалі можна назвати тріумфом українського волонтерства. Сотні тисяч українців долучилися до волонтерського руху та роблять, здавалось би неможливе. Забезпечують армію всім необхідним, розв'язують складні логістичні питання, ризикують власними життями та евакуюють людей з найгарячіших точок, доставляють тисячі тон гуманітарної допомоги, прихищають і підтримують мільйони переселенців в Україні та за кордоном, піклуються про тварин, дбають про людей похилого віку, відбудовують зруйновані будинки, блокують тисячі ворожих ресурсів та щоденно роблять інші неймовірні подвиги. А ще за пів року зібрали захмарну суму донатів у понад 30 млрд грн та першими у світі придбали справжній космічний супутник й ударні безпілотники для нашої армії.

Саме тому, в реаліях соціальної нестабільності українського суспільства потреба в добровольчій праці загострилася. Для її розв'язання зусиль і фінансових вкладень держави стало замало, тому держава та її організації потребують допомоги населення, готового на безкорисну працю. Так сталося і в Україні, коли захищати державу від російської агресії разом зі Сектором оборони України стали добровольчі батальйони і волонтерські організації [5].

Проблематикою волонтерського руху займалися такі відомі науковці, як Дж. Девіс Сміт, М.Харріс, К.Рочестер, Р.Хедлі, С.Елліс, К.Кемпбел та ін. Крім того, волонтерство як соціальний феномен вивчали такі вітчизняні науковці, як Р.Вайнола, А.Капська, Н.Комарова, О.Безпалько, О.Карпенко, І.Зверева, І. Юрченко., Г.Лактіонова., І.В. Авуєва. В основі класичних підходів до

дослідження проблематики добровільної діяльності лежать ідеї альтруїзму (О.Конт, І.Кант, Г.Гегель, П.Сорокін, Д.Майерс, В.Єфроїмсон), лібералізму (Дж.Бентам, Г.Спенсер, Ф.Хайек), марксизму (К.Маркс, Ф.Енгельс, В.Ленін), християнських релігійних цінностей (А.Сміт, М.Вебер, А. де Токвіль). На сучасному етапі проблематика добровільної діяльності досліджується в межах трьох підходів: соціального (Р.Корнюєл, Ф.Хайек), економічного (Л.Саламон) і трудового (К.Бідерман, Л.Кудринська).

Однак, зазначені дослідження ґрунтуються переважно на узагальненнях досвіду практичної реалізації волонтерських проєктів у галузі соціальної роботи з їх детальним, часто поетапним, описом. Саме тому, оцінюючи рівень розробленості проблематики щодо волонтерської діяльності і волонтерського руху в Україні, варто вказати на відсутність комплексних досліджень щодо волонтерського руху, волонтерської діяльності під час війни в Україні. Відомості про такий вид діяльності фрагментарно розпорошено, переважно в Інтернет - виданнях.

Науковцям України ще знадобиться значна кількість часу щоб систематизувати усі відомості про волонтерський рух під час війни у фундаментальний документ для вивчення цього феномену майбутніми поколіннями не тільки українців а й представниками інших держав. Автор статті намагався, на основі зібраної інформації максимально об'єктивно розкрити питання зародження та діяльності волонтерського руху в Україні у воєнний час як унікального явища, аналога якому немає у світовій історії. Українські волонтери - відважні, сміливі, мужні, активні, винахідливі, творчі особистості. Україна посилає на війну найкращих, найдосвідченіших лицарів, яких називають кіборгами, які з великою мужністю, з ризиком для життя захищають суверенітет і незалежність нашої держави.

Для подальшого аналізу волонтерської діяльності важливо зупинитися на аналізі невеликої частини правової основи стосовно діяльності волонтерства і благодійництва в Україні. Адже без правового поля досить важко здійснювати

таку діяльність в сучасних умовах не зважаючи на добровільність і безкорисність такої діяльності.

15 серпня 2022 р. прийнято Закон України 2519 - IX Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI, який зокрема визначає:

- надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану;

- надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, дії правового режиму надзвичайного чи воєнного стану;

- надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації;

- надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України;

- надання волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, збройною агресією Російської Федерації проти України та/або іншої країни проти України тощо [6].

Постановою КМУ від 19 серпня 2015 року №604 в редакції від 24.04.2021 року «Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій та

збройного конфлікту» врегульовано питання соціальної захищеності волонтерів. Зокрема, у разі загибелі (смерті) волонтера одноразова грошова допомога виплачується у розмірі 500 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб на дату загибелі (смерті), членам сім'ї, батькам та утриманцям загиблого (померлого) волонтера у рівних частинах. У разі встановлення інвалідності внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва) одноразова грошова допомога виплачується волонтеру залежно від групи інвалідності у розмірі 250 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб, - особам з інвалідністю I групи; 200 - особам з інвалідністю II групи; 150 - особам з інвалідністю III групи. Але, тут потрібно зазначити, що такому захисту підлягають волонтери, коли волонтерська (благодійна) організація має офіційну реєстрацію та доведено, що під час загибелі, травми або каліцтва тощо волонтер знаходився в зоні бойових дій [7].

Потрібно зазначити, що Органи Центральної виконавчої влади відповідно до норм Закону України «Про волонтерську діяльність», які реалізують державну політику у сфері волонтерської діяльності, виконують низку повноважень, а саме: забезпечують реалізацію державної політики у сфері волонтерської діяльності; вживають інших заходів для розвитку та популяризації волонтерської діяльності; сприяють поширенню інформації про волонтерську діяльність; сприяють громадським об'єднанням та благодійним організаціям у їхній діяльності, спрямованій на розвиток волонтерської діяльності; поширюють інформацію про стан реалізації галузевих та регіональних програм сприяння та підтримки волонтерської діяльності; оприлюднюють на своєму веб-сайті наявну інформацію про організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, зокрема, інформацію про організації та установи, що залучають іноземців та осіб без громадянства для провадження волонтерської діяльності на території України, протягом трьох робочих днів з дня отримання відповідної інформації; сприяють

здійсненню міжнародного співробітництва з питань волонтерської діяльності, узагальнюють і поширюють практику роботи у цій сфері.

На початку активної діяльності волонтерського руху механізмів його взаємодії з владними структурами практично не було. Але пізніше значна роль та високий авторитет волонтерів підштовхнули владу до співпраці, і восени 2014 року почалося їх тісне співробітництво з Міністерством оборони України де була створена Рада волонтерів. Її завданнями стали речове забезпечення армії, ремонт техніки, закупівля приладів та військова медицина. Раді було доручено розпоряджатися бюджетними коштами (в тому числі із надходжень з SMS на номер «565») на той час суму 60 млн. гривень. В листопаді 2014 близько 30 волонтерських груп об'єдналися в громадську організацію «Асоціація народних волонтерів України».

У зв'язку з обмеженістю повноважень Ради волонтерів виникла ідея «волонтерського десанту» - влаштування волонтерів на роботу в Міністерство оборони України. В листопаді 2014 року з ініціативи Юрія Бірюкова та під кураторством Давида Арахамії співробітниками Міноборони стали 8 волонтерів, що пройшли тест на поліграфі. Серед їх досягнень на державній службі відзначають впровадження електронної системи закупівель та електронного реєстру обліку майна Міністерства, розробку нових технічних умов для постачальників, а також новації в області харчування військових та автоматизації складів. Однак упродовж першого року роботи більшість «десантників» звільнилися, а їх починання були передані «Проектному офісу реформ».

За соціальний захист волонтерів несе відповідальність Міністерство соціальної політики України, при якому з метою координації роботи утворено Раду з координації роботи щодо надання волонтерської та благодійної допомоги. Наказом Мінсоцполітики від 18.05.2015 № 516, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 04.06.2015 за № 649/27094, затверджено

Положення про Раду. В регіонах за рекомендацією Міністерства утворені аналогічні дорадчі органи на обласному рівні [8].

Узагальнюючи правову основу та співробітництво волонтерів з органами влади в цілому, та діяльність в період війни можна констатувати що: воно є в цілому досконалим; волонтери захищені в соціальному плані, практично відсутні бюрократичні перепони в їх роботі, досить висока самостійність у виборі напряму волонтерської діяльності. Це вказує на те, що Україна має потужний сегмент громадянського суспільства, який надає новий імпульс у її розвитку та консолідує українське суспільство, особливо під час україно - російської війни.

В продовженні викладення зазначеної теми необхідно зупинитися на реаліях сьогодення щодо волонтерської діяльності під час воєнних дій. Основними напрямками роботи волонтерського руху є: збір і доставка в зону бойових дій різноманітних ресурсів (продукти харчування, ліки, одяг, амуніція, автотранспорт, військові прилади), ремонт та вдосконалення техніки тощо; медична допомога постраждалим від бойових дій, оснащення госпіталів та лікарень; допомога переселенцям (юридична, психологічна та гуманітарна допомога, пошук житла та роботи, адаптація до нового місця проживання та в соціумі); пошук зниклих безвісти, загиблих та робота з визволення полонених.

Ведеться й діяльність в інших напрямках – зокрема різноманітна допомога сім'ям учасників бойових дій. Основними засобами і способами допомоги є: збір коштів. Великі організації здебільшого збирають пожертви за допомогою різних систем безготівкових переказів (зокрема на банківські картки) і публікують в Інтернеті звітність; збір речей; довозення зібраної та закупленої допомоги до військових підрозділів за місцем їх дислокації, госпіталів, родин військовослужбовців.

Потрібно зазначити, що за даними Міністерства юстиції України в період з 24 лютого до 30 червня 2022 року в Україні зареєстрували 4365 організацій громадянського суспільства. Серед зареєстрованих – 3364 благодійні та 1001

громадська організація. Деякі з них є новими, інші – раніше працювали неформально, а зараз отримали офіційний статус. Ці цифри значно перевищують торішні показники. Для прикладу, за весь 2021 рік в Україні з'явилися 792 нові благодійні організації. А за трохи більше як 4 місяці 2022-го – у понад 4 рази більше. Але дані показники можуть змінюватися, адже динаміка зростання чи зменшення може бути різною.

Це можна пояснити тим, що громадянське суспільство мобілізувалося, щоб допомагати Сектору оборони України та мирним мешканцям. Крім того, організації прагнуть офіційного статусу, щоб мати більше можливостей, як-от: право відкривати банківські рахунки, залучати фінансування, співпрацювати з волонтерами, укладаючи договори про провадження волонтерської діяльності та видаючи волонтерські посвідчення, тощо. Діяльність волонтерів у співпраці з офіційно зареєстрованою неприбутковою організацією – це правильний формат співпраці й організації волонтерства. Водночас офіційна реєстрація організації є лише одним із кроків.

У зв'язку з тим, що в одній статті неможливо вичерпно розкрити усі напрями діяльності волонтерів автор зупиниться на деяких із них. Потрібно зазначити, що зону бойових дій можна розділити на зону активних військових дій та на «прифронтові» території, які хоч і зайняті українськими військами, але тут не ведуться бойові дії. Ситуація з постачанням у першій та другій зоні різна, різними є також потреби та можливості доставки волонтерської допомоги. У безпосередній близькості до лінії фронту ситуація складніша. Залежно від інтенсивності обстрілу проїзд до окремих позицій та місцевостей може бути ускладнений, тому виникають проблеми з постачанням. Це стосується як військових, так і цивільних осіб. Однак військові більш мобільні і наразі практично кожен підрозділ має «своїх» волонтерів, – це означає, що при зниженні інтенсивності обстрілу військові можуть розраховувати на постачання. Більшість гуманітарної допомоги і допомоги для військових

надходить до «прифронтової» зони – в тил. Тут розташовані військові бази і склади, де часто зберігаються привезені волонтерами речі.

На сьогодні волонтерські організації України виготовляють різноманітні речі для наших захисників, а саме: маскувальні сітки; теплі рукавички, шкарпетки; виготовлення маскувальних халатів; сушка овочів для борщових і супових наборів виготовлення білизни та балакав; браслети з баракорду тощо. З великою повагою керівництво Інституту відноситься до наших науковців, які у вільний від роботи час займаються плетінням сіток для наших захисників.

Неоціненну допомогу учасникам війни на передовій надають медики-волонтери. Досить часто життя солдата залежить від надання своєчасної допомоги. Відома волонтерська група «Вітерець» вважається додатковими руками військових лікарів. Фронт розтягнений, медиків не вистачає завжди. Волонтери виконують поетапно свою роботу, перший етап – доставка поранених з передової до шпиталів, найближчих до фронту. Тобто волонтери є найпершими руками військових лікарів. З жовтня 2016 р. і по сьогодні на передовій працює Перший добровольчий мобільний шпиталь (ПДМШ) ім. Миколи Пирогова [9].

Наразі неможливо описати усі волонтерські організації України, які вносять неоціненний вклад у нашу перемогу. Аналіз інтернет-ресурсів та особисті спостереження автора надають можливість визначити актуальні в сьогодні «волонтерські фронти», а саме: допомога військовим на передовій. Збройним силам України та Територіальній обороні постійно необхідні автомобілі, амуніція, дрони, тепловізори, спорядження тактичної медицини, рації, системи зв'язку та багато іншого (БФ «Повернись живим», БО «Благодійний фонд Сергія Притули»); забезпечення роботи гуманітарних штабів: продовольство, одяг, ліки, розміщення внутрішньо переміщених осіб (волонтерська платформа «СпівДія», «Паляниця.Інфо», МБФ «Українська біржа благодійності»); інформаційний фронт: протидія дезінформації та пропаганді, блокування ворожих ресурсів, поширення правдивої інформації в

ЗМІ, інтернеті та соціальних мережах, захист інформації та кібербезпека (телеграм-канали «Кібер-Козаки», «Інтернет Війська України»); допомога людям похилого віку, дітям та тим, кому важко самому подбати про себе. Цим людям потрібна їжа, медикаменти, моральна підтримка та просто твоя увага (БФ «Життєлюб», Дитячий фонд ООН «ЮНІСЕФ», БФ «СОС Дитячі Містечка Україна»); допомога тваринам: евакуація чотирилапих, забезпечення притулків усім необхідним, пошук нових домівок (БФ «Нарру Рау», організація «UAnimals»); відбудова будинків: приведення пошкоджених будинків до житлового стану, розбір завалів, перекриття дахів, заміна вікон тощо (ГО «Добробат», ВО «Вдома», програма «БУР»); медична допомога: здача крові, робота в медичних закладах, лекції з тактичної медицини, медико-евакуаційна діяльність у гарячих точках (платформа «ДонорUA», БФ «Перший добровольчий мобільний шпиталь ім. Миколи Пирогова», медико-евакуаційний підрозділ «ПУЛЬС»); психологічна допомога: безплатні онлайн-консультації, допомога людям, що відчувають тривогу, мають панічні атаки чи депресивні стани (платформа «Розкажи мені», телеграм-канал «Психологічна підтримка», фундація «ВАРТОЖИТИ»); правова допомога: безплатні юридичні консультації для людей, що постраждали від російської агресії, фіксація та документування воєнних злочинів (платформи «UA.SUPPORT», «WE4UA»). А ще нині проводиться Волонтерська премія 2022 Цьогоріч Євромайдан SOS та Українська Волонтерська Служба прагнуть не просто розповісти історії «звичайних людей, які роблять надзвичайні речі». Щоб номінувати себе, волонтера чи організацію, потрібно дотримуватись цих критеріїв: щоденна волонтерська робота або вчинок; відсутність належності до будь-яких із політичних сил; не оплачуваність діяльності [10].

В цій доповіді, як зазначалось раніше неможливо висвітлити усі питання пов'язані з волонтерською діяльністю під час війни. Ще буде потрібно систематизувати та узагальнити на науковому рівні питання діяльності волонтерів від зародження до деталізації видів та форм діяльності даного явища

та наявності недоліків. Доповідач визнає, що не усі форми діяльності волонтерів увійшли в об'єм даної публікації, але основні напрями діяльності волонтерства в цілому розкрито.

Таким чином, волонтери, як частина громадянського суспільства, завжди були рушійною та об'єднавчою силою на шляху України до демократії, свободи та європейського майбутнього. Сьогодні вони не просто допомагають, а рятують життя. Волонтери працюють у різних напрямках: допомога армії, робота з переселенцями, збір коштів, інформаційна підтримка. Кожен фронт по-своєму важливий, адже перемога кується не лише на передовій, а й в тилу.

1. Історія волонтерського руху. Всеукраїнський громадський центр «Волонтер». Інтернет ресурс. Режим доступу// http://www.volunteer.kiev.ua/pages/History_volunteer.

2. Огорчак А. Роль школи волонтерів у становленні особистості майбутнього соціального працівника / А. Огорчак // Збірник наукових праць ТПУ, 2006. – С. 11–19.

3. Волонтерський рух допомоги українським військовикам (2014- дотепер). Інтернет ресурс. Режим доступу// <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

4. UN Volunteers. Інтернет ресурс. Режим доступу// <https://www.unv.org/become-online-volunteer>.

5. Катерина Гладка, Дмитро Громаков, Вероніка Миронова та ін. Добробати. Історія подвигу батальйонів, що врятували країну.

6. Закон України «Про внесення змін до Закону України про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності від 15.08.22. Інтернет Ресурс. Режим доступу// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2519-20#Text>

7. Постанова КМУ від 19.08.2015 р. №604 в редакції від 21.04.21 р «Деякі питання виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час надання волонтерської допомоги в районі проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій та збройного конфлікту». Інтернет Ресурс. Режим доступу// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/604-2015-%D0%BF#Text>

8. Наказ Міністерства соціальної політики України від 18.05.2015 р. №516 «Про затвердження Положення про Раду з координації роботи щодо надання волонтерської та благодійної допомоги при Міністерстві соціальної політики України». Інтернет Ресурс. Режим доступу// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0649-15#Text>

9. Див: Медики, які рятують поранених на передовій, вирушають на схід. Потрібна допомога. Інтернет Ресурс. Режим доступу// <https://hromadskeradio.org/ru/programs/rankova-hvylya/medyky-yaki-ryatuyut-poranenyh-na-peredoviy-vyrushayut-na-shid-potribna-dopomoga>; Медична команда швидкого реагування «Вітерець». Інтернет Ресурс. Режим доступу// <https://www.facebook.com/Rescue.breeze/>

10. Герої тилу - це наша сила. Інтернет Ресурс. Режим доступу// <https://myvolontery.com.ua/>.

О.Є. Пилипенко*

ВІДБУДОВА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД: ПРОГНОЗИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Віроломний військовий напад держави-агресора Російської Федерації на незалежну Україну 24 лютого 2022 р. кардинально змінив економічний розвиток нашої держави. Позитивна динаміка і зростання економіки, які намітилися з обранням у 2019 р. нового Президента України В.О. Зеленського відійшли у минуле. Почалася нова ера тотального руйнування української економіки. Терористична тактика ведення війни Росією, внаслідок якої зруйновано тисячі будинків, об'єктів цивільної та критичної інфраструктури, поставила перед Україною ще одне складне завдання – потрібно пройти не лише важкий шлях до перемоги, а й шлях післявоєнного відновлення. Вже

* доктор історичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій (м. Київ, Україна)

зараз, під час війни, потрібно планувати, як це буде і за рахунок чийої фінансової допомоги ці завдання можна буде реалізувати.

Аналітичний портал «Слово і діло» наводить декілька початкових оцінок вартості відбудови на інфографіці. За оцінками Європейської комісії та Світового банку на 9 вересня 2022 р. для відновлення інфраструктури України потрібно щонайменше 349 млрд. дол [1]. Перший глобальний проєкт відновлення України презентувала на Міжнародній конференції з питань відновлення України, яка проходила 4-5 липня 2022 р. в місті Лугано (Швейцарська конфедерація). План розрахований на десять років та охоплює 15 сфер економіки. За оцінками учасників Міжнародної конференції необхідна сума на відновлення економіки та потреб модернізації секторів економіки України складає 750 млрд. доларів. З цієї суми 250-300 млрд. розраховують залучити за рахунок партнерських грантів, 200-300 млрд. – за рахунок позик або акціонерного капіталу, 250 млрд – за рахунок приватних інвестицій [2].

План розбито на три етапи. Перший етап – «Стійкість» – передбачає відновлення найважливіших об'єктів критичної інфраструктури до кінця 2023 року. Зокрема, йдеться про ремонти котелень, мереж, житла, підтримку малого та середнього бізнесу. Цього року Україна планує одержати 60-65 млрд доларів. Наступний етап у 2023-2025 роках передбачає саме відновлення – реалізацію більшості проєктів цього плану, відновлення об'єктів соціальної сфери, будівництво житла. Етап передбачає залучення фінансування у розмірі понад 300 млрд доларів. Заключний етап, який розтягнеться на 2026-2032 рр, це вже сучасна модернізація промисловості та конкретні заходи щодо вступу України до Європейського Союзу. На це потрібно понад 400 млрд доларів.

На початку вересня 2022 р. уряд України, Єврокомісія та Світовий банк реконструкції та розвитку представили першу спільну оцінку збитків від російського військового вторгнення у своєму звіті. Попередньо, збитки та відновлення оцінюються мінімум у 349 млрд. доларів [3]. Це мінімальна потреба та оцінка збитків станом на 1 червня 2022 р. Але війна ще не

закінчилась, бойові дії тривають. Враховуючи численні удари Російській Федерації по критичній інфраструктурі ця сума істотно зросте. У звіті йдеться про те, що до 2024 р. мінімально Україні потрібно 105 млрд. доларів – для відновлення соціальної, енергетичної та транспортної інфраструктури, підтримки сільського господарства, закупівлі газу та очищення території після війни. У довгостроковій перспективі потрібно ще близько 244 млрд. дол. на відновлення секторів економіки.

25 жовтня 2022 р. на Міжнародній конференції з відновлення України у місті Берліні Україна представила ще один, не менш масштабний, план відновлення нашої держави. Міжнародна експертна конференція з питань відновлення, реконструкції та модернізації 25 жовтня 2022 р. оцінила мінімальні витрати післявоєнної відбудови у 37 млрд. дол. [4].

У західних урядових колах було озвучено дані, що Україна у 2023 р. потребує 38 млрд. доларів для покриття та фінансування дефіциту державного бюджету, ще 17 млрд. дол. потрібні для термінового відновлення соціальної, енергетичної та транспортної інфраструктури в країні. Деякі дослідники, наприклад В. Новіков, відкидають можливість застосування засад «Плану Маршала» для України [5]. Дискусії з цього питання тривають.

В світлі вище зазначеного очевидним і актуальним стає питання репарацій, які міжнародні судові інстанції повинні стягнути з Російської Федерації за заподіяну шкоду Україні. Завдання це не просте. Для реалізації цієї мети повинні об'єднати свої зусилля військовий, політичний, дипломатичний, судовий, юридичний фронти.

1. Скільки буде коштувати повоєнне відновлення України: перші оцінки.
<https://www.slovoidilo.ua/2022/10/28/infografika/ekonomika/skilky-bude-koshtuvaty-povoyenne-vidnovlennya-ukrayiny-pershi-oczinky>

2. Міжнародна конференція з питань відновлення України, 4-5 липня 2022 р. місто Лугано (Швейцарська конфедерація). URL: <https://ua.unc-international.com/ukraine-recovery-conference-2022-mizhнародna-konferenciya-z-pitan-vidnovlennya-ukrayini>

3. The World Bank. Потреби України на відновлення та відбудову оцінюються у 349 мільярдів доларів США. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/09/09/ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-estimated-349-billion>

4. Міжнародна експертна конференція з питань відновлення України 25.10.2022 м. Берлін. URL: https://www://lb.ua/world/2022/10/25/533697_berlini_organizovano_konferentsiyu.html

Я.В.Белінська*

НАПРЯМИ ТА МЕХАНІЗМИ ДОПОМОГИ КРАЇН-ПАРТНЕРІВ УКРАЇНИ ДЛЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ЇЇ ВІЙСЬКОВИХ ПОТРЕБ

Війна завдала катастрофічних руйнувань економіці України. В 2022 р. ВВП України впав на 30% — це рекордна цифра з часів отримання незалежності. Обстріли інфраструктури завдали додаткового негативного впливу на економічну активність, що обмежує можливість відновлення темпів економічного зростання. Вплив фізичного руйнування економічного потенціалу в Україні посилюється шоковим впливом військового стану на бізнес, споживчі настрої та купівельну спроможність населення, поведінку інвесторів.

В цих умовах велику роль відіграє підтримка України з боку країн-партнерів. Велике геополітичне значення російсько-української війни та очікуваний вступ України до Європейського Союзу (ЄС) вимагають посилення її допомоги. Західні фахівці пропонують три стратегії вдосконалення підтримки України: інтенсифікація, модифікація та інноваційність (Umland, A., 2023).

Стратегія 1: Інтенсифікація. Найпростішим підходом до розширення підтримки України є максимально повне використання вже діючих договорів, програм і форматів міжнародної допомоги України, до яких відноситься: співпраця з НАТО в рамках Програми розширених можливостей (EOP), Комісія

* доктор економічних наук, професор Державного податкового університету, м. Ірпінь.

НАТО - Україна (NUC), Комплексний пакет допомоги, Платформа з протидії гібридній війні та Спільна робоча група з питань оборонної техніки співробітництво;

- поставки зброї в рамках Української оборонної консультативної групи («Рамштайн»), яка діє як координаційна структура 50 держав, що підтримують Україну;

- імплементація Угоди про асоціацію ЄС-Україна, розвиток Зони вільної торгівлі та співпраця в енергетичній сфері;

- інтеграція заходів підтримки бюджету України та її реконструкції в механізм фінансового планування ЄС, до тих пір, поки Україна не зможе стати фінансово самодостатньою;

- участь України в Зеленій політиці ЄС не лише для досягнення екологічних цілей, а й для вибудовування збалансованого енергоефективного курсу євроінтеграції;

- допомога від міжнародних організацій, повноправним учасником яких є Україна, наприклад ООН та її суборганізацій, різних міжнародних фінансових установ, Ради Європи та ОБСЄ тощо.

Ці домовленості і програми вже є досить ефективними інструментами поточної фінансової підтримки та майбутньої інтеграції України до ЄС. Оскільки мова йде про прискорену процедуру набуття членства ЄС, Угода про асоціацію України з ЄС відрізняється від тих угод, що були укладені з країнами Східної Європи у 1990-х рр., а також Угод про стабілізацію та асоціацію країн Західних Балкан, що були підписані у 2001–2015 рр., і є більш комплексною.

Стратегія 2: Модифікація чинних угод та форматів співпраці України з ЄС. Ця стратегія вимагає адаптації, перегляду або переформатування існуючих, але застарілих алгоритмів, програм і політик, щоб підвищити їх ефективність для України в військових реаліях. Зокрема, це має означати:

- розширення та посилення чинного режиму санкцій Заходу щодо російських компаній, а також тих компаній, які в обхід санкцій забезпечують Москву критично важливими військовими технологіями чи послугами;

- запровадження процедури поетапного вступу до ЄС і поступового приєднання України до різних державних організацій, регуляторних механізмів, галузевих угод і спеціальних програм ЄС ще до того, як Україна стане його повноправним членом;

- доповнення програми ЄС «Східне партнерство» договором про безпеку, який регламентуватиме західну допомогу у протистоянні України військовій та гібридній загрозі з боку Росії;

- формування постійної робочої групи з в рамках європейської політичної спільноти, яка буде на постійній основі опікуватися україно-російською кризою як найгострішим питанням безпеки Європи;

- переформування двосторонніх і багатосторонніх програм підтримки реформ і технічної допомоги Україні в таких сферах, як безпека, економіка, управління, ЗМІ, громадянське суспільство та освіта.

Надзвичайні обставини в Україні та їхні негативні наслідки для всього європейського союзу, а також певна інерційність чинних програм означає, що лише їх прискорення та адаптація до швидкоплинних реалій можуть виявитися недостатніми. Потрібні нові інструменти, що посилять спроможність України не лише здобути військову перемогу, а й забезпечити економічний прорив в майбутньому. Це обумовлює необхідність третьої стратегії - інноваційної.

Інноваційний підхід передбачає новий формат міжнародного співробітництва та координації зусиль для вирішення конкретних завдань протистояння України російській агресії та післявоєнної відбудови країни.

Наразі обговорюються такі формати, а саме:

Колективна багатостороння схема економічної реконструкції України, яка нагадує Європейську програму відновлення (План Маршалла), у якій повинні

брати участь, крім ЄС, різні організації, такі як МВФ, Світовий банк, Національні агентства розвитку та приватні фонди;

Спільна платформа реконструкції або координаційний центр, концепція якого була вперше запропонована західними фахівцями (Becker, T., and other, 2022) і пізніше викладена у звіті GMFUS (Ganster, R., and other, 2022). Центр має функціонувати під спільної егідою країн G-7 та уряду України як механізм узгодження, аудиту та клірингу багатосторонніми, національними та неурядовими учасниками, які готові узгодити свою підтримку України на спільній платформі;

Новий тип колективних гарантій безпеки для України від коаліції держав, що виходять за рамки тих неефективних гарантій, що були надані раніше в рамках ООН, Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р., ОБСЄ тощо (Rasmussen, F., Yermak, A.2022).

Вже на поточному етапі ще незакінченої війни вкрай гостро стоїть питання визначення пріоритетів для державного та приватного фінансування.

У фінансовій співпраці України з іноземними урядами в наступні роки найскладнішими завданнями будуть такі:

(1) забезпечити достатнє фінансування для підтримки та збільшення широкомасштабної військової, гуманітарної допомоги для стабілізації загального стану політичної, економічної та соціальної систем України;

(2) залучити якомога більше підприємств приватного сектору та неурядових організацій до фінансування відродження України, незважаючи на високі ризики.

Ключовою умовою продовження допомоги Заходу є боротьба з корупцією, а пріоритетними сферами для економічної та фінансової підтримки - вітчизняні оборона, безпека, транспорт, зв'язок та енергетична інфраструктура.

Для виконання першого завдання, потрібне вагоме обґрунтування для західного суспільства важливості допомоги Україні. Нині часто домінують «ідеалістичні» аргументи щодо загальної людської солідарності, єдності,

захисту таких цінностей як самовизначення, свобода і демократія. Але ці аргументи доцільно доповнити більш «реалістичними» щодо необхідності захисту національних інтересів західних країн західною зброєю в Україні. Мають бути акцентовані позитивні наслідки допомоги Україні для міжнародної безпеки в усьому світі та життєвої необхідності не дозволити Росії зруйнувати світовий політичний та економічний порядок. Має бути підкреслений не лише аспект міжнародної солідарності, а й питання національної безпеки західних держав, не лише наближення перемоги у війні, а й забезпечення довгострокового миру, не просто відбудови України, а її кардинального оновлення.

Для реалізації другого завдання український і уряди країн-партнерів мають розробити низку механізмів для захисту прямих іноземних інвестицій та міжнародної торгівлі від ризиків війни. Схема страхування ПІІ і торгових операцій від політичних ризиків і збитків, пов'язаних з війною в Україні може забезпечуватися через Багатостороннє агентство гарантування інвестицій, Європейський банк реконструкції і розвитку, Європейський інвестиційний банк, Організацію європейського співробітництва та розвитку або іншу установу, існуючу, чи спеціально створену. Такі схеми в світовій практиці вже напрацьовані, проте потребують адаптації до особливостей ситуації в Україні. Наприклад, на поточному етапі мінімізація ризиків лежить в площині зміцнення протиповітряної зброї України, безперервного нарощування силових структур та створення механізму безкоштовного страхування політичних ризиків України.

За відсутності повітряного сполучення система наземного транспорту між Україною та ЄС має бути оновлена і приведена у відповідність до європейських стандартів для забезпечення швидшого та легшого переміщення людей і товарів в обох напрямки. Ініціатива «Шляхи солідарності Україна-ЄС» може забезпечити вирішення проблем, пов'язаних зі стандартизацією та іншими перешкодами для перетину кордонів. Для розвитку ПІІ має бути задоволена

базова потреба в безперешкодному доступі до Інтернету та його покритті всієї території України, а також забезпечення інвесторів та інших іноземних організацій стабільними комунікаціями і поставками електроенергії, води та опалення.

Зі свого боку, Україні потрібно буде наполегливо продовжувати роботу над стабілізацією економіки та проведенням реформ для подолання корупційних проблем.

1. Becker, T., Eichengreen, B., Gorodnichenko, Y., Guriev, S., Johnson, S., Mylovanov, T., Rogoff, K., Weder di Mauro, B. A Blueprint for the Reconstruction of Ukraine (London: Center for Economic Policy Research Press, 2022), URL: cepr.org/publications/books-and-reports/blueprint-reconstructionukraine.

2. Ganster, R., Kirkegaard, J., Kleine-Brockhoff, T., Stokes, B. Designing Ukraine's Recovery in the Spirit of the Marshall Plan (Washington, DC: German Marshall Fund of the United States, September 2022). URL: <https://www.gmfus.org/news/designing-ukraines-recovery-spirit-marshall-plan>.

3. Rasmussen, F., Yermak, A. The Kyiv Security Compact: International Security Guarantees for Ukraine: Recommendations. Kyiv: Rasmussen Global, September 2022. URL: rasmussenglobal.com/wp-content/uploads/2022/09/UKR-security-220913-ENG_version.pdf.

4. Umland, A. How the West Can Help Ukraine: Three Strategies for Achieving a Ukrainian Victory and Rebirth, 11 January 2023, SCEEUS REPORT NO. 1 2023, Stockholm Centre for Eastern European Studies.

СЕКЦІЯ 1. ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Ф.М. Медвідь*, А.В. Мурдій, В.М.Ярмоленко*****

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Збройна агресія Росії проти України спричинила значне погіршення енергетичної безпеки в Європі, зокрема в Україні. Важливим складником національної, економічної безпеки держави є енергетична безпека, яка стосується передусім енергетики як галузі господарства, що охоплює джерела та ринки енергії, одержання, перетворення, передавання й використання різних видів енергії. Енергетична безпека характеризує ступінь виконання енергетикою її функцій перед суспільством, державою у звичайних, критичних і надзвичайних умовах, є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку країни. У сучасних умовах забезпечення енергетичної безпеки гарантує надійність енергозабезпечення та енергетичну незалежність (важливий складник державного суверенітету), екологічну й соціальну прийнятність енерговиробництва [4, с.29 - 36; 6, с. 62-65; 10, с.129 - 139].

Проблеми енергетичної безпеки чітко сформульовані в Енергетичній стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» Зокрема, в п.3. «Цілі та завдання стратегії» вказується, що цілями Енергетичної стратегії є: задоволення потреб суспільства

* доктор наук в галузі політології, кандидат філософських наук, професор кафедри конституційного права, історії та теорії держави і права Міжрегіональної академії управління персоналом;

** здобувач кафедри теорії держави і права та конституційного права МАУП;

*** магістрант кафедри теорії держави і права та конституційного права МАУП.

в умовах як нормального, так і особливого стану; технічно надійного та безпечного функціонування системи енергозабезпечення суспільства; економічної ефективності функціонування систем енергозабезпечення та загалом енергетичного сектору України; енергетичної ефективності використання енергоресурсів суспільством та національною економікою; екологічно прийняттого вирішення питання щодо впливу енергетики на довкілля та клімат; спроможності держави формувати та здійснювати політику захисту національних інтересів незалежно від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру в енергетичній сфері [1; 8, с.100-108].

Отже, концептуальні положення енергетичної безпеки України слід розглядати крізь призму засадничих положень енергетики, політики і геополітики, взявши за основу національні енергетичні інтереси та законодавчо забезпечивши енергетичну безпеку держави. А для цього, на наш погляд, слід формувати повну галузь права - енергетичне право і на законодавчому рівні приступити до підготовки і прийняття енергетичного кодексу України[3, с.201 - 206; 5, с.35 - 39].

Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14 вересня 2020 року, визначає посилення загрози для критичної інфраструктури, що пов'язані з погіршенням її технічного стану, відсутністю інвестицій в її оновлення та розвиток, несанкціонованими втручаннями у її функціонування, зокрема фізичного і кіберхарактеру, триваючими бойовими діями, а також тимчасовою окупацією частини території України серед стратегічних пріоритетів політики національної безпеки в енергетичній сфері передбачає: «Економічний розвиток і безпека неможливі без стійкого розвитку енергетики. Для цього маємо: сприяти розширенню енергетичного потенціалу України та ефективності його використання; інтегрувати енергетичні ринки України до енергоринку ЄС, зокрема інтегрувати Об'єднану енергосистему України до Європейського об'єднання операторів системи передачі електроенергії (ENTSO-E) та Газотранспортну систему України до Європейської

мережі операторів газотранспортної системи (ENTSO-G), зберегти та розширити транзитний потенціал України, протидіяти реалізації проєктів, що негативно впливають на енергетичну безпеку держави; диверсифікувати джерела і маршрути постачання енергетичних ресурсів; підвищити енергоефективність, упровадити суцільний облік виробництва, передачі та використання енергетичних ресурсів, упровадити загальнодержавний енергетичний баланс, забезпечити подальший розвиток паливно-енергетичного сектору на умовах сталого розвитку та екологічної безпеки, з урахуванням новітніх технологій виробництва енергії з відновлюваних джерел та її зберігання» [2;9].

Домінуючу роль у сучасному світі відіграють процеси глобалізації, основним змістом яких є підвищення інтеграційної складової у світовій економіці, зростання взаємного впливу національних економік і формування нових світових центрів впливу, що супроводжується посиленням конкуренції між провідними країнами та регіональними утвореннями, посиленням впливу транснаціональних корпорацій та фінансово-промислових груп на економічний і суспільний розвиток національних держав, у тому числі тих, що відіграють провідну роль у світовій політиці.

Більшість держав світу, опираючись на свої національні інтереси, починає орієнтуватися на адаптацію до глобалізаційних процесів, зокрема на ефективне входження до світової економічної системи на засадах інноваційного розвитку власної економіки. Це стає необхідною запорукою сталого економічного зростання, досягнення відповідного рівня добробуту, а отже, і внутрішньої стабільності – соціальної та політичної. Становлення стратегії національного розвитку України теж передбачає орієнтацію на забезпечення інноваційного шляху розвитку [7, с. 116 -120].

Отже, енергетична безпека України в умовах російської агресії потребує значного доопрацювання правового забезпечення в контексті сучасного стану міжнародної колективної безпеки.

1. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». URL: www.zakon.rada.gov.ua/signal/kr06145a.doc.
2. Закон України «Про національну безпеку України» // Відомості Верховної Ради (ВВР) - 2018. - № 31, ст.241.
3. Медвідь Ф.М. Енергетична безпека України: становлення національної стратегії / Ф.М. Медвідь // Наукові праці МАУП /редкол.: В.Б. Захожай (гол.ред.) [та ін.]. – К.: МАУП, 2010. – Вип. 1(24). – С.201 – 206.
4. Медвідь Ф.М. Енергетична безпека держави: політико-правові засади генези та становлення // Ф.М. Медвідь // Енергетична стратегія України як інструмент політики енергетичної безпеки: зб.мат.наукю-практ.конф., 23 грудня 2014 р., м. Київ / за заг.ред.О.М. Суходолі.- К.:НІСД, 2014. – С.29 – 36.
5. Медвідь Ф.М. Енергетична безпека України в контексті інноваційного розвитку: правове забезпечення // Збірник тез IV Міжнародної конференції«Перспективи провадження інновацій у атомну енергетику» (30 вересня 2022 р., м. Київ). [електронне джерело]. Київ, 2022. -С.35-39.
6. України /О.М. Суходоля // Стратегічні пріоритети. – 2014. – 32. – С.129 – 139.
7. Медвідь Ф.М. Енергетична безпека України в системі міжнародної колективної безпеки / Ф.М.Медвідь,,А.А. Бурлака ,О.В. Шаповалова // Україна і світ: соціально-гуманітарні виміри безпеки та співпраці: збірник тез учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 жовтня 2022 року, Державний податковий університет / упорядник Л. В. Чупрій. – Ірпінь : Державний податковий університет, 2022. –С.62-65.
8. Медвідь Ф.М. Інноваційний розвиток України: правове забезпечення // Ф.М. Медвідь, М.Ф. Чорна, О.В. Шаповалова // Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу : Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 19-20 травня 2022 р. / Полт. ін-т економіки і права ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» ; ред. колег. : Н. Мякушко (голова), Р. Шаравара, Р. Басенко та ін.; відп. ред. Р. Басенко. Полтава : ПІЕП, 2022. С. 116 – 120.
9. Медвідь Ф.М. Національна безпека України в умовах деокупації: актуальні проблеми / Ф.М. Медвідь, М.Ф. Чорна // Політологічні читання імені професора Богдана Яроша : зб. наук. пр. та навч.-метод. праць / за заг. ред. В. І. Бортнікова, О. Б. Ярош, Я. Б. Яроша. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. – Вип. 11. – С.100 – 108.
10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»:Указ Президента України № 392/2020.
11. Суходоля О.М. Теоретико-методологічні засади забезпечення енергетичної безпеки України /О.М. Суходоля // Стратегічні пріоритети. – 2014. – 32. – С.129 – 139.

В.С. Михайлов*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Загальновідомо, що вітчизняна і світова філософія економіки не ставить за мету замінити конкретні економічні знання чи теорії; вона осмислює світоглядні, цивілізаційні, антропологічні, гносеологічні, аксіологічні, етичні, соціально-прогностичні аспекти економічного розвитку, свідомості, пізнання та діяльності людини, як у статичному, так і у динамічному їх вимірі, у мирний та у воєнні часи, при чому, це відбувається в рамках сучасної наукової парадигми міждисциплінарності. При цьому концептуально динаміку соціально-економічних процесів різного рівня і спрямованості можна в цілому інтерпретувати та відобразити лінійними і нелінійними, в першу чергу, циклічними моделями розвитку, а також їх відповідними модифікаціями.

Варто зазначити, що лінійні моделі є відображенням історії соціуму, включно із економічним його зрізом, як незворотної послідовності подій; геометричним аналогом цієї моделі спрямованості історії є пряма. Натомість, ще з далеких часів була запропонована ідея кругообігу світового процесу (наприклад, у Ведах в індійській філософії, у стоїків в античності тощо). Згідно з цією концепцією, історія йде по висхідній траєкторії, потім переходить на занепад, потім знов йде на підйом тощо. Ця ідея в значній мірі була наслідком усвідомлення циклічності існування космосу і навколишнього світу. Циклічність в цілому тлумачиться як послідовність подій, що повторюються через певні проміжки часу. Для філософії історії та філософії економіки здебільшого характерні циклічні концепції, побудовані за метафорою кола, тому вони часто використовують замість поняття циклу поняття кругообігу. Проблема потенційної можливості циклічності розвитку різних історичних

* доктор економічних наук, професор, професор кафедри теоретичних дисциплін Коледжу хореографічного мистецтва «Київська муніципальна академія танцю ім. Сержа Лифаря»

процесів і становлення цивілізації загалом, непокоїла багатьох видатних мислителів різних часів. Назвемо лише такі прізвища, як Платон, Сенека, Геродот, Н. Мак'явеллі, Т. Кампанелла, Дж. Віко, О. Шпенглер, Й. Шумпетер, М. Кондратьєв, А. Тойнбі, П. Сорокін, Л. Гумільов, О. Тофлер та багато інших філософів, істориків, економістів.

Основна ідея циклічних моделей також полягає в тому, що історія, в тому числі й економічна, періодично вичерпує свій потенціал і тимчасово повертається до початка свого процесу. У найдавніших уявленнях про хід історичного процесу можна відшукати астрономічні цикли, з якими пов'язана періодичність та сезонність господарської діяльності; це також біологічні цикли (народження, дитинство, юність, зрілість, старість). Циклічність люди спостерігали й у суспільному житті (зміна правителів, династій, урядів, економічні і соціальні цикли, військові конфлікти та ін.). Циклічність має місце і в повсякденному житті особистості.

Пошуки «детермінанти» різних вимірів історії призводили до абсолютизації розвитку техніки, економіки, свідомості, культурних цінностей, ролі і значення біологічних факторів, географічних і природних чинників, чисельності населення, «життєвої сили», «волі до влади» та ін. Ідея циклів історичного руху суспільства у їх сучасній інтерпретації містила, зокрема, 144-, 100-, 36-, 12-, 4-річні цикли. Ці тренди, на наш погляд, накладались та системно взаємодіяли із циклічними тенденціями розвитку економіки (55–48 та 13–7 років), політичної сфери, розвитком культури та ін. Варто зазначити, що виокремлюють декілька типів циклічності: маятниковоподібний рух, кругова, спіральна та хвильова. Тип залежить від розмірів та масштабів суспільної системи: в малих домінують маятникові цикли, в середніх – кругові та спіральні, у великих – кругові та довгохвильові. При цьому, якщо враховувати, що будь-яка велика суспільна система має свої підсистеми різного рівня, які рухаються за своїми власними закономірностями і траєкторіями, взаємодіють одна з одною, то кінцевий, підсумковий, інтегральний результат «суспільної

макросистеми» часто досить важко передбачити і спрогнозувати. Фахівці із системного аналізу вказують і на таку закономірність соціальних систем як відповідність циклів ряду чисел Фібоначчі (3, 5, 8, 13, 21...), відповідність фаз зростання й перебудови як 67 % і 33 % тощо. Таке бачення, зокрема, призвело до інкорпорування кількісних методів у історію, інституалізації кліометрії, та у більш широкому контексті – до формування економічної історії, яка, серед іншого, займається дослідженням різних типів соціально-економічних циклів.

Серед таких циклів на початку XXI століття найбільш відомими науці є «цивілізаційні» цикли Тофлера тривалістю 1000–2000 років, цикли Форестера, пов'язані із принциповими змінами у використанні енергії та матеріалів (тривалість до 200 років), цикли («довгі хвилі») Кондратьєва, які характеризують технічний прогрес та структурні зміни в економіці (40–60 років), будівельні цикли Кузнеця (19–25 років), інвестиційні (бізнесові) цикли Жюгляра (7–12 років), цикли Китчина, які висвітлюють оновлення окремих складових капіталу (2–4 роки) тощо. Циклічність проявляється і протягом року (так звана сезонність), і вона пов'язана із біологічними особливостями сільськогосподарського виробництва, продажами тих чи інших товарів у різні пори року, специфікою будівельного процесу тощо. Крім того, циклічність може мати «мікропрояви», наприклад, щоденні коливання вартості акцій на біржових торгах, які так само мають певну закономірність і, зокрема, описуються моделями із застосуванням вже згаданих чисел Фібоначчі (цикли Еліота). Фактично йдеться про існування фундаментальних характеристик еволюції людських суспільств, які зберігаються тисячоліттями, хоча їхні прояви можуть істотно змінюватися. Ці цикли, відповідно до нашого бачення цієї проблематики, накладаються один на другий і, таким чином, формується сукупний тренд, магістраль того чи іншого економічного і соціального процесу на макрорівні. Така циклічність іноді «збивається» із свого звичайного темпоритму під впливом надзвичайних обставин глобального характеру, таких

як епідемії, посухи, стихійні лиха, катастрофи, та, особливо, війни [1, с. 153-154].

Тут принагідно наведемо думку (1922 рік) учасника 2-х Світових війн, офіцера та відомого письменника Ернста Юнгера, яка, на наш погляд, не втратила своєї актуальності. «Так триває саме життя, це велике напруження, ця воля боротьби до влади, триває у формі доби, у нашій власній подобі, у найбільш впертих та войовничих образах, які можна лише уявити. Перед цим потужним та безперервним рухом до боротьби стають нікчемними всі твори, порожніми – всі поняття; відчуваєш прояв якоїсь стихійної сили, яка існувала завжди та завжди існуватиме навіть тоді, коли вже не буде людей та війн» [2, с. 133].

Фактично, на нашу думку, такі непередбачувані зміни глобальної циклічності значною мірою відбуваються завдяки дії «чорних лебедів», тобто важкопрогнозованих та рідкісних подій, котрі мають значні наслідки (в термінах відомого американського трейдера, системного аналітика та філософа Насіма Талеба, який ввів до наукового обігу цю та інші дефініції) [3, 4]. Варто зазначити, що після деякої рецесії, пов'язаної із дворічними «ковідними» обмеженнями економіка та соціум України мали б за сприятливих умов перейти до поступового відновлення, піднесення та зростання. Разом з тим, таке зростання було б на тлі війни Росії проти України «невисокої інтенсивності», яка тривала з весни 2014 року. Окупація Криму та Східного Донбасу спричинила вже тоді лише в економічному сенсі серйозної шкоди для національного господарства країни. Однак, саме широкомасштабне вторгнення РФ в Україну, яке почалось 24 лютого 2022 року і війна, що триває дотепер, призвели до багатотисячних жертв, руйнації інфраструктури, мільйонів біженців, економічного спаду тощо. Так, за оцінками Світового банку, ВВП України у 2022 році порівняно із 2021 роком скоротився на 35,0%. І хоча це вторгнення певною мірою було очікуваним, проте його за своїми масштабами, впливом на світовий порядок та наслідками можна за класифікацією згаданого

вище Н. Талеба віднести до негативного «чорного лебедя». Постає закономірне питання: яким же чином в економічному сенсі можна хоч деякою мірою невілювати цей руйнівний вплив?

Як слушно зазначають І. Педоричева та Д. Череватський [5], ще 2020 року Світовий банк видав свій документ під назвою «Резилієнтна промисловість: конкурентоспроможність перед обличчям катастроф» (Resilient Industries: Competitiveness in the Face of Disasters). Відтак, стресостійкість стає світовим трендом. Близька вона і нам, українцям, як ніколи. У своїй публікації ці дослідники значною мірою також спираються на Талебові ідеї стосовно стресостійкості та антикрихкості. Автори статті, серед іншого, пишуть, що нам потрібно будувати бізнес і галузі, які продовжують функціонувати, всупереч неочікуваним викликам. Бо ніхто з нас не живе в економіці, яка була запланована на надзвичайні ситуації. Наприклад, якщо говорити про енергетику, то це доцільно зробити через поширення установок розподіленої генерації малої та середньої потужності, застосування мобільних резервних підстанцій і великої кількості енергетичних сховищ.

Ці та інші системні науково-обґрунтовані заходи відповідної спрямованості і змісту можуть, на наш погляд, сприяти відновленню національної економіки у воєнні та повоєнні часи, а у світоглядно-методологічному та практичному сенсі повернутись до процесів «природної циклічності» розвитку різних сфер соціально-економічного буття в Україні. При цьому адекватне оцінювання сутності стадій чи фаз розвитку за ключовими показниками національної соціально-економічної системи, на яких вона перебуває в даний проміжок часу, сприятиме розробці ефективних управлінських рішень, створенню більш дієвих прогностичних моделей щодо передбачення розвитку цих систем на перспективу, запровадженню за потреби антициклічного регулювання.

1. Михайлов В. С. Філософська традиція Китаю: людський вимір та вплив на сучасність: монографія / Михайлов Володимир Сергійович. – К., ТОВ “СІК ГРУП УКРАЇНА”, 2014. – 252 с.
 2. Юнгер Е. Війна як внутрішнє переживання. – К.: Стилет стилос, 2022. – 136 с.
 3. Талеб. Н. Антикрихтість. Про (не) вразливе у реальному житті. Пер. з англ. М. Климчука. 2-ге вид. – К.: Наш формат, 2019. – 400 с.
 4. Михайлов В. С., Єфімова В. В. Насім Талеб: Статистичні концепції та їхнє філософське осмислення. // Університетські наукові записки. 2021. 2 (80). Хмельницький. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, с. 239–249.
 5. Підоричева І., Череватський Д. У пошуках стресостійкості. Як Індустрія 5.0 змінює погляд на економіку // «Дзеркало тижня», 5 лютого 2023 р.
-

В.В.Лукович*

**БАЛАНСОВІ МОДЕЛІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОГНОЗУВАННЯ
НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВОГО ВТОРГНЕННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ
ФАКТОРІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ**

1. До напрямів діяльності держави та суспільства, необхідних для виживання України під час війни та її відновлення у перспективі, поряд із наданням екстреної продовольчої, медичної допомоги та притулку, підтримки постраждалих сімей та вразливих груп, забезпечення чіткої комунікації та надання надійної інформації, також відносяться: підвищення стійкості економіки та ринку праці, убезпечення робочих місць; підтримання стабільності фінансової системи в цілому та систем соціального страхування та пенсійного забезпечення.

2. Механізмами виконання вищезазначених напрямків є державна політика [1], цільові програми, волонтерський рух та міжнародна допомога, визначені на основі оцінки шкоди (прямих втрат) від знищення або пошкодження фізичних

* с.н.с. відділу проблем пенсійного страхування Науково-дослідного Інституту соціальної політики Мінсоцполітики і НАН України

активів та природних ресурсів, нівечення (непрямих, опосередкованих втрат) економічних зв'язків та спричинених ними негативних змін економічно-господарських відносин [2].

3. Ключовими факторами дієвості вказаних у п.2 механізмів є воєнний, економічний та духовний потенціали країни [3], а інструментом їх реалізації слугують науково обґрунтовані моделі, на основі яких з'ясовуються ризики фінансового менеджменту, визначаються пріоритети відновлення економіки, виявляються вразливі категорії осіб, визначається ефективність використання обмежених державних ресурсів та здійснюється оцінка спроможності державної політики та цільових програм в цілому.

4. Універсальним інструментом, що легко масштабується як для країни в цілому, так і для окремих її галузей аж до рівня окремого підприємства, та дозволяє оцінити показники як з боку потреб, так і ресурсів, і подати їх у регіональному розрізі, диференційованому за рівнем прямих та непрямих втрат конкретного регіону та/або галузі чи підприємства, спричинених військовими діями, є балансові моделі – класичні (Нобелівська премія Леонтьєва) та динамічні [4].

5. Балансові моделі на основі таблиць "витрати-випуск" можуть оцінити потреби обсягів відновлення базової інфраструктури та галузей, фінансові потреби та інші показники, а у поєднанні із балансом трудових ресурсів [5] у єдиному міжгалузевому балансі – структурні зміни у розподілі чисельності працівників у перспективі повоєнного відновлення економіки України. Окрім того, після вступу до ЄС в Україні стануть обов'язковими до виконання Директиви та Регламенти Європарламенту та Ради Європи (№549/2013 та ін.), регуляції Євростату (Eco-Ind/97/3 та ін.), тож доцільно готуватися заздалегідь.

6. Результати моделювання залежать від критеріїв, закладених у розрахунки. Максимізація в моделі або фінансових, або економічних, або соціальних критеріїв, за однаковими вхідними даними, дають різні траєкторії прогнозування, тож різнитимуться і вектори державної політики, розроблені на

їх основі. Розбіжні критерії спричиняють розмаїті оцінки. Оптимальні оцінки можуть бути отримані на основі єдиних критеріїв. В умовах зовнішньої агресії, коли суспільство згуртувалось ідеєю перемоги, максимальну реалізацію ключового фактору подолання наслідків війни – воєнного, економічного та духовного потенціалу країни – дає єдина система економічних, політичних, правових та духовних цінностей та цілей, яка визначена на безумовному пріоритеті національних інтересів, тобто ідеологія [6], [7], яка, в свою чергу, визначає кількісні критерії для моделювання.

7. Підсилення наявного ефекту єдності шляхом надання ідеології статусу державної, із відповідним їй закріпленням положеннями Конституції, має наступні переваги: забезпечує чіткий і стабільний напрямок за методом «від перших принципів» для уряду та суспільства країни; захищає основні права; забезпечує стабільність та послідовність державної політики. Ідеологія, закріплена в Конституції, має відображати волю народу та ґрунтуватись на балансі суспільних та особистісних цінностей, переконань і прагнень. Єдині принципи значно спрощують як соціально-економічне моделювання, так і розроблення за його результатами державної політики. Проте, закріплення ідеології в Конституції, може мати наступні недоліки: статичність може перешкоджати адаптації до мінливих обставин еволюції суспільних цінностей, може обмежувати інновації та соціальний прогрес, а також може призвести до неінклюзивності, і навіть поляризації суспільства. Вагомими є ризик декларативності (відсутність механізмів реалізації), або – за наявності таких механізмів – ризик тлумачення, коли делегована суспільством влада використовується на користь окремих груп. Питання закріплення ідеології в Конституції, окрім встановлення консенсусу всередині країни, належить виважено і ретельно узгоджувати із ратифікованими Україною міжнародними зобов'язаннями у соціальній сфері, зокрема, щодо сталого розвитку, дієвості та інклюзивності.

Висновки. Спрямування заходів і визначення факторів відновлення та розвитку економіки у закріпленій положеннями Конституції соціальній державі має детермінативний соціальний контекст. У подоланні наслідків військового вторгнення, налагодженні знівечених економічних відносин, вирішальною є роль наукових досліджень, на основі яких влада та громадянське суспільство, розуміючи природу та ступінь впливу, можуть розробити ефективні стратегії забезпечення сталого соціального розвитку, інноваційної економічної розбудови, та інтеграції України у європейську спільноту.

1. План відновлення України / Національна рада з відновлення (ОПУ, ВРУ, КМУ), липень 2022, 40 с.
 2. The Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment report / World Bank, the Government of Ukraine, the European Commission, August 2022, 242 с.
 3. Баранівський, В. Ф. Проблеми духовної безпеки українського суспільства : зб. наук. праць / Київ : «Лицар», 2018. – 260 с.
 4. Шаповал М.С. Балансові моделі та нормативи у плануванні / Київ : Наукова думка.- 1985. - 128 с.
 5. Toossi Mitra, A behavioral model for projecting the labor force participation rate: Monthly Labor Review, - issue May 2011 / The Bureau of Labor Statistics of the U.S. Department of Labor, Washington-DC, 122 с.
 6. Баранівський В.Ф. Ідеології та війни в сучасному світі: огляд актуальних проблем / Філософія і політологія в контексті сучасної культури, Випуск 8, 2014, с. 7-11.
 7. Баранівський В.Ф. Ідеологія центризму як підґрунтя економічної безпеки України / Політичний менеджмент, №1, 2011, с. 3-7.
-

О.В. Баранівський*

ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ДЛЯ ПІДТРИМКИ, ВІДБУДОВИ ТА ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В СКЛАДНИХ СУЧАСНИХ УМОВАХ

Потреби зміцнення оборони та економіки України вимагають залучення іноземних інвестицій і це потрібно робити вже зараз, попри надскладні умови військових дій, а вже потім (після перемоги) – тільки продовжувати цей важливий процес, звісно переглянувши умови кредитування в бік поліпшення (для нашої держави). Тому є сенс розглянути ключові потреби, перешкоди, напрямки та особливості сучасного залучення інвестицій від міжнародної спільноти.

Факт необхідності залучення інвестицій (насамперед іноземних) для розбудови кожної країни з перехідною економікою – загальновідомий та не потребує доказів. За останні декілька десятиліть було досить багато прикладів «економічних див» у різноманітних країнах, які раніше були у економічному та промисловому занепаді (з різних причин). Тому, особливо зараз - у сучасних надскладних умовах воєнного стану, коли заплановані керівництвом держави трансформаційні зміни в Україні не встигли «набрати обертів», але при цьому сама територія держави – зазнає суттєвих збитків та значних руйнувань – промисловості та бізнесу, інфраструктури, паливно-енергетичних систем, а робоча сила – у великій кількості мігрує до більш спокійних областей (чи взагалі до інших країн) або переорієнтована на військові дії Україна, як ніколи раніше, потребує допомоги світової спільноти загалом та іноземних інвестицій зокрема. Але тут постає досить багато питань: які саме формати залучення інвестицій нам підходять, чим саме привернути увагу і які типи інвесторів нам потрібно залучати, а насамперед – нам потрібно вирішити питання вибору

* аспірант ВНЗ «Національна академія управління»

пріоритетів інвестування, а точніше – переглянути (скорегувати) вже існуючі державні пріоритети, на які виконавча влада орієнтувалася ще до початку весни 2022 року. Зараз пріоритетні напрямки іноземного інвестування – це не тільки сфери суспільства, галузі науки і техніки, що мають першорядне значення для досягнення поточних і перспективних цілей соціально-економічного та науково-технічного розвитку, але й такі напрямки, що допомагають вирішувати критичні питання обороноздатності країни загалом та ЗСУ – зокрема. Визначення основних пріоритетів інвестиційної стратегії має бути узгодженим з потребами як нашої військової перемоги, так і в подальшому – відбудови держави, зміцненню вітчизняної промисловості та економіки, їхнього виходу з руїни, утворення передумов переходу України до списку країн сталого розвитку.

Проблематиці заохочення іноземних інвестицій, критеріям їх визначення, найбільш прийнятним їх варіантам, потребам та взагалі ставленню до інвестицій з-за кордону – присвячена низка наукових досліджень, публікацій та офіційних документів.

Насамперед, проблематика економічного розвитку України та інвестиційних вкладень в цей розвиток – визначаються та заплановані до вирішення у таких фундаментальних державних документах, як Указ Президента та Постанова Кабінету міністрів України [1; 2]. Але зважаючи на те, що вони були підготовлені та прийняті до виконання – ще задовго до розгортання трагічних подій останнього року (активізація військових дій, з лютого 2022 року і до сьогодні), то звісно постала необхідність у досить радикальному корегуванні цих планів.

Наприклад, перспективна президентська програма «Велике будівництво», яка була розпочата у 2020 році – дійсно могла би вирішити деякі інфраструктурні питання в регіонах, але навесні 2022 року вона була фактично зупинена – з причини активізації масштабних військових дій, а у липні 2022 року – взагалі згорнута. Натомість нова урядова програма «План відновлення

України», яка фактично прийшла на зміну «Великому будівництву», та вже була презентована міжнародній спільноті – об'єктивно має великі шанси на успішну реалізацію: насамперед, завдяки популярності України, що значно зросла серед європейських держав та за наявності ефективної моделі управління коштами (з антикорупційним підходом) [3].

З іншого боку, вітчизняні науковці у своїх публікаціях – дають ряд слушних рекомендацій з проблематики як залучення, так і подальшого використання інвестицій. Зокрема, обґрунтовується невідкладна потреба – враховувати та мінімізувати негативний вплив різноманітних промислових процесів на екологію України; це питання необхідно підіймати та конкретизувати ще на етапі залучення цільових інвестицій. Також є слушною рекомендація по заохоченню інвестицій не тільки у виготовлення товарів військового призначення, а насамперед у товари «подвійного призначення», щоб мати змогу легко адаптувати такі лінії виробництва під потреби «мирного часу». Також саме зараз варто приділити увагу розвитку сільської місцевості, її інфраструктури (у відносно мирних регіонах), звісно орієнтуючись на специфіку кожного регіону окремо [7].

При формуванні інвестиційної політики – акцент потрібно зробити на якісному (не на кількісному) аспекті поглинання іноземних інвестицій, а саме – на інвестування у високоефективні проєкти та сфери, що забезпечують високу конкурентоспроможність кожного новоствореного виробництва. Держава повинна створити відповідні господарські та фінансові механізми, які будуть сприяти найбільш активно працюючим господарським структурам – долучатись до процесів створення та впровадження нововведень [4].

Іншим важливим напрямком створення факторів для поживлення інноваційної діяльності, є формування клімату інвестиційної зацікавленості інвесторів різних форм власності, насамперед в інноваційні проєкти. Інноваційна діяльність є важливим напрямком інвестування в усіх цивілізованих країнах світу [5].

Спираючись на іноземний досвід, також потрібно приділити особливу увагу рівню «ноу-хау» в організації трансформаційних процесів – бо він зараз є одним з вирішальних факторів сприйняття та переробки інформації про динаміку в державі інноваційної діяльності. У створенні механізму сприяння такій діяльності особливо важливе значення має фінансове забезпечення процесів упровадження новацій, технологій, функціонування ринку ризикового капіталу. При цьому, механізми залучення на внутрішній ринок зарубіжних ліцензій мають бути побудовані так, щоб стимулювати залучення лише таких розробок, які або забезпечують створення наступних генерацій продукції та технологій, або розвиток із залученням національного наукового потенціалу виробництв подвійних технологій [6].

Також державним управлінцям вкрай необхідно доопрацювати саму систему залучення та відбору іноземних інвестицій. Ключове значення у списку пріоритетів стосовно вибору інвесторів та здійснення інвестиційних вкладень має: позиція та фінансовий стан потенційного інвестора. Інвестору немає сенсу вкладати гроші в малоприбутковий або малоперспективний проєкт; йому необхідно перекривати свої ризики достатньо великими потенційними прибутками. Інвестор, як правило, претендуватиме на значну частину можливого прибутку. А тим більше – в умовах несприятливого інвестиційного клімату в Україні: іноземні компанії розраховують на отримання набагато вищої норми прибутку, в порівнянні з операціями в інших країнах (з вищим рейтингом надійності).

До того ж, професійний інвестор, звісно, захоче мати максимальний вплив на весь інвестиційний процес, контролювати потоки наявних засобів і спостерігати за правильним їх використанням. Крім того, іноземні інвестори – хочуть максимально перестрахувати себе від ризику втрати своїх капіталів.

З цією метою – у світовій практиці широко використовуються угоди про взаємне заохочення і захист капіталовкладень, які на урядовому рівні надають

іноземному інвестору пакет гарантій, а також можливість вирішувати можливі суперечки у міжнародному арбітражі.

Необхідно зважати на те, що національні інтереси – ніяк не можуть повністю співпасти з інтересами іноземних інвесторів. Тому, ще на етапі домовленостей – потрібно шукати здорового консенсусу, який би задовільняв обидві сторони. Важливо максимально чітко оформити домовленості з кожним інвестором та, безумовно, виконувати їх, що з часом призведе до формування гарного ділового іміджу України та збільшить (за кількістю та якістю) інвесторський інтерес до нашої країни у ділових кіл світу.

1. Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», прийнятий 30.09.2019 р.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки».

3. Офіційний сайт Мінекономіки України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.me.gov.ua/>

4. Навроцька Н.А. Пріоритети іноземного інвестування в економіку України / Н.А. Навроцька // Економічний простір. – 2012. - № 58. – С. 19 – 26.

5. Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства: наук. монографія / наук. ред. М. М. Єрмошенко, С. А. Єрохін. – К.: НАУ, 2008. – 216 с.

6. Штулер І. Ю. Стабілізація економіки України: інноваційний підхід [Текст] / І.Ю. Штулер // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 106-110.

7. Штулер І. Ю. Державне та регіональне інвестування в розвиток сільських територій. [Електронний ресурс] / І.Ю. Штулер // Фаховий економічний журнал: Актуальні проблеми економіки № 9 (255), 2022 – С. 81-88. Режим доступу: URL: <https://eco-science.net/>

Ю.В.Гончаров*, А.О.Пелех**

ВІДРОДЖЕННЯ ЕКОНОМІКИ НА НОВОМУ ПІДҐРУНТІ

Рік, що минає, став найтрагічнішим в історії незалежної України через жорстоку війну, яку розпочала Росія під управлінням кривавого диктатора. Це вторгнення стало руйнівним у тому числі для національної економіки.

Інфляція в Україні за підсумками 2022 року за даними Держстату України становила 26,6% у річному вимірі і в 2023 році на значне її сповільнення очікувати не доводиться. У багатьох країнах ЄС інфляція минулого року була теж достатньо висока, а в деяких – перевищувала 20%.

Ціни на продукти харчування за рік зросли на 35 відсотків, також значно зросли ціни на фрукти і овочі. Ціни на транспорт зросли на 40 відсотків, зокрема, паливо та мастила подорожчали на 59 відсотків.

Не менш різко за 2022 рік девальвувала національна валюта. Якщо перед вторгненням росіян на нашу землю курс гривні до долара коливався в межах 29 грн/дол., то наразі готівковий курс складає приблизно 40 грн/дол. США.

Згідно з консенсус-прогнозом провідних економістів країни, у 2023 році очікується зростання валового внутрішнього продукту України на 3,25 відсотка при споживчій інфляції на рівні 21,5 відсотка та курсі національної валюти у 41 гривню за долар США.

У Міністерстві економіки прогнозують цього року скромне зростання ВВП на 3,2 відсотка після карколомного минулорічного падіння. Прогноз базується на тому сценарії, що активна фаза бойових дій закінчиться влітку.

За 2022 рік рівень безробіття за оцінками НБУ зріс із 9,8% до 25,8%. Це – результат руйнування підприємств, зниження економічної активності бізнесу в

* доктор економічних наук, професор, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука (Рівне, Україна)

** аспірант, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука (Рівне, Україна)

умовах високих ризиків і вимушеної міграції мільйонів українців. Урізання зарплат частиною бізнесів і висока минулорічна інфляція також призвели до падіння реальних доходів українців.

За словами Прем'єр-міністра України Д.Шмигаль, було скасовано практично всі перевірки бізнесу, переведено на декларативний принцип більшість дозволів та ліцензій, встановлено ставку єдиного податку на рівні 2%. А понад 700 підприємств змогли здійснити ре локацію на безпечні території. В рамках "зернової ініціативи" Україні вдалось експортувати 15 млн тон агропродукції, а через дунайські порти – ще 10 млн тон. "Вдосконалили діючі та запустили нові програми підтримки бізнесу: пільгові кредити "5-7-9%" (72 млрд грн), гранти є Робота (2,2 млрд грн), портфельні гарантії (47 млрд грн)", – зазначив Д.Шмигаль.

Національний банк у жовтневому прогнозі передбачав зростання ВВП у 2023 році на 4 відсотка та інфляцію у 21 відсоток на кінець року. Але вже у грудні в НБУ заявили про погіршення прогнозу через ракетні обстріли росіянами енергетичної інфраструктури. За прогнозами Міжнародного валютного фонду, після падіння майже на третину в 2022 році реальний ВВП України може незначно зрости приблизно на 1 відсоток у 2023 році. Інфляцію фонд прогнозує на рівні 22,5 відсотка. Світовий банк же очікує зростання ВВП України на 3,3 відсотка в 2023 році та інфляцію у 20 відсотків.

Ми вважаємо, що важливими засобами державної політики для відновлення повоєнної економіки є виробництво товарів подвійного призначення. Потрібно посилити частку видатків на підтримку створення робочих місць з метою формування мультиплікативного ефекту в економіці і зниження ризиків критичного звуження податкової економічної бази в середньостроковій перспективі.

На нашу думку, цьому має сприяти залучення коштів міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів для цільових державних інвестицій у створення нових цілісних виробничих комплексів у пріоритетних видах

діяльності, а також широкий інструментарій державної підтримки підприємств, важливих для економіки і безпеки в умовах війни (кредити, гранти, акціонерне фінансування, венчурне фінансування, державні гарантії, страхова підтримка, державне замовлення, субсидії).

Крім того, збільшення експорту може бути розумною стратегією для майбутнього економічного зростання України. Зважаючи на те, що основну частину українського експорту нині становлять сировинні товари та напівфабрикати, перехід до продукції з вищою доданою вартістю здається на даний час розумною стратегією.

Запропонований комплекс заходів суттєво змінить економічну ситуацію в державі та надасть змогу відродити економіку на новому підґрунті.

1. <https://www.unian.ua/economics/finance/makroekonomichniy-prognoz-yakoyu-bude-ekonomika-ukrajini-u-2023-roci-12095712.html#>:

2. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/prosto-pro-ekonomiku-na-osnovi-materialiv-inflyatsiyного-zvitu-za-sichen-2023-roku>

3. <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/3/697664/>

4. <https://forbes.ua/money/yak-pisslya-viyni-ukraina-mae-vidnovlyuvati-ekonomiku-ta-biznes-velike-doslidzhennya-deloitte-15122022-10501#>:

5. <https://www.epravda.com.ua/news/2023/01/1/695646/>

СЕКЦІЯ 2. ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО І ДУХОВНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

А.В. Файчак*

ІТ-ГАЛУЗЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ В ОБОРОННО- ПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

ІТ-галузь має значний вплив на економічний потенціал України, особливо протягом останніх декількох років, так як була ключовим двигуном інновацій та підприємництва в Україні, залучила велику кількість клієнтів з усього світу, і як наслідок диверсифікувала економіку України та знизила її залежність від традиційних галузей, таких як гірничодобувна або обробна промисловість. Важко переоцінити значення ІТ-галузі для економіки України - частка експорту ІТ-послуг у ВВП складає 3,5%, а сама галузь демонструє стабільний ріст протягом останніх 6 років, і 2022 рік не був виключенням незважаючи на усі перешкоди та виклики, з якими довелося зіткнутися ІТ-компаніям. У межах зазначеного періоду обсяг експорту комп'ютерних послуг зростав у середньому на 26,8% щороку і у 2021 р. досяг 6,9 млрд дол. США, що на 0,1 млрд дол. США перевищило прогнозований показник (рис. 1) [1, 2].

* аспірант ВНЗ «Національна академія управління»

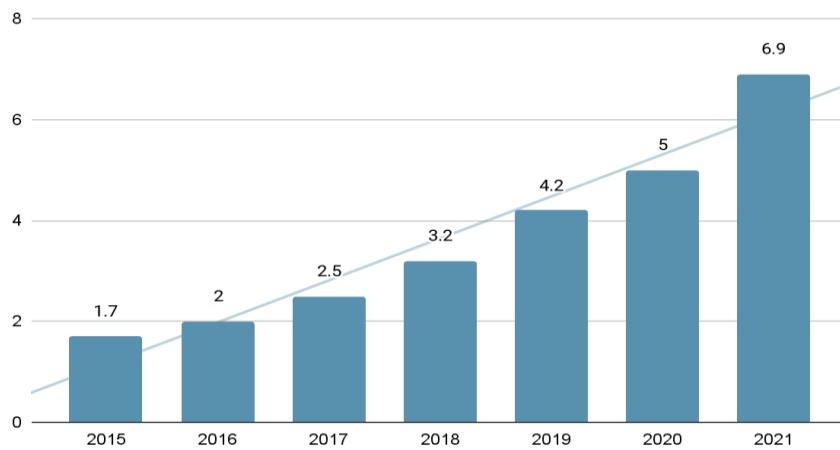


Рис.1. Обсяг експорту ІТ-послуг, млрд дол. США [1]

Варто відзначити, що інші експортоорієнтовані галузі зазнали значних втрат за період війни, так експорт металургії зменшився більш ніж удвічі, мінеральних продуктів - на 46,1%, а продуктів хімічної промисловості майже на 43% [3]. Натомість ІТ-галузь попри руйнування інфраструктури, масову міграцію спеціалістів через окупацію та постійні обстріли збільшила експорт у порівнянні з попереднім роком (рис. 2).

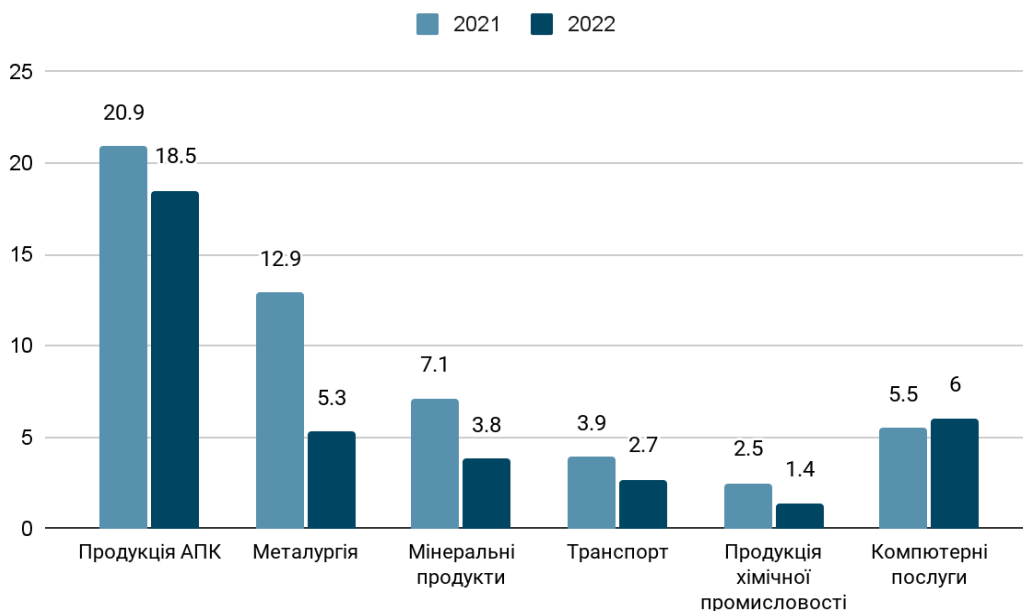


Рис.2. Динаміка експорту по галузях за 10 міс. 2021-2022 рр., млрд дол. США [3]

Стабільний ріст ІТ-галузі позитивно впливає на інші економічні аспекти, такі як створення нових робочих місць, а також підвищення рівня інформатизації та технічної освіти суспільства. Так, наприклад, у сфері інформаційних та комунікаційних технологій зайнято близько 290 тис. осіб, що становить майже 2% від усіх зайнятих (рис. 3) [1].

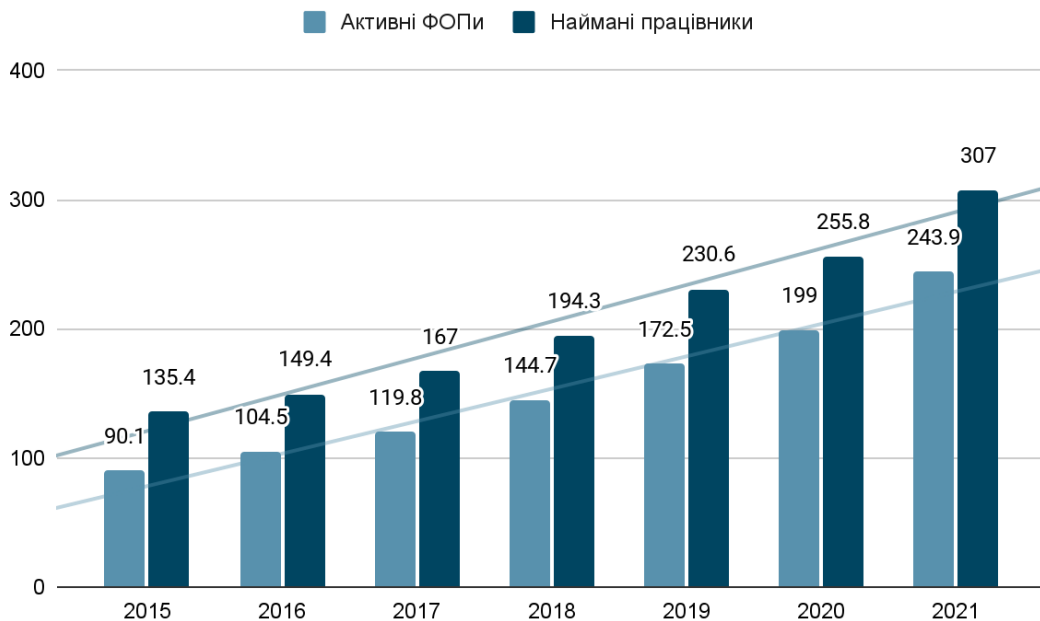


Рис.3. Чисельність зайнятих у ІТ-галузі в Україні тис. осіб [1]

Важливість та цінність ІТ-галузі під час війни обумовлена не тільки за рахунок інвестицій та наповнення бюджету країни, а також стимулюванням розвитку нових технологій за рахунок безпосередньої участі у розробках оборонно-промислового комплексу. Напрямок military-технологій сьогодні в Україні розвивається стрімкими темпами. Про це свідчать дані, що проєкти, які раніше реалізовувалися 1,5-2 роки сьогодні займають 2-3 місяці. Серед основних українських розробок варто відзначити напрям робототехніки, а саме розробка та виробництво дронів; власне програмне забезпечення таке як «Кропива», «Дельта», «Грізельда», «Броня», «Мілчат»; а також технології доповненої реальності для навчання військових [4]. Не менш важливим є проєкт “Армія дронів”, у межах якого відбувається не тільки навчання ІТ-спеціалістів, а й

тренування пілотів, ремонт та відновлення дронів. Іншими яскравими прикладами українських розробок є рушниці для блокування дронів виробника Kvertus і електровелосипеди «Елік Атом», які поєднують в собі такі характеристики як безшумність, швидкість, маневреність, компактність і легкість. Основною перевагою українських воєнних стартапів є те, що вони відразу проходять перевірку в польових умовах та швидко отримують зворотний зв'язок від військових, що дозволяє постійно удосконалювати продукт і при цьому напряду допомагати ЗСУ [4].

Незважаючи на усі виклики і проблеми, ІТ-галузь продемонструвала стійкість та продовжує зростати. Деякі компанії навіть розширили свою діяльність на інші країни, маючи у арсеналі такі переваги як висококваліфікований персонал та конкурентоспроможні ціни.

Загалом галузь інформаційних технологій робить ключовий внесок в економічний потенціал України та відіграє важливу роль у розвитку країни. Незважаючи на проблеми, пов'язані з російським вторгненням, галузь продовжує зростати та впроваджувати інновації, демонструючи свою важливість для майбутнього процвітання України.

1. Дослідження Do IT Like Ukraine: ІТ-індустрія зростає попри все [Електронний ресурс] // ІТ Україна Асоціація. - Режим доступу: <https://itukraine.org.ua/files/reports/2022/DoITLikeUkraine2022.pdf>
2. Значення ІТ для країни зростає, — дослідження Асоціації ІТ Україна [Електронний ресурс] // ІТ Україна Асоціація. - Режим доступу: <https://itukraine.org.ua/the-growing-importance-of-the-it-industry-for-the-country.html>
3. Національний банк України [Електронний ресурс] // НБУ. - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>
4. Military-tech в Україні: аналізуємо стан індустрії, проблеми та перспективи галузі [Електронний ресурс]//Dou. - Режим доступу:<https://dou.ua/lenta/articles/military-tech-in-ukraine/>

В.О. Кудрявцев*

МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ В ПРИДНІСТРОВСЬКОМУ РЕГІОНІ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА НА ОСНОВІ МЕТОДУ СИСТЕМНОЇ ДИНАМІКИ

Російська збройна агресія, тривале існування потенційної загрози для України і Молдови з боку маріонеткового самопроголошеного режиму Придністров'я, безрезультатність переговорного процесу та присутність у Придністровському регіоні представників країни-агресора диктують керівництву нашої держави необхідність здійснення більш сміливих та рішучих кроків у ліквідації загрози на південно-західному кордоні України.

Однак шляхи розв'язання придністровської проблеми безпосередньо залежать від ймовірних сценаріїв завершення російсько-української війни. Для здійснення моделювання таких сценаріїв доцільно використати метод системної динаміки разом з PEST та SWOT-аналізом.

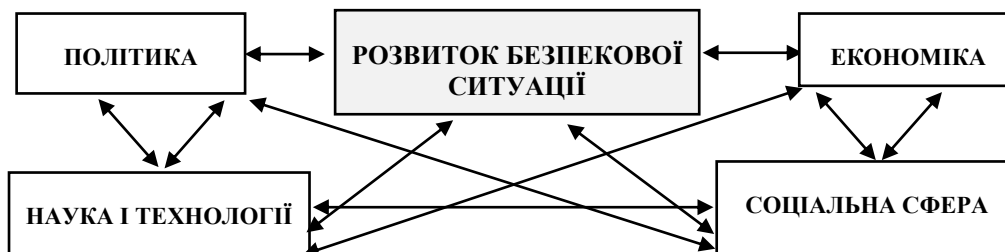


Рис. 1. PEST-аналіз факторів, які впливають на стан безпекової ситуації



Рис.2. SWOT-аналіз розвитку СП

*викладач кафедри Національного університету оборони України ім. Івана Черняхівського

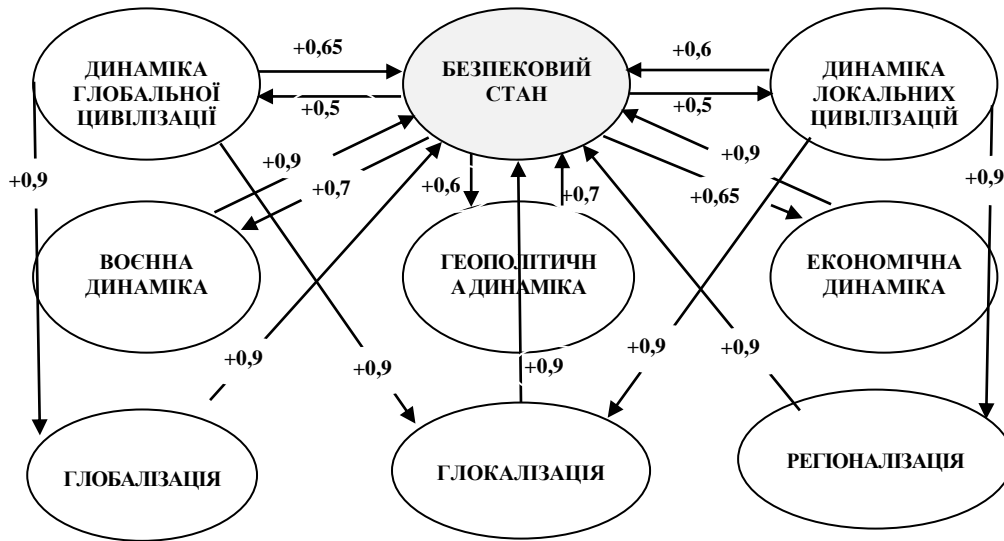


Рис. 3. Фрагмент когнітивної карти, на якій показано вплив видів системної динаміки на безпековий стан

(Примітки: цифрові показники означають ступінь взаємодії елементів карти між собою)

Моделювання показало, що на безпековий стан держави впливають певні різновиди системної динаміки світу, причому з них найбільш істотний вплив мають економічна, воєнна та геополітична складові (фактори) (рис. 3).

Застосовуючи розроблену модель, спробуємо спрогнозувати сценарії безпекового середовища довкола Придністровського регіону в найближчі роки.

Моделювання розвитку безпекової ситуації в регіоні на основі методу системної динаміки дозволило розробити та верифікувати наступні сценарії завершення російсько-української війни:

Сценарій 1. Перемога України (повернення до державних кордонів 1991 р.).

Сценарій 2. Досягнення РФ своїх неоімперських цілей в Україні (ліквідація української державності, відновлення російського контролю над Україною).

Сценарій 3. Перемир'я України з РФ на невигідних умовах (замороження конфлікту, затягування війни на зразок 2014 р.).

Таким чином можемо припустити, що вирішення придністровської проблеми в інтересах України можливе за умови реалізації першого сценарію.

Це означатиме ліквідацію джерела загроз на південно-західному кордоні України, поліпшення безпекової ситуації довкола Придністровського регіону Республіки Молдова. Здійснення будь-якого іншого сценарію лише посилить напруженість у регіоні та значно ускладнить демократичну трансформацію України і Молдови включно з гальмуванням намірів їх євроатлантичної інтеграції.

М.М. Єрмошенко*, Я.П.Ковалевська**

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕІНЖИНІРИНГУ В УКРАЇНІ

Сучасний стан підприємництва в Україні характеризується, як зазначає І. Книш тенденцією до інноваційної діяльності: «саме інновації, інноваційну діяльність та інноваційну сферу в цілому необхідно розглядати як ключові фактори майбутнього інноваційної національної економіки [1, с. 108-109]. Це обумовлено цілою низкою обставин, зокрема війною на тлі коронавірусу: реалізація урядової програми з релокації підприємств. Саме тому актуальними постали питання з впровадження інновацій – реінжинірингу, зокрема у бізнес-процесах.

Проблеми вдосконалення та перетворення організаційних структур управління підприємствами в умовах трансформаційної економіки стали дискусійними у працях дослідників з питань економіки, політики та інноваційної діяльності. Розглянемо матричну та процесну моделі менеджменту.

* доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри маркетингу, економіки, управління та адміністрування ВНЗ «Національна академія управління»

** аспірант ВНЗ «Національна академія управління»

Реінжиніринг, на думку А. І. Ковальова, має бути впроваджений на усіх стадіях антикризового менеджменту [2, с. 130]:

- 1) шляхом введення превентивних заходів з недопущення кризової ситуації;
- 2) реалізації перетворень, спрямованих на виведення підприємств із кризи;
- 3) усунення негативних наслідків кризової ситуації.

Однак, як ми бачимо, А. І. Ковальов акцентує свою увагу на інноваціях з реінжинірингу в самій компанії, нехтуючи зовнішніми обставинами.

Саме тому К. С. Мироненко виділяючи основні ризики впровадження реінжинірингу, на основі матричної моделі менеджменту, враховує [3, с. 70]:

- зовнішні (форс-мажорні обставини);
- операційні (брак фінансових ресурсів);
- нестачу кваліфікованих фахівців;
- брак інших ресурсів (за видами);
- стратегічні (обмаль досвіду стратегічного управління);
- некомпетентність щодо впровадження інноваційного розвитку;
- організаційні (помилки команди з реінжинірингу, недостатність soft skills);
- відсутність взаємодії власників бізнес-процесів (акціонерів, співвласників, власників);
- супротив персоналу інноваціям;
- помилковість організаційних, виробничих та інших змін;
- не адаптивність процедур інжинірингу до інноваційно-активних підприємств).

Частина з зазначених К. С. Мироненко проблем Д. Нортон та Р. Каплан у своїх публікаціях намагаються вирішити, шляхом впровадження процесного підходу до організації менеджменту підприємством – реінжинірингу бізнес-процесів. Саме така інновація, на їх думку, може служити базовою платформою для впровадження збалансованої системи показників.

Отже, на нашу думку, саме поєднання інноваційних компонентів реінжинірингу щодо матричної та процесної моделей менеджменту дозволить не тільки зберегти, підтримати але й розвинути економіку України в кризових умовах війни на тлі коронавірусу.

1. Книш І. В. Трансформаційні практики інноваційних підприємницьких структур : виклики часу. *Трансформація суспільних відносин в умовах цивілізаційних змін*: кол. моногр. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2023. С. 50–111. URL : https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/mon_27.02.2023.pdf

2. Ковальов А. І. Підвищення ефективності антикризового управління в корпоративному секторі на основі реінжинірингу бізнес-процесів. *Вісник соціально-економічних досліджень* : зб. наук. праць. 2014. № 3 (54). С. 124–130.

3. Мироненко К. С. Економічне оцінювання реінжинірингу бізнес-процесів на інноваційно-активних підприємствах : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Одеса, 2016. 257 с.

П.А. Овчар*, В.А. Таранчук**

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТІВ ЩОДО ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна в Україні стимулювала процеси тяжіння до інноваційної діяльності. Саме інновації сталим двигуном економіки, який намагається витримати усі кризові моменти, пов'язані зі слабким технологічним розвитком виробництва та конкуренцією з іноземними суб'єктами господарювання. На цьому, доречи, і акцентує свою увагу у своїх працях І. Книш «саме інновації, інноваційну діяльність та інноваційну сферу в цілому необхідно розглядати як ключові

* доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, обліку та фундаментальних економічних дисциплін ВНЗ «Національна академія управління»

** аспірант ВНЗ «Національна академія управління»

** аспірант ВНЗ «Національна академія управління»

фактори майбутнього інноваційної національної економіки» [1, с. 108-109] країни.

Цьому, до речі, сприяє успішна інноваційна політика, яка впроваджується в Україні, зокрема у менеджменті та спрямована на проведення проєктів, конкурсів та грантових програм щодо підтримки українського бізнесу, зокрема:

1) «Підтримка українського бізнесу в час кризи» в межах Проєкту «Зміцнення громадської довіри» (UCBI II);

2) «Конкурентоспроможна економіка України»[2];

3) «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди» [3];

4) «Роби своє»[4];

5) урядовий проєкт «єРобота» [5];

6) «ReadyForEU» [6];

7) «Erasmus для молодих підприємців — Україна» [7];

8) Програма EU4Environment [8];

9) GIZ (Німецьке товариство міжнародного співробітництва) [9];

10) грантова програма в межах проєкту «Розвиток малих та середніх підприємств: Економічна інтеграція внутрішньо переміщених осіб та відновлення бізнесу» [10];

11) програма USAID [11], тощо.

Розвиткові та підтримці бізнесу покликані сприяти спеціальні державні ініціативи: еДекларація; «Підтримка бізнесу в умовах війни»; Гранти на підтримку мікро- й малого бізнесу; Дія.Бізнес в Україні та Варшаві; Віртуальний центр Дія.Бізнес; Експорт в умовах війни, вихід на міжнародний ринок і пошук партнерів за кордоном; «Buy Ukrainian products and services» та ін.

Отже, війна в Україні призвела до падіння обсягів промислового виробництва, що призвело до трансформаційних процесів в економіці країни на інші види виробництва, пошук альтернативних джерел енергії; сприяння самоорганізації соціуму, переорієнтування свідомості людей на пошуки

альтернативних – саме інноваційних засобів/ресурсів для існування в різних середовищах. Тому, маємо нагоду для роздумів, самозаглиблення й одночасно зближення з іншими, аналізу помилок, самовдосконалення, корегування попередніх (за можливості) та прийняття нових інноваційних рішень, які або вбезпечать від іще жахливіших потрясінь, або допоможуть мінімізувати їхні руйнівні наслідки.

1. Книш І. В. Трансформаційні практики інноваційних підприємницьких структур: виклики часу. Трансформація суспільних відносин в умовах цивілізаційних змін: кол. моногр. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2023. С. 50–111. URL : https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/mon_27.02.2023.pdf

2. Програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України» виділить 36 млн грн на підтримку українського бізнесу. Торгово-промислова палата України. 27.07.2022. URL: <https://ucci.org.ua/press-center/business-news/programa-usaid-konkurentospromozhna-ekonomika-ukrayini-vidilit-36-mln-grn-na-pidtrimku-ukrayinskogo-biznesu>.

3. Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди: Національний фонд досліджень оголосив конкурс. МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/nauka-dlya-vidbudovi-ukrayini-u-voeyennij-ta-povoyennij-periodi-nacionalnij-fond-doslidzhen-ogolosiv-konkurs>

4. Конкурс бізнес-ідей «Роби своє» для підтримки малого підприємництва в умовах війни! Калуська міська рада : офіційний сайт. URL: <http://surl.li/ewfaz>

5. eРобота. Урядова програма безповоротних грантів для створення та розвитку власного бізнесу. URL: <https://erobota.diia.gov.ua/>

6. «ReadyForEU» - допомога українським підприємцям та підприємствам на внутрішньому ринку ЄС. URL: <https://www.if.gov.ua/nras/readyforeu-dopomoha-ukrainskym-pidpriyemtsiam-ta-pidpriyemstvam-na-vnutrishnomu-ryнку-ies>

7. Erasmus для молодих підприємців. URL: <https://ucci.org.ua/international-projects/programa-es-erazmus-dlia-molodikh-pidpriyemtsiv>

8. EU4Environment reconfirms support for the Ukrainian enterprises in their path towards a green reconstruction and recovery. URL: <https://www.eu4environment.org/uk/news/eu4environment-reconfirms-support-for-the-ukrainian-enterprises-in-their-path-towards-a-green-reconstruction-and-recovery/>

9. Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ).URL:
<https://mof.gov.ua/uk/nimecke-tovaristvo-mizhnarodnogo-spivrobotnictva-giz>

10. Дія.Бізнес. «Розвиток малих та середніх підприємств: Економічна інтеграція
внутрішньо переміщених осіб та відновлення бізнесу».URL:
<https://business.diia.gov.ua/marketplace/finansuvanna/grant-programs/97ea8076-cd4b-4821-a10c-db2723683d15>

11. Дія.Бізнес.Програма USAID «Конкурентоспроможна економіка України».

12. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/granti/programa-usaid-konkurentospromozna-ekonomika-ukraini-vidilit-36-mln-grn-na-pidtrimku-ukrainskogo-biznesu>

С.А. Єрохін*, М.П. Конобас**

НА ШЛЯХУ ПОШУКУ ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Бізнес в Україні, яка знаходиться у стані війни, змушений здійснювати пошук ефективної моделі інноваційного розвитку, який міг би забезпечити розвиток економіки. Загальновідомо, що стан інноваційної діяльності залежить від певних чинників: фінансування досліджень і розробок; наявність компетентних фахівців та законодавчої бази, яка сприятиме розвитку підприємницької інноваційної діяльності. Для того, щоб розробити ефективну модель розвитку економіки держави, потрібно знати тенденції інноваційного розвитку бізнесу. І тут у нагоді, на нашу думку, має стати аналіз інноваційного індексу Європейського інноваційного табло.

Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло [1] дає можливість констатувати, що Україна є державою скромних або повільних новаторів, інноваційні показники яких є приблизно на 50 % нижче за середні по ЄС.

* доктор економічних наук, професор, ректор ВНЗ «Національна академія управління»

** аспірант ВНЗ «Національна академія управління»

Таблиця 1

Європейське інноваційне табло для України (динаміка змін індексів)

	Основні блоки ЄІТ	2022	2015-2022
1.	Людський ресурс	36,0	-10,8
2.	Дослідницькі системи	14,8	3,6
3.	Діджиталізація (інноваційне середовище)	-	-
4.	Фінанси і підтримка інновацій	33,2	1,6
5.	Втрати на інновації	31,2	-5,3
6.	Інноватори	-	-7,1
7.	Зв'язки	21,1	5,1
8.	Інтелектуальна власність	20,8	6,3
9.	Вплив на зайнятість	70,1	0
10.	Вплив на експорт	32,3	-2,0

Джерело: складено на основі [1]

Серед сильних сторін економіки у 2022 було лише вплив на зайнятість (див. табл. 1). Україна мала високі показники за зайнятістю у наукомісткій діяльності, поширенні інтернету, витрати на інновації та експорт наукомістких послуг. Найслабші інноваційні виміри стосувалися фінансів та підтримки інновацій, привабливості дослідницьких систем, інтелектуальної власності. Низькі показники мають : державні витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, частка малих та середніх підприємств, що мають маркетингові або організаційні інновації, міжнародні видання науки і бізнесу.

Отже, аналіз інноваційного індексу Європейського інноваційного табло дозволяє зробити висновок, що Україна має нереалізовані можливості, які стримують інноваційний розвиток, що стосується, насамперед, захисту прав інтелектуальної власності й комерціалізації нововведень, а також наявність високого рівня освітньо-наукового потенціалу, який мав би стати підґрунтям для продукування новацій, інновацій, наукових розробок, нової техніки чи технології тощо.

1. European Innovation Scoreboard 2022. Most Innovative Countries: веб-сайт. URL: <http://surl.li/eyamb>.

Ю.М. Неговська*, Д.О. Власенко **

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДЕЙТАМАЙНІНГУ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ БІЗНЕС- СИСТЕМАМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Світова економічна криза, спричинена коронавірусом та війною в Україні стимулювала процеси тяжіння до інноваційної діяльності. Впровадження інноваційних підходів дейтаманінгу надало можливість здобувати інформацію (загальновідому, раніше невідому, маловідому) про різноманітні сфери людської діяльності. Невідома інформація може стати у нагоді у практиках прийняття ефективного управлінського (тактичного чи стратегічного) рішення.

Дейтамайнінг, використовуючи великі масиви даних («BigData») методом глибинного аналізу про бізнес-середовище використовується у галузях, де потрібне швидке вирішення задач, ухвалення управлінських рішень (прогностична аналітика; ринкова діяльність; логістика; маркетинг; вдосконалення якості продукції; підвищення продуктивності праці тощо).

На наш погляд, запровадження інноваційних підходів дейтамайнінгу щодо організації управління бізнес-системами в умовах війни можливо у таких сферах :

- а) оподаткування (виявлення шахрайських схем);
- б) управління ресурсами (оцінити ефективність та можливості використання);
- в) логістики (доставки продукції і насамперед оборонно-військового призначення);
- г) виявлення змін у поведінці клієнтів (покращення стратегії підприємства чи галузі);

* кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та інформаційних технологій ВНЗ «Національна академія управління»

** аспірант ВНЗ «Національна академія управління»

д) контролінгу на підприємствах (у визначеній послідовності : визначення контрольовані параметри; встановлюється граничні / нормативні значення; проводиться моніторинг параметрів та значень; визначаються відхилення; встановлюються причини відхилень; розробляється система управлінських заходів (тактичних та стратегічних) щодо чинників, які не відповідають нормі тощо.

Таким чином, завдяки запровадженню інноваційних підходів дейтамайнінгу щодо організації управління бізнес-системами в умовах війни стане можливим приймати ефективні рішення у менеджменті стосовно подальшого розвитку бізнесу та економіки в Україні.

1. Неговська Ю.М. Моделювання оцінювання інноваційного потенціалу промислових підприємств / Орлова-Курилова О.В., Неговська Ю.М., Браславець О.Ю. // Актуальні проблеми економіки. – 2019 – № 5. Том 2. – 81 - 92

СЕКЦІЯ 3. ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ФАКТОРИ (ШЛЯХИ) ЗМІЦНЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ

В.Ф. Баранівський*

ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: ЙОГО СТАН ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПЕРЕМОГИ НАД ВОРОГОМ

Шановні колеги! Із моїх 450 надрукованих праць десь половина присвячена проблемам духовності, культури, ідеології, історії, потім – освіти, військової справи, економіки, права тощо.

Саме в духовному житті суспільства, в ідеології, культурі та історії я бачив той вузол реальних та потенційних проблем, що можуть привести Україну до успіхів чи до трагічних обставин.

Після розпаду СРСР в 1991 році Україна була за економічним потенціалом однією з найкращих та найбільш перспективних. Що ми маємо сьогодні? – Війну, величезні втрати в економіці, сільському господарстві, культурі, великі людські жертви. Чи є пряма вина в цьому економіки? Чи люди в нас перестали працювати? Ні ! Такого не було!

Але вже з перших років незалежності нашої країни під прапором перебудови, боротьби з комунізмом, свободи та ідеологічного плюралізму пішла вакханалія, порушення та розграбування того, що було побудовано раніше. Так звана «прихвати́зація» привела до появи «злодіїв у законі», більшість з яких в умовах беззаконня, «дикого капіталізму» трансформувалася з

* доктор філос. наук, професор, Заслужений працівник освіти України, академік НАНВО України, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та іноземних мов ВНЗ «Національна академія управління»

часом в олігархів, які і сьогодні тримають більш 80% власності та фінансів, а так звані «прості громадяни» залишилися «в дурнях». Звичайно, такий стан відносин не міг не відобразитися на духовному стані суспільства, українських громадян, на боєготовності українського війська. В 1996 році я завершив роботу над докторською дисертацією на тему «Соціальний механізм розвитку духовності особистості» [1]. Тому, що бачив стан духовності у суспільстві та роль соціальних відносин у її формуванні. Пам'ятаю десь в ці часи і народ підтримував систему грабунку: казали: «Нехай наживаються! Наїдяться, і стануть гарними до справ державних». Але так не вийшло. Тож і маємо сьогодні мільярдерів, олігархів, бачимо як вони «курують», «турбуються» про народ, про Збройні Сили та куди вкладають свої гроші та ресурси. Чимало з них залишається при владі, декого вислали, дехто втік за кордон, а дехто й під час війни відпочиває на південних дорогих курортах. І подібних прикладів багато! Чуємо по радіо, телебаченню фальшиві вигуки: «У нас корупція! Як її подолати? Це ж людська природа така! А в Росії ще гірше!» Думаю, що Росія не може бути для нас прикладом. Адже в Україні раніше так не крали, а якщо оцінювати європейські та багато інших держав то в них взагалі замків на дверях не вішали. Тільки поява росіян в цих державах примусила місцевих людей змінити до цього відношення! А тому влада не дуже прагнула реалізувати висновки та пропозиції з моїх праць в своїй діяльності. Так і живем: вони їздять на мерседесах, на курорти, ми ходимо пішки, а наші діти – в боргах та проблемах [2].

Все ж духовний потенціал України залишається високим, ми перемагаємо та переможемо підступного ворога. Тому що правда за нами. Тому що більшість людей в Україні були і залишаються чесними та правдивими. Українці – глибока історична нація, котра разом з іншими народами та державами захищає свої історичні землі, свою державність та право на існування. Імперська, агресивна сутність РФ українцям вже давно зрозуміла. І це є великим стимулом до нашої боротьби та перемоги. Але рудименти старої

тоталітарної комуністичної ідеології, сучасна рашистська ідеологія та пропаганда, певні історичні проблеми державного будівництва продовжують негативно впливати на народ України.

Вважаю, якщо б не було ідеологічної та ментальної роз'єднаності української нації не було б російської агресії [3]. Ворог підло використовує наші внутрішні суперечності. Маємо більше ста партій (стільки ж ідеологій?), було десь 33 кандидати в президенти України! (Було б і більше, але фінансовий внесок зavelикий!). А який результат маємо? Ще є релігійні ідеології та суперечності. Ворог активно використовує своїх ідеологічних спільників, свою церкву (РПЦ-УПЦ мп) для досягнення імперських цілей. І це все характеризує нас як недосконалу демократію. А ми йдемо в ЄС, великою кров'ю в боротьбі з ворогом пробиваємо собі дорогу до більш цивілізованого співтовариства.

Сьогодні в Україні мало хто розуміє згідно якої ідеології відбувається розбудова суспільства та держави. Певні партії заборонені (в основному за співпрацю з Росією), але залишаються й такі, що працюють на популізмі, демагогії та дешевому авторитеті своїх лідерів. Потрібна системна, обґрунтована, зрозуміла всім державна ідеологія, що об'єднає всіх українців. Вже давно потрібно було стосовно цієї проблеми внести зміни до Конституції України [4].

На духовний потенціал українського суспільства в період незалежності здійснили великий вплив система освіти, наші педагоги, науковці, патріотичні громадські організації, діячі культури, мистецтва, патріотичні засоби масової інформації, що пропагували історію та культуру українського народу, подвиги та героїзм українських патріотів в боротьбі за волю та незалежність з ворогами. Тому саме проти закладів освіти та культури ворог, щоб знищити українців як націю, спрямує свої головні удари [5].

Тому особливо слід визнати справедливими дії сучасної української влади щодо зміни назв вулиць, шкіл, бібліотек, інших пам'яток, що були

символами зросійщення та приниження всього українського в культурі та побуті українців на українські імена, назви та символи.

Всі ці зусилля забезпечили достатньо високий рівень духовного потенціалу українського суспільства, що стало неочікуваним для агресора та джерелом нашої перемоги.

Шановні колеги! Економічний та духовний потенціал країни тісно пов'язаний з воєнним. Воєнний потенціал України на сьогодні відображає готовність всього народу до збройного захисту країни [6].

Особливим об'єктом уваги є українське військо, яке героїчно бореться на всіх фронтах захищаючи Україну від агресора. Сьогодні сотні тисяч українських воїнів мужньо протистоять ворогу та знищують окупантів. На жаль багато наших воїнів та цивільних вже загинуло.

Вічна їм пам'ять!

Символом патріотизму, єдності армії та народу став волонтерський рух, територіальна оборона, дії Загонів незламності тощо. Спільними зусиллями армії та народу, друзів за кордоном Україна перемагає і переможе!

Слава Україні! Героям Слава!

1. Баранівський В.Ф Соціальний механізм розвитку духовності особистості / Автореф. дис. докт. філос. наук. К.: Ін-т філософії НАН України, 1996. – 48 с.
2. Баранівський В.Ф. Проблеми духовної безпеки українського суспільства: збірник наукових праць . К.: Вид-во «Лицар», 2018. – 260 с.;
3. Баранівський В.Ф. Проблеми духовної безпеки українського суспільства: збірник наукових праць . К.: Вид-во ПП Ульянчик В.І. - К., 2009. – 160 с.;
4. Баранівський В.Ф. Збірник наукових праць: Філософія. Політологія. Освіта і культура. Військова справа. К.: НАОУ, «Міленіум», 2005. – 538 с.
5. Баранівський В.Ф. Духовна єдність як чинник оптимізму та духовної безпеки українського суспільства / Оптимізм і песимізм: амбівалентність українського соціуму в духовному і матеріальному вимірах: матеріали XVI науково-практичної конференції – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2018. – С. 20-22;

6. Баранівський В.Ф. Освіта, культура, мова та ідеологія у забезпеченні духовної безпеки та єдності українського суспільства / НДР «Вища освіта як фактор подолання ціннісного розколу в Україні» – К.: 2014, ІВО НАПН України. –300с.

7. Баранівський В.Ф. Ідеологія як чинник виховання та подолання ціннісного розколу українського суспільства / «Придніпровські соціально-гуманітарні читання» Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнар. участю (м. Кіровоград, 16 травня 2014 р.): у 3-х частинах. Д.: Тов. «Інновація», 2014. – Ч.І. С. 37-40. Кіровоград. – Кіровоградський держ. пед.. ун.-т ім. Володимира Винниченка;

8. Баранівський В.Ф. Ідеологія центризму у забезпеченні духовної єдності українців / Науковий діалог «Схід-Захід». Матер. III всеукр. Наук. конфер. з між нар. участю. (м. Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014р.): у 4-х частинах. Дніпропетровськ: Видавництво «Інновація», 2014. – Ч.І. – С. 3-6;

9. Баранівський В.Ф. Ідеологія як фактор консолідації українського суспільства / Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук Матер. IV всеукр. наук. конф. з міжнар. участю. (м. Дніпропетровськ, 15 липня 2014р.) : у 2-х частинах. – Д: ТОВ «Інновація», 2014. – ч. 1. – С. 7-10.;

10. Баранівський В.Ф. Ідеологічні засади війн у сучасному світі. Вісник Національного університету оборони України, №4(41) - К.: НУОУ, 2014 –С.356-362.;

11. Баранівський В.Ф. Ідеологія центризму як підґрунтя економічної безпеки України / Політичний менеджмент, №1 (46), 2011.- С.3-7.

12. Баранівський В.Ф. Освіта і духовна безпека українського суспільства / ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ: Теретичний та науково-методичний часопис. –№2.-Додаток1: Наука і вища освіта. – Київ, 2013.– С.385-395.

13. Баранівський В.Ф. Духовно-ідеологічний фактор в забезпеченні реалізації програми підготовки і застосування Збройних Сил України. Матеріали Науково-методологічного семінару, 29 листопада 2012 року «Гуманітарні та правові аспекти розвитку Збройних Сил України» //Міністерство оборони України, Національний університет оборони України. – К.: НУОУ, 2012 – С.7-9.

Г.П. Васянович*

ДЖЕРЕЛО НАСИЛЬСТВА ТА АГРЕСІЇ – БЕЗДУХОВНІСТЬ

Феномен духовності і бездуховності досліджується передусім багатьма вченими-гуманістами. І це, на нашу думку є позитивним явищем. Адже справжня гуманістика завжди слугувала формуванню наукового світогляду особистості, утвердженню Добра, Істини, Краси, отже, миролюбства, взаєморозуміння між народами, етносами, націями. В наш час, коли відбуваються незворотні процеси глобалізації, роль гуманістики неймовірно зростає. Це зумовлено не лише соціально-культурними, політичними, економічними потребами, а й нагальними потребами формування духовності, задля збереження людства на планеті Земля. Те, що загрози існуванню людства існують – це очевидний факт: щоденно зростає хвиля агресії, недовіри між народами, так звані «великі нації» все більше пригноблюють «малі нації», намагаються тримати їх у своєму колі, позбавляючи незалежності, спотворюючи цей світ війнами, жорстокістю, насиллям. Не минає це лихо й Україну, яка століттями виборює свою незалежність, волю від різного роду окупантів. Вже не одне століття для нас головним ворогом виступає Росія, від злочинних дій якої лише за останню повномасштабну війну загинули сотні тисяч ні в чому невинних українських патріотів-громадян, і їх кількість з кожним днем лише збільшується. Російські танки, ракети, «гради», «смерчі», «урагани» нищать наші міста і села смертоносним вогнем.

Надзвичайно великої руйнації зазнають не лише економіка, її інфраструктура, а й освіта, наука, культура, надто великими є морально-психологічні, духовні втрати українського суспільства. Сьогодні цілий світ приходить в трепет від того, що російські імперіалісти поставили цивілізацію

* доктор педагогічних наук, професор, почесний академік НАПН України, професор кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

на межу ядерного знищення. Зовсім не випадковим є те, що нині в науці вже з'явився термін – «доба культури смерті» (Богуслав Сліверські та ін.). Дещо конкретизуємо нашу думку стосовно духовності і бездуховності індивіда та суспільства.

Духовність – категорія, яка в своїй основі відображає прагнення кожної самосвідомої особи визначити засади своєї людяності, гуманності, усвідомлення сутності і призначення, смислу свого життя та життя інших. Душевно-духовний світ людини є безмежним світом найрізноманітніших почуттів, емоцій і настроїв, задумів та ідей, понять та образів, ідеалів і фантазій, цінностей і прагнень тощо. Істотною мірою духовний світ особистості визначається її уявою, інтуїцією, інтелектом, а також вірою, совістю, волею, любов'ю, радістю і надією, як про це не раз наголошував український любомудр – Григорій Сковорода. Філософ і педагог писав: «Духовна людина є вільною. Ввись, в глибину і вшир літає вона безмежно. Не заважають їй ні гори, ні ріки, ні моря, ні пустелі... У духовної людини очі голубині, крила орлині, швидкість оленя, відвага лева, вірність горлиці, лелеча вдячність, смиренність ягнятка, швидкість соколина, журавлина бадьорість... Духовна зброя людини сильніша за тілесну» [4, с. 791]. Життєвий досвід засвідчує, що духовна людина є добродісною, доброю, совісною, справедливою, вона не здатна принижувати честь і гідність іншої людини. Втім зазначимо, що духовність людини вимагає від неї напруженої праці розуму і волі, самопізнання, побудови духовного храму у глибині свого серця. Цю думку ми формулюємо у такий спосіб:

Тілесний храм побудувати не важко,

Тілесний храм не довго простоїть.

Духовний храм побудувати важко,,

Духовний храм у вічності стоїть! [1, с. 116].

Важливо усвідомлювати, що духовність – це один із найважливіших складників відродження національного в культурі, це нова якість людини, її

культури мислення, шлях до реалізації духовного потенціалу особистості. Отже, можна сказати, що духовність, як індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості віддзеркалює наявність двох фундаментальних потреб: індивідуальної потреби пізнання та соціальної потреби жити, діяти «для інших».

Варто зазначити, що на противагу духовності – бездуховність містить в собі неприховане зло, зверхнє ставлення до інших, егоїзм, заздрість, антигуманізм і безкультур'я. Для людини, яка не усвідомила сутності культури, вона як така, не існує взагалі. Коротко проілюструємо цю думку на прикладі мови, оскільки саме вона є основним складником культури. Відомо, що першу українську граматику створив Максим (Мелетій) Смотрицький (1619 р.). Цар Росії наказав знищити книгу, проте попередньо її на свій лад «запозичив», а точніше – зплагіатив М. Ломоносов. Така ж доля спіткала праці Петра Могили, Лаврентія Зизанія, Стефана Косова, Єпифанія Славинецького та багатьох інших українських мислителів, педагогів, письменників. Валуєвським, Ємським указом заборонялося видання книжок українською мовою, і навіть богослужіння. Така агресія проти української мови, культури здійснювалася на державному рівні організовано, постійно і цілеспрямовано. Втім це робилося й на індивідуальному рівні. Треба було бачити і чути скільки бруду було вилито так званими російськими «демократами» на виданий у 1840 році «Кобзар» Т. Шевченка. Особливо старався Віссаріон Белінський, який не лише заперечував художньо-літературну вартість твору автора, а й принижував гідність Тараса Шевченка. А дещо пізніше, коли О. Блоку запропонували зробити переклад поезій Івана Франка, той у шовіністичному стилі зверхньо відповів: «Я этого делать не буду потому, что нет такого языка, как украинский. Это только русское наречие!» Ця цинічна відповідь адресувалася не лише геніальному мислителю, поету, культурному діячу – Івану Франку, який знав 18 мов і зробив переклади творів майже з 50 мов світу, не кажучи вже про твори російських поетів, це був хамський випадок у бік всьому українському народові.

Натомість російським шовіністам варто було б добре занотувати собі вислів Сергія Єсеніна, стосовно української і російської мов. Поет писав: «Наш отатаренный язык, лишь жалкая пародия на украинский язык, который безусловно славянский».

Практика засвідчує, що людина, яка позбавлена духовності прагне оволодіти іншою, позбавити її індивідуальності, ідентичності та ін. Зазвичай вона керується у своїх уявленнях і вчинках невинуватою зневагою, агресією, непомірною жорстокістю. Усе це поза людським розумом, і воно особливо виявилось в діях, вчинках рашистів в Ірпіні, Бучі, Маріуполі та ін. містах і селах України. Втрата почуття елементарної людяності у російських солдатів, офіцерів, і навіть генералів засвідчили всьому світові у якого звіра перетворюється так звана «подоба Божа», якщо у неї домінують тваринні інстинкти. Стає очевидним фактом те, що рабська психологія і духовність – речі несумісні. Недостатньо сформований комплекс духовних інстинктів завжди був і залишається бути в основі дій окупантів, загарбників. Тому спротив злу, бездуховності сьогодні є святим обов'язком, покликанням кожного свідомого громадянина України. І чим з більшими небезпеками, стражданнями він зустрічається в цій боротьбі, тим більшим є його патріотизм і подвиг. Якщо за логікою Ф. Достоєвського «патріотизм є останнім притулком негідника», то за логікою справжнього українця патріотизм – це почуття, яке наповнене високою любов'ю до рідної землі, до Батьківщини. Ця ідея знайшла прекрасне відображення у недавно виданій прекрасній книзі «Золотий фонд нації. Все буде Україна» [3]. У ній йдеться про Україну воєнного часу, тут сторінка за сторінкою розповідається про історії різних людей, які щодня своїми справами творять майбутнє – справедливу, економічно розвинену, інноваційну і по-справжньому європейську Україну. Окремий розділ у книзі присвячено людям, які вирішили захищати Вітчизну, бо мають право і честь жити на своїй, Богом даній, землі. Правдива історія наших захисників, яку маємо знати, уособлює мужність і героїзм оборонців та визволителів рідної

землі. «Живе лиш той, хто не живе для себе, хто для других виборює життя», – такими словами Василя Симоненка можна окреслити риси наших героїв та героїнь сучасності, оборонців, які щиро і мужньо пропускають крізь себе біди України, засвідчуючи тим самим високий рівень справжньої духовності.

Бездуховність робить людину невольною, позбавляє вияву творчості, життя її набуває трагедійності не лише в індивідуальному вимірі, а й у вимірі загальнолюдському, оскільки вона сприймає ідею вбивства, смерті – цілком «нормальним явищем». Вбивство для бездуховної людини стає нормою і її долею. Вона не знає й не розуміє, що таке милосердя, цінність людського життя, повага до іншої людини, для неї не існує один із головних заповітів Ісуса Христа: «Не убий»! Честь і гідність для бездуховної людини – це пустий звук, за актом насильства, вбивства вона не відчуває ані розкаяння, сорому, ані вини. Христос навчав не насильству, не вбивству, а любові, взаєморозумінню, взаємодопомозі. Там, де починається любов, там закінчується байдужість, лицемірство, душа наповнюється світлом добра, душевного багатства.

Принизлива покірність бездуховної людини своїм володарям (начальникам, командирам) призводить її до таких злочинів, які неможливо вибачити і виправдати. Більше того, бездуховна людина здатна навіть ідеалізувати свої антигуманні вчинки, «робити із себе героя». А цьому сприяють всякого роду пропагандисти, мас-медіа і т. ін. Втім життя засвідчує, що рано чи пізно значна кількість бездуховних людей, які чинили насильства, жорстоко поводитися з іншими людьми приходять до покаяння, намагаються хоч на старості літ прийти до очищення душі. Зіпсованій, аморальній людині важко, а іноді й зовсім неможливо піднятися на рівень духовної культури.

У контексті необхідності нашої справедливої боротьби проти ворога, варто пам'ятати слова апостола Павла, який наголошував: «Духа не вгашаймо»! Дух наших воїнів-Героїв, дух всієї української нації високий, як ніколи. Тому свою громадянську позицію у цьому надважливому питанні ми висловлюємо такими поетичними рядками:

Не поставите нас на коліна,
Ви, москальські кати-холуї,
Хоч вбиваєте сотні невинних,
Хоч несете смертей ворожаї.

Час настане правдивої плати,
Твердо ми на ногах стоїмо,
І за кожного вбитого брата,
Ми вам всемеро ще віддамо!

Ми не люті, ми мирні вкраїнці,
Нам би жати пшеницю – не смерть,
Крові з нас напились ви по вінця,
Крові з нас напилися ви вщерть.

Не допоможуть злостиві чеченці,
Що «мочили» ви їх в нужниках,
Наші Йвани, Тараси, Яремці
Їх знайдуть, не pomoже Аллах.

Буде жити свята Україна,
І співатимуть нам солов'ї,
Не поставите нас на коліна,
Ви, москальські кати-холуї![2, с. 72].

1. Васянович Г. П. Трембіта духа: Поезія. – Львів: Сполом, 2018. – 414 с.
2. Васянович Г. П. Из штольні серця: Поезії. – Львів: Норма, 2015. – 316 с.
3. Золотий фонд нації. ВСЕ БУДЕ Україна/ упорядник В. В. Болгов. – К.: Українська федерація журналістів, 2022. – 216 с.

4. Сковорода Г. С. Повна академічна збірка творів / Григорій Сковорода; за ред. проф. Леоніда Ушкалова, 2-ге вид. стер. – Видавець Савчук О. О. – 2016. – 1400 с.

В.С. Чорний*

ПРАЦЯ Б. МОНКЕВИЧА «ВОЄННИЙ ДУХ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ» ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУЧАСНІСТЬ

Сучасна Україна переживає складний та відповідальний етап свого розвитку, пов'язаний з російською агресією, яка кардинально змінила військово-політичну обстановку у світі. Російська Федерація уперше після Другої світової війни відкрито вдерлася до незалежної держави з метою захопити її територію та позбавити суверенітету. У цьому контексті важливого значення набувають Збройні Сили України на які, згідно зі ст. 17 Конституції України, покладаються оборона нашої держави, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності [1, с. 7]. У свою чергу боєздатність нашого війська у значній мірі залежить від моральної стійкості, яка є підґрунтям для формування широких соціальних мотивів поведінки особового складу, різноманітних бойових установок тощо.

Причини поразки української національної революції у ХХ ст. та ролі морального чинника у сучасних війнах розглядали не тільки науковці, а й активні учасники визвольних змагань 1917–1921 рр. Серед них відзначимо учасника Першої світової війни, сотника армії УНР Б. Монкевича (1896–1971). У 1933 р. він опублікував працю “Воєнний дух і його значення” у якій розкрив сутність морального чинника збройної боротьби та дав настанови майбутнім борцям за незалежність України щодо його формування. Епіграфом до своєї статті Б. Монкевич взяв вислів Наполеона Бонапарта: «Є дві великі сили на

* доктор філос. наук, професор, академік НАНВО України, провідний науковий співробітник НДЦ ГП ЗС України

світі – Дух і Меч. Але на далеку перспективу Дух завше переможе Меча». Особливого значення його настанови набувають сьогодні, під час російсько-української війни.

Зважаючи на сутність та перебіг Першої світової війни Б. Монкевич передбачив гібридність та характер майбутніх воєн. Зокрема він писав: «У період війни кожна воююча сторона намагається не тільки знищити живу силу свого ворога, а, найголовніше, прагне до ослаблення його моральної пружності. Отже завданням майбутньої техніки буде власне удар по глибокому запіллі армії, щоби струснути уявою і викликати в країні пригніченість духу, невдоволення і розпач. На допомогу авіаційним бомбам, газам і бактеріям, прийдуть провокація і неловима пропаганда і тільки народи високого духу здатні витримати напруження сучасної війни, страшної і немилосердної» [2].

Характеризуючи співвідношення морального чинника з одного боку і озброєння та військової техніки у сучасній війні, з іншого, Б. Монкевич зазначав: «Висувалися проблеми і висувалися гіпотези щодо значення військового духу в зв'язку з шаленим поступом військової техніки, де машина відіграє домінуючу роль. Та-ба, з початком нової війни знову будуть кинуті в бій мільйонні армії, бо долю бою завжди вирішує людина, а не машина. Так було і так буде» [2]. І, далі щодо ролі морального чинника, Б. Монкевич пише: «Силу сучасних армій не можна визначати лише за ступенем їх озброєння і технічного спорядження. Моральний елемент відіграє не останню роль і його відкидання незримо ставить під загрозу військове мистецтво, яке із категорії творчості переходить в просте ремесло. Не техніка і кількість людської маси, а завше її дух буде кінцевим переможцем. «Зіпсуйте характер вояків і матимете юрби Ксеркса. Загартуйте цей характер – і матимете вояків Олександра», – сказав Ле Бон» [2].

Розкриваючи сутність підготовки суспільства та його військової організації до війни, Б. Монкевич зазначав: «Сьогодні в питанні підготовки армії на першому місці стоїть завдання підготовки, по-перше, всього населення,

від котрого залежить дати здорову чи хвору армію і зберегти в запіллі дисципліну й непохитність духу, не дивлячись на грядучі іспити. Однак справжній воєнний дух існує тільки в армії, яка його культивує у мирний час і з якого складає іспит в час воєнний.

Воєнний дух є могутнім моральним чинником в час бойового життя війська, без якого найкраще озброєний народ є звичайною отарою овець, які розбігаються від появи одного вовка.

Воєнний дух означає собою спільність усіх військових чеснот, властивих дійсному воякові. До цих прикмет належать: 1) мужність і хоробрість до забуття небезпеки; 2) войовничість; 3) шляхетність (благородство, лицарськість); 4) дисципліна (зрозуміння обов'язку перед Батьківщиною, підлеглість, карність); 5) самопожертва; 6) віра в свої сили, в начальників і в своє військо середовище (корпорацію); 7) ініціатива, самодіяльність і рішучість; 8) бадьорість; 9) витривалість (до праці, невгод і страждань). Безумовно, що ці прикмети можуть бути частиною вродженими, але більше виробляються системою виховання, яке повинне розпочинатися з дитячих літ.

Підготовка цього комплексу почуттів, що зветься воєнним духом, в модерній, патріотичній нації проходить трьома етапами. Першим етапом, колискою його, є сім'я, родина, а найголовніше – батьки. Другим етапом є плекання воєнних прикмет державою в школі. І третім, завершальним етапом, є армія, де в її кадрах мирного часу, під військовими прапорами, вояк остаточно сформується. Коли справа виховання стоїть на належній висоті, то і в резерві, при відносно невеликих зусиллях держави і армії, вояки зберігають воєнний дух. Тільки при виконанні цієї умови армія, яка сьогодні складається з озброєного народу, може мати добрий воєнний дух» [2].

Водночас Б. Монкевич розкрив сутність духу народу який комплектує збройні сили. Зокрема він зазначав: «Воєнний дух у всі часи відображав моральний стан нації. Останній залежить від його натури, звичаїв, культури, цивілізації, словом, від цілого укладу його життя, як в минулому, так і в

сучасному» [2]. Далі він наводить приклади як дух народу впливає на морально-психологічний стан збройних сил і долю держав: «Матір спартанця, виряджаючи сина на війну, говорила: «Повертайся із щитом або на щиті», то значить вимагала, щоб вояк був готовий пожертвувати своїм життям за Батьківщину: або перемагав, або вмирав. Римський легіонер володів ще більше відповідним до сучасних вимог воєнним духом.

З упадком в народі громадських чеснот і з появою розпусти, розбещеності починають падати й воєнні чесноти армії, яку виставляє народ. Така армія замість перемоги зазнає поразки, а коли народ не зупиняється в своєму падінні, то він гине разом зі своєю збройною силою, уступаючи честь і місце армії народу, морально більш сильного і тривкого. Так загинула слава і мужність воєнного духу греків і римлян. Жоміні сказав: «Римляни зобов'язані своєю величчю поєднанню своїх громадянських чеснот з воєнним духом, який пронизував усю їх вдачу, всі їх установи. Коли ж вони втратили свої чесноти і перестали вважати військову службу за честь і обов'язок, а полишили ці обов'язки найманцям готам і галам, загибель держави стала неминучою. Горе тій державі, в якій смокінг неситого банкіра ціниться більше, ніж однострій хороброго воїна, котрий жертвує своїм життям, здоров'ям і майном в обороні Батьківщини».

Армії великих стародавніх націй були «чисто народними» і завжди тріумфували над арміями народів, які зверталися до послуг найманих військ, бо воєнний дух останніх ніколи не міг досягти височини духу армії, яка вийшла з народу. При всій хоробрості й мужності найманців, їм не вистарчало розуміння інтересів того народу, за котрий вони билися.

Справжній воєнний дух в європейських арміях запанував з моменту їх переходу до загальної військової повинності, коли армії стали в повному розумінні слова «народними». Першою приймає цю велику ідею Франція в епоху революційних війн. Її вповні використав Наполеон, який черпав з населення Франції стільки вояків, скільки йому було потрібно для його війн.

Знову ж тільки поразка 1870 р. привернула остаточно французів до цієї системи. Зате на світанку нашої державності в 1917 р. ця система використана не була і ми програли війну за незалежність, не створивши масової армії [2].

Великого значення Б. Монкевич надавав формуванню військового духу. Зокрема він зазначає, що для того щоб «виховати досконалий воєнний дух, треба прищепити воякам багато різнорідних прикмет». І, як приклад, наводить прийняту вже віддавна в Європі систему військового виховання молоді. Бойскаути, спортивні товариства, військова підготовка шкільної молоді – все це спричинює вироблення в молоді мужності і хоробрості, які самі по собі не стільки вроджені, як залежать від доброго виховання. «Відвага і хоробрість так само заразливі, як і панічність. Відвага запалюється від відваги, як свічка від свічки», – цитує Б. Монкевич Ф. Бекона. Мужність – це є моральна відвага вояка, натомість хоробрість – це є відвага там, де фізичний елемент переважає над моральним» [2].

Фактично, як бачимо, Б. Монкевич, наслідуючи Н. Макіавеллі та Т. Шевченка ставить перед борцями за незалежність України завдання виховання (відродження) військового духу нації, оскільки «вікова неволя частково пригасила» в українському народі «багато лицарських прикмет і традицій, наслідком чого в поневоленому народі перемогла ідея мучеництва над активною ідеєю лицарськості» [2].

Зважаючи на це, Б. Монкевич пропонує виховувати «войовничість» українського народу під якою він розуміє «духовне устремління до військової справи і військового середовища», оскільки «войовничий народ любить свою армію, дорожить її інтересами, вважає за честь служити під прапорами, навіть числитися в рядах армії, не будучи на дійсній службі. Навпаки, позбавлений всякої войовничості нарід ніколи не буде мати нічого спільного з армією, а, поповнюючи її ряди, позбавить і військо воєнного духу. Латинські народи в порівнянні з германськими і слов'янськими мають великий запал до бою, велику самопевність сміливість, але в загальному їх воєнний дух слабіший,

уступаючи останнім в дисципліні, самопожертві, витривалості і призи́рстві до смерті» [2]. Щодо дисципліни, то Б. Монкевич цілковито поділяє думку ерцгерцога Альбрехта, який любив повторювати, що «сувора, але справедлива дисципліна при батьківській дбайливості про кожного окремого військовика з боку начальників набуває їм любов підлеглих і ця любов зуміє перемогти і побороти всі дурні пристрасті і спокуси» [2].

Підбиваючи підсумки своїх міркувань Б. Монкевич зазначає, що «стан військового духу армії залежить, крім досконалості самої армії в розумінні виховання і підготовки вояків, що переходять через її кадри, ще від наступних даних:

1) моральних якостей народу, з яких на перше місце треба поставити його войовничість, розуміючи її в тому широкому значенні, як наведено вище;

2) державного ладу і життя народу, його державних установ та інституцій, а особливо від системи його позавійськового виховання молоді, – від стану державної школи;

3) політичної кон'юнктури держави, тобто, чи має вона прагнення поширити свої кордони або свої політичні впливи, чи розуміє вона необхідність самооборони з приводу небезпек довкола неї. Чи відчуває вона в своїх історичних завданнях конкуренцію з боку інших народів, чи не затаїла вона ідеї помсти або реваншу за минулі поразки або насильства або, навпаки, пригнічена пережитими невдачами;

4) крім цього, можуть бути різні інші дані об'єктивні й випадкові, передбачити які становить обов'язок державних мужів і полководців, щоб використати їх, як засіб для піднесення військового духу в армії і народі.

З цього всього виникає, що не тільки представникам нашої армії, яка сьогодні не може показати свого фізичного обличчя, але всім українським людям треба постійно думати і піклуватися про збереження і піднесення військового духу, бо не можна знати, як скоро, коли саме, а може і зовсім неждано наступить іспит військового духу і для нас усіх» [2].

«Висування на перше місце значення моральних основ у майбутньому розвитку народів і їх армій, – продовжує Б. Монкевич, – ще не значить ігнорування сучасної техніки. Вона більш ніж необхідна, але потрібна як допоміжний, а не головний чинник в питаннях, що вирішують долю і майбутнє країни. Матерія не повинна панувати над духом, бо ослаблення духу в народі й армії загрожує народові катастрофою, від якої не вбережуть ні соціальні утопії, ні потужне озброєння, ні, навіть, гуманні тези різноманітних мирних «пактів». Не даремно ж бо у Святому Письмі сказано: «Не вгашайте духу!» [2].

Відтак, у військовий час моральні чинники мають вирішальний вплив на військовослужбовців, оскільки є підґрунтям для формування широких соціальних мотивів їхньої поведінки та міцних бойових установок. Досвід показує, що характер поведінки військовослужбовців у бойовій обстановці (активний, пасивний, самовідданий тощо) багато у чому залежать від ставлення народу до війни, від рівня її популярності у свідомості мас. Образ війни у свідомості громадян набуває певного емоційного забарвлення залежно й від того, наскільки успішно, на чий території ведуться бойові дії та яка частина населення країни фізично та психологічно бере у них участь. Тому формування військового духу нації має відбуватися безперервно як у мирний, так і у військовий час на чому наголошував Б. Монкевич, який своїми поглядами випередив свій час, передбачивши сучасні події.

1. Конституція України; прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червн. 1996 р. К.; Преса України, 1997. 80 с.
2. Монкевич Б. Воєнний дух і його значення. *Табор. Воєнно-політичний журнал. № 19. Рік видання XI. Варшава, липень 1933. С. 29–40.*
3. Чорний В. С. Роль духовного чинника у відбитті російської агресії Збройними Силами України. *Духовна безпека України: погляд суспільствознавства і богослов'я: матеріали XVII науково-практичної конференції.* К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2018. С. 75–78.
4. Чорний В. С. Військова організація України: становлення та перспективи розвитку : монографія. Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2009. 368 с.

В.Л. Павлов*

СВІДОМІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

Мир і війна – два різні прояви співіснування людей на планеті, парні протилежності, що мають антагоністичний характер і функціонують за діалектичним законом єдності та боротьби. Антагонізм тут доведений до межі, а кінцевою метою обох протилежностей є тотальне ствердження цілей та цінностей, задекларованих соціальними силами, які на рівні власної свідомості чи на практиці їх відстоюють. Кожна з цих сил намагається нівелювати іншу протилежність. Нерідко йдеться про фізичне знищення антипода. І хоча часто говорять і пишуть про правила і норми ведення війни (на рівні міжнародного права існують навіть конкретні регламентації щодо воєнних дій, ставлення до військовополонених тощо), у таких соціальних протистояннях мораль ніби «зникає». Натомість широко використовується весь спектр вчинків і дій, навіть агресивних, позбавлених мінімальної моральності, заради досягнення конкретних цілей, які далеко не завжди мають гуманний характер. Зрозуміло, що справедливі і несправедливі війни вирізняються власними контекстами.

Хоча війни у їх різноманітних проявах (локальні і світові, загарбницькі і оборонні, етнічні і релігійні) супроводжують людей впродовж всієї історії, нормою життя є мир, а не війна. Тому, коли починається чергове воєнне протистояння, кардинально змінюється уклад людського життя (передусім там, куди приходить ця біда), в тому числі відбуваються суттєві зміни у сферах індивідуальної, групової і суспільної свідомості. Не стала винятком і російсько-українська війна, яка розпочалась 20 лютого 2014 р. шляхом перекидання російських воєнних підрозділів (без розпізнавальних знаків) і техніки на територію Криму та блокування розташованих там частин української армії. Через невеликий час (без бойових дій) Російська Федерація анексувала

* к. філос. н., доцент кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій.

півострів. 24 лютого 2022 р. – день повномасштабного вторгнення Росії в Україну.

Що ж відбувається з свідомістю людей в умовах війни? Зверну увагу лише на декілька моментів.

1. Початок кожної війни – це завжди могутній стрес для тих, хто знаходиться у силовому полі цього явища, а також їх родичів, близьких, друзів, навіть якщо вони територіально перебувають в інших країнах. Попри те, що стосунки між суб'єктами майбутнього конфлікту можуть бути максимально загострені, свідомість пересічних особистостей завжди надіється, що збройного протистояння вдасться уникнути. Про конкретний час його початку знає дуже обмежене число воєнних та політиків, які ініціюють і підтримують такі дії. Стресовий стан свідомості у різних людей проявляється по-різному. Можуть мати місце параліч або навпаки активізація волі, пригнічення психіки чи її концентрація, розчарування в діях владних структур чи переконання у правильності прийнятих рішень, бажання якнайшвидше стати безпосереднім учасником боротьби з ворогом або пошук шляхів ухилення від мобілізації, паніка чи надія і віра в перемогу тощо. Ці прояви нерідко унікально комбінуються. Якщо виникнення стресу тут досить чітко фіксується у вимірах часу, то сам він має довготривалий характер і у вищій мірі негативно впливає на здоров'я людей та їх здатність повноцінно виконувати свої обов'язки. Крім того, варто пам'ятати, що війна постійно продукує нові стресові ситуації. Сказане означає, що в умовах війни, незалежно від того, скільки вона триває, свідомість постійно перебуває у стані стресу, як і тіло людини. І хоча кожен індивід по-своєму реагує на події, які кардинально змінили характер його життя, стрес залишається стресом.

2. Всі війни з необхідністю продукують таке психічне явище як розчарування. Йдеться про специфічний «розрив» між очікуваним і реальним; про неможливість адекватно і в повній мірі реалізувати власні мрії, надії, сподівання, плани у зв'язку з новими умовами буття людини, її сім'ї, країни,

держави; про втрату віри в те, що ще зовсім недавно розглядалось суб'єктом як істинне, правильне, справедливе; про «прозріння» щодо власних вчинків і дій в минулому, за які в нових умовах нерідко незручно, а то і соромно; про жаль і безпорядність з приводу бездарно витраченого часу на щось неважливе, другорядне, непотрібне. Окремий об'єкт розчарування – владні структури, що не змогли запобігти війні (або ж її розв'язали), недостатньо активно і вміло забезпечують протистояння ворогу, роблять помилки стратегічного і тактичного характеру. Розчарування – супутник людей і в мирний час, але в період війни цей стан заявляє про себе рельєфніше і активніше. Принципово важливо не зациклюватись на цьому стані, не акцентувати на ньому увагу, а робити для себе відповідні висновки і обирати нові, правильні шляхи поведінки і дій. Важливу роль у цьому процесі відіграє те, що в літературі називають критичним мисленням.

3. Війна – це час, коли в суспільстві різко зростає роль засобів масової інформації. Остання чітко дозується і рецензується. Кожна держава, яка бере участь у воєнному протистоянні, об'єктивно зацікавлена в формуванні у своїх громадян переконань, що саме вона веде справедливу війну і перемога буде за нею. Це робиться навіть тоді, коли війна має відкрито загарбницький характер. Саме в цьому руслі активно працюють медіа Російської Федерації, маніпулюючи свідомістю громадян своєї держави та інших країн світу, спотворюючи факти і події, фальсифікуючи історію та спотворено трактуючи сучасність. З початку активної фази російсько-української війни об'єднаними зусиллями провідних телевізійних каналів України і радіостанцій в країні вибудована чітка система інформування населення про перебіг воєнних подій, стан справ в конкретних регіонах та населених пунктах, допомогу Україні багатьох держав світу. Акцент на патріотизм, масові приклади героїзму солдат, офіцерів і мирних громадян, єдність армії і народу, сподвижництво волонтерів у вищій мірі позитивно впливає на індивідуальну, групову та суспільну свідомість. Незважаючи на постійні повітряні тривоги, обстріли, руйнування

матеріальної інфраструктури, велику міграцію населення, у свідомості людей довліє оптимізм, віра в перемогу. Не останню роль у формуванні цієї установки мають щоденні звернення Президента України до населення з інформацією про стан справ на фронті та плани на перспективу.

Г.В. Онкович*

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

Студіювання широкого кола наукових досліджень підтверджує, що сучасний фахівець у будь-якій галузі зобов'язаний бути медіакомпетентним. Поняття медіаосвіта, медіаграмотність та медіакомпетентність нині – важливі категорії у педагогічних науках. От кілька прикладів з розвитку медіакомпетентності студентів під час занять з курсу «Українська мова за професійним спрямуванням».

Вже стало традицією долучати відео – виступ академіка, директора Інституту української мови НАН України П.Ю.Гриценка на засіданні Верховного Суду: від рішення суддів залежала доля важливого закону. Виступ П.Гриценка демонструє, як він ішов "між крапельками", щоб переконати непереконаних про потребу підтримки мовного закону. Війна змістила акценти. І це добре ілюструвало Звернення П.Ю.Гриценка до Президента Володимира Зеленського: тут він не просить, а вимагає від влади наступального захисту української мови. І ми пропонували студентам порівняти і прокоментувати ці два медіатексти П.Ю. Гриценка. Мова - живий організм. І студенти не раз могли переконатися в тому. Їхні коментарі до виступів П.Гриценка спонукали

* доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор Київського медичного університету

до пошуків - як бути? Адже життя рухається, ми не можемо залишатися на знаннях, зафіксованих у підручнику.

Інший приклад – безкомпромісні виступи професорки Ірини Фаріон. Ми пропонували студентам прослухати один із її відеозаписів і прокоментувати і порівняти, хто виглядає більш переконливо - академік, котрий ходив «між крапельками» у не дуже рідному середовищі чи наступальна І.Д.Фаріон? Студенти завжди можуть долучитися до актуальних проблем «навколо» мови через матеріали науковиці, котрі ілюструють не одну тему з курсу.

Як і в попередні роки, цьогоріч на першому занятті студентам пропонувалося спонтанно написати десять імен видатних українських діячів, які, на думку опитаних, уособлюють Україну, є репрезентантами України. Перелік називань окремих студентів засвідчив їх небайдужість до долі сьогоденних Героїв. Але цього року цікавіше було аналізувати персоналії, котрі названі по одному разу. Їх багато. Вони — сучасні герої й орієнтири нашої молоді. Україна буде окрасою і гордістю світу!

Проте здивувала відсутність у переліку представників майбутнього фаху. І ми запропонували майбутнім медикам познайомитися із їхнім **сучасником** старшого покоління. Саме напередодні в мережі з'явилося інтерв'ю з лікарем за освітою Юрієм Щербаком. Першокурсникам було цікаво дізнатися про випускника медичного вишу, лікаря-епідеміолога, котрий, звичайно ж, не мріяв у навчальному закладі стати тим, ким став. Нині Ю.М.Щербак — доктор медичних наук (1983 рік), професор, відомий український письменник, сценарист, публіцист, політик, діяч екологічного руху, дипломат, почесний доктор медицини, лауреат літературних премій. Сьогодні його ім'я – серед тих персоналій, котрими пишається Україна. І чи не найголовніше для нашого задуму - він **сучасник студентів**. В інтерв'ю напередодні йшлося про початок повномасштабної війни Росії проти України. Це - наша жива історія. У кожного з нас – свій початок цієї жахливої і непотрібної війни, такий подібний до мовленого в інтерв'ю. От фрагмент від Юрія Щербака: «22 лютого, після тої

ультимативної бандитської заяви Путіна, ми (...)дійшли висновку, що війна ось-ось почнеться. Тобто ми були готові, але разом з тим абсолютно не готові. Я писав десятки разів, попереджав у своїх книгах та статтях, що буде війна з Росією. Але що все ж таки Путін наважиться на війну у такій формі я теж не вірив і намагався відкинути цю думку. 24 лютого о 6-ій годині дзвонить до мене моя донька і таким доволі спокійним, але напруженим голосом каже, що почалася війна, Росія атакувала Україну і бомбить Київ. Я в центрі Києва живу і не чув нічого. Я просто подумав, що це сюрреалістичний сон. І в таких ситуаціях хочеться прокинутись і забути, але це була жахлива дійсність»... Так почалася війна і для наших студентів. І саме завдяки студентам ми утвердилися в думці, що такі актуальні матеріали **від сучасників про сучасне** мають бути на заняттях в старшій і вищій школах, адже підручники часто не встигають за життям... Прийшли на допомогу сучасні медіатехнології. Вразив виступ письменника Сергія Жадана з нагоди вручення йому Премії Миру в Німеччині. Як бути, як дати можливість студентам ознайомитись з таким текстом?... І тут - осяйна думка: треба, щоб в гугл-класі був розділ типу "Позакласна /позааудиторна робота". І сюди виставляти відео, тексти і т.п., що не встигає потрапляти у навчальний процес за програмою... Терміново завантажили у новий розділ текст Сергія Жадана. Пропонували коментарі писати - не байдужим серцем. Або зовсім не писати... Реакція студентів вразила. Їхні тексти можна друкувати...

Так і з'явилась а нашому гугл-класі рубрика для поточних занять "Позакласна \ позааудиторна робота", де наявні нові й надактуальні матеріали від сучасників про сьогоднішнє... І тепер наше завдання - удосконалювати форми і методи цієї роботи. Нашими співтворцями нового стали студенти, котрі підштовхнули до пошуку своїм ставленням до виконання «позапланових» завдань, чим підтвердили правильність наших міркувань. На зустріч із студентами ми запросили публіциста Віталія Портникова (з лекцією для учасників Форуму «Українська мова в світі»), блогерів, котрі пишуть на теми

української мови, Братів Капранових (пропонувалось переглянути кілька відеофільмів і висловити свою думку про мовлене в них, схарактеризувати жанр медіа текстів), письменника Павла Мовчана і журналіста Остапа Дроздова (пропонувалось прокоментувати особливості осмислення одної теми письменником (документальний фільм) і публіцистом), «Л.Масенко і соціолінгвістика» (у такий спосіб майбутні медики дізнались, що то за наука – Соціолінгвістика), «Виступ Олени Зеленської в Португалії на форумі IT». (прослухати і виокремити, які медичні професії будуть актуальними в Україні після війни. Відповідно до теми заняття, пропонувалось прокоментувати, чи відповідав стиль мовлення й одяг Олени Зеленської події, в якій вона брала участь). «Публічний виступ. В.Зеленський" (ми давно вирішили, що на останнє заняття представимо студентам "Дебати. Стадіон-так стадіон". А тут... Виступ В.Зеленського в США, реакція конгресменів... Пройти повз і чекати залікового заняття з курсу було не доцільно... Тож долучили відео англійською мовою з титрами українською, окремо додали й текст. Нагадали принагідно, що реакція залу на виступ В.Ющенка у Конгресі США була теж фантастичною. Весь зал тоді був "помаранчевий": у кожного в залі - шалики, апельсини. І П.Порошенка теж зустрічали і оплесками, і вставанням...

Медіаосвітні знання сьогодні можна одержати на заняттях з будь-якої дисципліни, вони відіграють важливу роль не лише в підготовці майбутніх фахівців у сфері медіа, а й у процесі здійснення будь-якої професійної діяльності. Запропоновані *позааудиторні* заняття зручні для впровадження в дистанційне навчання, їх можна узгоджувати з темою поточного заняття й виконувати у будь-який зручний час...

С.А. Єрохін*, І.В. Книш **

ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЛАН ЩОДО МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ: ЕТИМОЛОГІЯ ПОНЯТЬ

Світова історія знає чимало прикладів відновлення країн після воєн. По Другій світовій сталося понад 30 великих війн і понад 250 військових конфліктів, до яких було втягнуто не менше 60 країн. Кожна з них розробляла власний план післявоєнної відбудови й оновлення, торувала свій шлях. Як складеться доля України після війни, залежить від обраного шляху й практик, які застосовуватимуться. Передусім пріоритетом нашої держави є перемога над агресором, завершення війни та відновлення територіальної цілісності; розв'язання соціальних, економічних, демографічних (Костянтин Усов [8]), політичних (Уляна Мовчан [8]) та інших проблем.

Усі численні аспекти післявоєнного розвитку України мають бути передбачені в плані її відбудови. Фахівці називають відповідні заходи ремонтом, «Великою відбудовою» (Юрій Городніченко, Ілона Сологуб, Беатріс Ведер ді Мауро [6; 2]; Віталій Тараненко [21]), відновленням [13; 16; 17], реставрацією, реконструкцією чи ревіталізацією (Марія Шевчук [22]), планом Маршалла (Ярослав Железняк, Віктор Галасюк [9], Олаф Шольц [5]), відбудовою [1], відновленням «радянської» архітектури чи створенням нової (Рагул Мегротра [2]), збереженням спадщини vs плануванням майбутнього (Крістіна Кроуфорд, Рагул Мегротра [8]) тощо.

Отже, назв майбутнього плану в науковому, публіцистичному тощо дискурсі чимало. Настав час визначитися з його остаточною назвою, оскільки від цього залежатиме правильність обраного шляху, адже, за словами Конфуція, найважливіша справа – дати речам правильні імена. **Метою** нашого **дослідження** є з'ясування змісту понять, які, на нашу думку, мають допомогти

* доктор економічних наук, професор, ректор ВНЗ «Національна академія управління»

** доктор філософських наук, доцент, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та іноземних мов ВНЗ «Національна академія управління»

обрати оптимальну стратегію післявоєнного розвитку України. Наведемо й прокоментуємо дотичні до нашої теми значення деяких ключових понять.

Зберігати. 1. Оберігаючи, тримати цілим, не давати пропасти, зникнути. 2. Тримати що-небудь у певних умовах, оберігаючи від псування, руйнування; // Дбаючи, тримати що-небудь у доброму стані, намагатися залишити незмінним; // Захищати від небезпеки, рятувати кого-, що-небудь; // Оберігати, захищати від чого-небудь згубного; // Залишати що-небудь без змін; // Продовжувати залишатися в якому-небудь стані, не втрачати якихось ознак, властивостей, якостей і т. ін.; // Дотримуватися чого-небудь; // Тримати що-небудь у пам'яті, пам'ятати. 3. Дбайливо ставитися до чого-небудь, не розтрачувати чогось; // Залишати що-небудь для когось; приберігати; // Заощаджувати, економити що-небудь. 4. Удержувати що-небудь, не упускати, не втрачати [11].

Вочевидь практики **збереження** передбачають підтримання форми, цілісності та матеріалів споруди. Йдеться про поточне обслуговування й ремонт за потреби, але без заміни матеріалів і без нового будівництва. Це визначення стосується тільки збереження матеріальних цінностей, без залучення нового та інноваційного. Але, як ми наголошували у своїх попередніх публікаціях, «саме інновації, інноваційну діяльність та інноваційну сферу в цілому необхідно розглядати як ключові фактори майбутнього інноваційної національної економіки. Таке значення слід обґрунтувати можливістю подолання існуючих або потенційних криз, економічних спадів за рахунок інноваційного розвитку. Проте сьогодні інноваційна діяльність в Україні переживає не найкращі часи, що обумовлено війною на тлі коронавірусної пандемії, недостатнім рівнем фінансування, відтоком кваліфікованих кадрів, високим ступенем ризиків, недостатньою увагою суспільства до даної сфери тощо. Нагальним питанням на сучасному етапі є співставлення тенденцій розвитку інноваційної діяльності України та провідних країн світу, що дозволить виявити потенційні шляхи її активізації і ймовірні варіанти вирішення існуючих проблем» [12, с. 108–109].

Реставрація (від лат. *restauratio* – відновлення). 1. Відновлення в первісному вигляді творів мистецтва, будівель і т. ін., що були зруйновані, пошкоджені або спотворені при дальших переробках; // Ремонт чого-небудь, повернення його до стану, придатного для користування [19]. Головне для **реставраційних** практик – точно відтворити вигляд, форму, всі архітектурні риси, характерні для періоду будівництва [10]. Тому в майбутньому плані треба чітко визначити, які саме об'єкти підлягатимуть реставрації.

Реконструкція (від лат. *reconstructio* – відбудова). 1. Перебудова, переобладнання чого-небудь з метою удосконалення. 2. Відтворення, відновлення первісного вигляду чого-небудь за рештками або описами [18]. Практики реконструкції передбачають об'єднання всіх трансформацій уже зведеної будівлі. Цей термін використовують для опису як робіт з історичними спорудами, так і відбудови будь-яких зруйнованих об'єктів із частковим або повним відтворенням їхнього екстер'єру й функцій.

За визначенням Австралійського комітету Міжнародної ради з охорони пам'яток та історичних місць (International Council on Monuments and Sites, ICOMOS), реконструкцією передбачено повернення будівлі її колишнього стану з використанням нових матеріалів. «Стандарти поведінки з історичними об'єктами», прийняті в США, потрактовують цей термін як «опис втрачених частин об'єкта, за умови наявності документальних і фізичних доказів, що дає змогу максимально точно відновити його» [22].

Німецький історик Георг Мерш визначає реконструкцію в архітектурі як науковий метод отримання первісних матеріалів задля відтворення зруйнованих об'єктів, незалежно від того, скільки часу минуло. За його класифікацією, в реконструкції існує кілька напрямів:

- точна, коли використовуються, якщо є змога, ті самі методики та матеріали, що й під час будівництва;
- змодельована передбачає, що в разі браку інформації про вихідний об'єкт відтворюють його версію за уявленнями архітекторів;

- реплікативна фактично спрямована на створення копії первинної будівлі;
- дидактична, за якої водночас здійснюють археологічні розкопки, а здобуті матеріали перетворюють на тематичні парки;
- експериментальна репродукція – під час будівництва нового об'єкта використовуються старовинні методики та матеріали [22].

В Україні цей термін уживають на позначення не лише відтворення історичних споруд, а й перебудови введених в експлуатацію об'єктів, що передбачає «удосконалення виробництва, підвищення його техніко-економічного рівня та якості продукції» [7]. Визначальним для реконструкції історичних споруд або нових об'єктів є застосування відповідних методик і матеріалів. У плані розвитку України після війни потрібно, на наш погляд, визначитися щодо об'єктів, які підлягатимуть реконструкції. Ще одним процесом, якому треба приділити увагу, вважаємо ревіталізацію.

Ревіталізація (від лат. *re + vita* – повернення до життя) передбачає переосмислення того, що втратило свій колишній стан і призначення. В архітектурі ці практики дають друге життя будівлі, району або місту, що занепадає. Ревіталізують занедбані промислові будівлі та квартали, забруднені суходільні чи водні ділянки очищають. У цьому випадку, на відміну від попередніх, первинна функція об'єкта поступається новій, що задовольнятиме актуальні потреби мешканців.

Відновлювати. 1. Надавати попереднього вигляду чому-небудь пошкодженому, зіпсованому, зруйнованому; приводити до попереднього стану; поновлювати; // Установлювати те, що було ліквідоване [4]. Практики відновлення передбачають трансформацію об'єкта. Попри те, що доповнення можуть бути суттєвими, початкові параметри мають залишатися незмінними.

Реституція (від лат. *restitutio* – відновлення) – повернення майна, неправомірно захопленого й вивезеного однією зі сторін збройного конфлікту з території іншої держави, що є воєнним противником [20]. Тут важливо

наголосити, що реабілітація як дія стосується нерухомих об'єктів, натомість реституція – рухомих.

Подібними до практик відновлення є практики перебудови та відбудови.

Перебудовувати. 1. Будувати ще раз, повторно або заново, по-іншому; переробляти що-небудь у будівлі, споруді. 2. *перен.* Переробляти, вносячи зміни в систему чого-небудь, порядок слідування чогось, замінюючи його іншим і т. ін. [15].

Відбудовувати – відновлювати що-небудь зруйноване [3].

Отже, практики **реставрації, реконструкції, ревіталізації** передбачають не тільки **збереження, відтворення, відновлення, відбудову й перебудову** історичних споруд, а й **перебудову** введених в експлуатацію об'єктів, що потребує вдосконалення виробництва, підвищення його техніко-економічного рівня та якості продукції. Якщо зазначені практики стосуються лише нерухомих об'єктів, то практики реституції зачіпають і рухомі. Фахівцям потрібно буде визначити, які саме об'єкти підлягатимуть зазначеним процесам, віддавши перевагу тим, що є пам'ятками самотутньої культури українського народу.

Наступним кроком мають бути процеси оновлення, пов'язані з докорінною трансформацією й модернізацією об'єктів із застосуванням **інновацій, нових технологій і креативних рішень.**

Реновацією, або апдейтом, називають модернізацію занедбаних будівель або кварталів. Під час реновації нічого не реставрують і не відбудовують – лише оновлюють і покращують застарілі конструкції та матеріали задля покращення технічних характеристик будинку й житлових умов. Об'єкт реновації зберігає своє призначення, але може набути додаткові функції.

Обновляти. 1. Усуваючи пошкодження, руйнування і т. ін., надавати чому-небудь старому вигляду нового; оновляти. 2. *перен.* Змінюючи, поліпшувати що-небудь, робити кращим когось; // Відроджувати, оживляти. 3. Замінювати новим що-небудь старе; // Змінювати внесенням нового, свіжого,

поповнювати чимось іншим. 4. Вперше використовувати, застосовувати яку-небудь річ [14].

Отже, **оновлення** – це ширше поняття, ніж відновлення, відтворення й відбудова, тому що ці практики передбачають глибоку модернізацію, апгрейд і трансформацію всіх сфер життя країни (як матеріального, так і духовного). Саме воно, на наше глибоке переконання, має стати провідним гаслом **плану післявоєнного оновлення не тільки матеріальних об'єктів, але й усіх сфер життя України.**

Підсумовуючи, зробимо **висновок**, що післявоєнна відбудова України має передбачати розв'язання двох питань щодо матеріальних об'єктів (рухомих і нерухомих):

1) які об'єкти (переважно історичної цінності) мають підлягати реставрації, реконструкції чи ревіталізації, що передбачають їх збереження, відтворення, відновлення, відбудову й перебудову;

2) які об'єкти підлягатимуть апгрейду, тобто повному оновленню, чи апдейту – реновації.

На підставі розгляду понять, які можуть безпосередньо стосуватися післявоєнного плану дій для України, та практик, які стануть тоді в пригоді, вважаємо, що доцільнішою його назвою є «**Оновлення України**», адже саме ці практики мають за мету розв'язання питань післявоєнної відбудови рухомих і нерухомих матеріальних об'єктів, а також глибокої модернізації, апгрейда й трансформації всіх сфер життя країни, пов'язаних із відновленням її територіальної цілісності.

1. Блог конференції в Гарварді «Відбудова України. Відбудова світу». *LB.ua*. 17 лютого 2023. URL: https://lb.ua/blog/rebuilding_ukraine

2. Відбудова України: принципи та політика / за ред. Ю. Городніченка, І. Сологуб, Б. В. ді Мауро. URL : https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book_Ukrainian_0.pdf

3. Відбудовувати. Словник української мови : в 11 т. Т. 1 : А–В / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970. С. 559. URL :

**Проблеми економічного і духовного життя України в умовах російської агресії
та означення головних шляхів їх вирішення**

<http://sum.in.ua/s/vidbudova>

4. Відновлювати. Словник української мови : в 11 т. Т. 1 : А–В / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970. С. 611. URL : <http://sum.in.ua/s/vidnovljuvaty>

5. Гамалій І. «План Маршалла 21 століття»: Шольц назвав відбудову України можливістю побудувати більш міцну країну. *LB.ua*. 25 жовтня 2022. URL : https://lb.ua/society/2022/10/25/533708_plan_marshalla_21_stolittya_sholts.html

6. Городніченко Ю., Сологуб І., Мауро Б. В. ді. Відбудувати краще, ніж було: основні принципи відновлення України. Які економічні трансформації потрібні Україні в процесі післявоєнної відбудови? *Економічна правда*. 13 грудня 2022. URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/13/694934/>

7. Державні будівельні норми. URL : <https://diam.gov.ua/normativno-pravovi-akti/derzhavni-budivelni-normi>

8. Драчук С. Відбудова України по війні, фізична і не тільки – експерти в Гарварді поділилися думками. *LB.ua*. 17 лютого 2023. URL : https://lb.ua/blog/rebuilding_ukraine/546275_vidbudova_ukraini_viyini_fizichna_i.html

9. Железняк Я. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. *LB.ua*. 13 квітня 2022. URL : https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_ustpihu_pislya.html

10. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/T001805?an=339&ed=2021_07_24

11. Зберігати. Словник української мови : в 11 т. Т. 3 : З / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. С. 428. URL : <http://sum.in.ua/s/zberighaty>

12. Книш І. В. Трансформаційні практики інноваційних підприємницьких структур : виклики часу. *Трансформація суспільних відносин в умовах цивілізаційних змін* : колективна монографія. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2023. С. 50–111. URL : https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/mon_27.02.2023.pdf

13. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni>

14. Обновляти. Словник української мови : в 11 т. Т. 5 : Н–О / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1974. С. 546. URL : <http://sum.in.ua/s/obnovljaty>

15. Перебудовувати. Словник української мови : в 11 т. Т. 6 : П – Поїти / АН УРСР,

Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1975. С. 131. URL : <http://sum.in.ua/s/perebudovuvaty>

16. План відновлення України. URL : <https://recovery.gov.ua/>

17. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Відновлення та розвиток економіки». Липень 2022. 810 с. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf>

18. Реконструкція. *Словник української мови : в 11 т. Т. 8 : Природа – Ряхтливий* / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1977. С. 496. URL : <http://sum.in.ua/s/rekonstrukcija>

19. Реставрація. *Словник української мови : в 11 т. Т. 8 : Природа – Ряхтливий* / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1977. С. 514. URL : <http://sum.in.ua/s/restavracija>

20. Словник основних термінів в міжнародному праві. Мультимедійний посібник з навчальної дисципліни «Міжнародне право» / Національна академія внутрішніх справ. URL : <https://arm.naiu.kiev.ua/bks/mg/slovník.html>

21. Тараненко В. Україна на ремонті. Кому йдуть мільйони на відновлення під час війни? *Главком*. 24 січня 2023. URL : <https://glavcom.ua/publications/ukrajina-na-remonti-komu-jdut-miljoni-na-vidnovlennja-pid-chas-vijni-903803.html>

22. Шевчук М. Реставрація, реконструкція, ревіталізація: чим відрізняються архітектурні роботи та навіщо вони потрібні. *OBOZREVATEL*. 28.01.2022. URL : <https://www.obozrevatel.com/ukr/realty/restavratiya-rekonstruktsiya-revitalizatsiya-chim-vidriznyayutsya-arhitekturni-roboti-ta-navischo-voni-potribni.htm>

М.Г. Гордієнко*

АКСІОЛОГІЧНІ СЕНСИ ПАТРІОТИЗМУ В ПРОТИСТОЯННІ НЕОІМПЕРСЬКІЙ АГРЕСІЇ

Звільнившись від радянського поневолення наприкінці минулого століття українці прагнуть розбудувати національну державу на засадах демократії, свободи, плюралізму, відкритості, багатопартійності. Більшість наших громадян сподівалося, що відкрите і вільне суспільство можна утвердити швидко і без надмірних зусиль. Однак політичні реалії розвінчують наші ілюзії про легкий шлях забезпечення цивілізованих стандартів буття. Демократична перспектива України гальмується переважно двома ключовими факторами: по-перше, засиллям у значної частини наших громадян етатиської свідомості, радянських анахронізмів мислення, міфологеми слов'янської єдності й, по-друге, наявності перманентного і шаленого тиску московської метрополії, яка прагне за будь-яку ціну утримати українську державу в орбіті свого неоімперського панування. Коли кремлівські герантократи зрозуміли, що європейський вектор українського розвитку набуває незворотного характеру, вони вдалися до повномасштабного військового вторгнення. Щоб захистити свій суверенітет й відновити територіальну цілісність українська держава потребує відданих їй громадян, для яких **патріотизм є не декларативним популізмом чи риторичним гаслом, а мірилом громадянського буття, особистою моральною чеснотою.** Саме патріотизм визначає активну громадянську позицію людини, породжує любов і відданість до своєї землі, країни, людей, віру в Бога і свою націю. Наявність в суспільстві критичної маси **патріотичних особистостей, що вимірюють життя національними категоріями, сприяє консолідації соціуму та забезпечує його територіальну цілісність.**

* кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальної роботи та соціології Яготинського інституту МАУП

Важливо усвідомити, що людина не народжується завзятим патріотом, справжнім громадянином, моральним аскетом. Ці чесноти не успадковуються генетично. Їх необхідно формувати послідовно й цілеспрямовано в процесі соціалізації людини. З часів утвердження української незалежності не було налагоджено системної роботи для виховання патріотично налаштованих і національно свідомих громадян. Владні інститути пострадянської України не опікувалися національно-патріотичним вихованням тому, що самі суб'єкти посткомуністичної влади були заангажовані космополітичним світоглядом й прагнули реалізувати меркантильні запити власного збагачення, часто зловживаючи національними інтересами. Між нашою корупційною псевдоелітою і народом існувала велика дистанція. Звільнившись від радянських ідеологічних догм в українському політичному просторі не було створено нових світоглядних координат, що базувалися б на патріотичному субстраті. Логічним наслідком цього став **світоглядний хаос та ідеологічний вакуум, у якому комфортно проростав російський шовінізм й псевдоліберальний космополітизм.** Зазначені процеси посилювали відцентрові тенденції, якими негайно скористався путінський режим для реалізації своїх неоімперських амбіцій.

Враховуючи вищесказане, ми констатуємо, що російська агресія проти України обумовлена не лише патологічно схибленим кремлівським диктатором та його маразматичним оточенням, але й відсутністю в нашому інформаційному просторі та освітніх закладах системного національно-патріотичного виховання. Натомість антиукраїнські наративи та фейкова пропаганда з боку нашого північного сусіда мала перманентний характер, що підживлювало шовіністичні настрої наших громадян. **Антиукраїнській політиці, що продукувалася московською пропагандою не було дано адекватної відсічі національно-патріотичними наративами.** У цьому контексті варто дослухатися до ідей теоретика вольового націоналізму Д. Мирона. У праці «Ідея і чин України» вчений стверджує: «Українську

націоналістичну ідею треба глибоко закорінити в національних почуваннях: честі, слави, гордості, історичного післанництва, любові й ненависті, посвяти й маєстату нації, їх оформити й зорганізувати, щоби проявилися в національній етиці, мистецтві, вихованні й в запеклій непримиренній боротьбі з ворогом. Треба українську національну ідею поставити яскраво, всеобіймаючо й ударно, щоби національні почування були виразно оформлені... Неясність і невиразність ідеї не лише спричиняє хиткість, хаотичність і розривність почувань, але брак гострої далекосяжної думки, розпорошення і хитання волі, брак рішучості в чинах і витворює половинчасті, роздвоєні душі й характери» [3, с. 169-170]. Система комуністичного абсолютизму тотально знищувала навіть паростки альтернативного собі світогляду. Тому національний імунітет пострадянської спільноти був слабким, що створювало додаткове підґрунтя для повномасштабного вторгнення рашистів на терени суверенної української держави. Однак після річниці повномасштабного вторгнення русні проглядається така закономірність: **боротьба з російськими окупантами активно витісняє атавізми національної меншовартості й стверджує патріотичне сумління громадян, на засадах якого відбувається формування нової української нації.**

Ніщо так не випробовує людину на фізіологічну міцність, моральний дух та патріотичне сумління, як боротьба за право жити у вільному і демократичному суспільстві. У новітню добу українського державотворення це право здобувають ціною крові та життя відважні Герої Небесної Сотні, сміливі українські воїни, сумлінна когорта волонтерів. Ключові аксіологічні сенси патріотизму в новітню добу українського державотворення формує Майдан. Він уособлює не лише безпрецедентну в світовій історії форму мирного колективного протесту пасіонарних верств української спільноти, яка органічно не сприймає деспотичної влади, що вдається до бруталного порушення прав і свобод громадян, але й виступає каталізатором патріотичного піднесення народу, індикатором зрілості нації. **Люди Майдану так само як і воїни ЗСУ**

феномен патріотизму збагачують найвищим аксіологічним сенсом – жертовністю заради вільного майбутнього своєї Батьківщини. Літературознавець і публіцист М. Слабошпицький у цьому контексті зазначає: «Революція Гідності й війна відкрили суспільству багатьох людей, яких без будь-якого перебільшення можна назвати золотим запасом нації... Війна – не тільки переоцінка цінностей. Це й нові дійові особи на арені подій. І нова суспільна оптика, котра дозволяє побачити багато того, що не бачилося раніше... Ніхто не гадав, – та, певно, й сама людина, що вона може стати такою в судну годину й, перемагаючи страх, зневіру, знемогу, стати в обороні всього, що для неї становить зміст слова «Україна» [4, с. 293-294]. Критичні обставини життя перевіряють вольові й патріотичні якості людей. В кризових умовах українського буття свідомість, патріотизм і жертовність суспільства виявилися значно вищими, аніж сумління нашого політичного істеблiшменту.

Треба відзначити системну допомогу й підтримку нашому народу з боку іноземних держав, які небайдужі до загрози неоімперського поневолення України і усвідомлюють глобальну небезпеку рашизму. Висловлюючи вдячність міжнародній підтримці українцям треба усвідомити, що ніхто крім власних громадян не буде захищати наші національні інтереси. Тому **пріоритетним ресурсом мобілізації українського спротиву рашизму є патріотичне виховання якомога ширших верств суспільства, що є стратегічною складовою нашої національної безпеки.** Наразі наше суспільство проходить біфуркаційну лінію свого буття: або ми вистоїмо, здолаємо ворога і будемо утверджувати європейський вектор розвитку, або, у разі поразки, українці будуть вкотре асимільовані московською ордою. Надійною запорукою перемоги над рашизмом є патріотичний ресурс. Справжні патріоти не тільки декларують емоційно-ціннісні рефлексії, а й демонструють дієве ставлення до Батьківщини, прагнуть захистити свої землі на полі бою.

Ключовим аксіологічним пріоритетом в системі національно-патріотичного виховання є мова. У нас існує багато етносів, народів культурно-

історичне буття яких потрібно поважати, підтримувати і розвивати. Але титульна нація держави одна – українська. Сьогодні вона виборює у війні з московитами право на самостійне і вільне життя. Успіх цієї кривавої боротьби визначається єдністю суспільства, держави, нації, мови. Наразі є чітке усвідомлення патріотичною громадою того, що **без обов'язкової для всіх української мови наша держава буде приречена балансувати на межі чергової асиміляції**. Український вчений М. Мацюк з цього приводу слушно зауважує: «Важливість мовного аспекту в українській національній ідеології важко переоцінити. В минулому впродовж кількох століть бездержавності наша нація зберігала свою самобутність, окремішність насамперед завдяки мові. Це усвідомлювали творці національної ідеї – Т. Шевченко, І Франко, Л. Українка, П. Куліш, М. Міхновський, Д. Донцов, М. Грушевський та багато інших. Вони глибоко усвідомлювали, що мова є не лише засобом збереження і розвитку нації, патріотичного виховання, а й зброєю у боротьбі за свою державну незалежність. Ще в далекому 1936 році відомий український політик, учений, релігійний діяч І. Огієнко висунув ідею створення «науки про рідномовні обов'язки» і мотивував її так: «Тільки рідна мова приносить людині найбільше й найглибше щастя, а державі – найсильніші патріотичні характери. Без добре виробленої рідної мови нема всенародної свідомості, без такої свідомої нації – немає державності» [2, с. 8]. Тому **рідна мова – найважливіший засіб патріотичного виховання, духовний стержень національної ідентичності**. Вона була і є визначальним чинником впливу на свідомість людей, провідним ресурсом формування єдиної української політичної нації, засобом консолідації суспільства. Априорі процес державотворення може бути успішним лише на засадах єдиної української мови.

Десятки поколінь українців зростали і виховувалися в умовах бездержавності, штучного насадження чужої мови, культури, духовності. В українського етносу віками намагалися формували почуття національної меншовартості, соціальної маргінальності, комплексу неповноцінності,

навіювали стереотипи у вищості російської метрополії, яка неодмінно повинна панувати над «молодшим братом». Окрім цього, на думку В. Липинського, «основною прикметою українських людей є повний брак патріотизму і зненависть до своїх власних земляків». Це часто вело українців до відчуження від рідної землі, національного самозречення та значно ускладнювало державотворчі процеси. Разом з тим, «В тяжкій державницькій українській праці, – стверджує В. Липинський, – муситимуть вони пам'ятати, що навіть найтрудніше завдання може бути виконано, коли єсть стихійне, вроджене хотіння; ясна ідея, усвідомлююча хотіння; воля та розум, потрібні для здійснення ідеї; віра в Бога і в те, що дана ідея згідна з Божими законами; і любов до людей та до землі, серед яких і на якій має здійснюватись дана ідея [1, с. 469]. Отже, спираючись на ідеї теоретика українського консерватизму **засадничим субстратом формування патріотичних цінностей має бути любов до Бога та ближнього, повага до культурно-історичного минулого України, наших традицій, релігії, самобутності.** Також знаковими сенсами патріотизму є нетерпимість до українофобства, аморальності, сепаратизму, шовінізму тощо.

Узагальнюючи вищесказане треба відзначити, що феномен патріотизму сьогодні постає актуальним, як ніколи. Це пов'язано з тим, що саме зараз триває кривава і безглузда російсько-українська війна, у якій рашисти показують своє варварське єство, ігноруючи всі правила і звичаї ведення бойових дій. **На теренах України точиться екзистенційне протистояння двох антагоністичних світів,** ведеться світоглядна боротьба добра і зла, життя і смерті, світла й темряви, правди й брехні, свободи й деспотизму. Путінська агресія передбачає не стільки захоплення територій, скільки **тотальне знищення носіїв української ідентичності.** Щоб вистояти у цьому протистоянні й не втратити державної незалежності, виникає нагальна необхідність якомога активніше апелювати до патріотичного сумління наших громадян, як основного мотиваційного ресурсу протидії агресору. Сьогодні настав час повної сепарації

від російського імперіалізму й відродження національної ідентичності. Без пробудження таких екзистенційних факторів, як патріотизм, відповідальність, обов'язок, совість, гідність, підвищення престижу військової служби навряд чи можна розраховувати на швидкий успіх у подоланні ворога. Наразі патріотизм тісно корелює з ціннісним ставленням особистості до своєї Батьківщини, держави, народу, нації і складає аксіологічну основу демократичного суспільства. Патріот – це людина, що живе в єдності зі своїм народом, готова за будь-яких умов, навіть ціною власного життя, захистити Батьківщину від ворогів. Українці були й залишаються вільним і незламним народом, який ніхто не зможе підкорити завдяки тому, що в нас патріотизм присутній на генетичному рівні. Саме патріотичний субстрат створює підґрунтя для демократичного розвитку української державності.

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. – Київ; Філадельфія. 1995. – 470 с.
 2. Мацюк М. Мовна складова національної ідеології//День.2005. – № 224.–3.12.2005. – С.8
 3. Мирон Д. Ідея і чин України / Дмитро Мирон–«Орлик». – УВС ім. Ю. Липи – Київ, 2017. – 316 с.
 4. Слабошпицький М. Велика війна 2014. Україна: виклики, події, матеріали. – Видавництво «Явoslavів Вал». – Київ, 2015. – 318 с.
-

С.А. Лозниця*

**НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ VS ІДЕЯ ВСЕСЛОВ'ЯНСТВА:
ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЄДНАННЯ ТА СТРАТЕГІЇ
ПРОПАГАНДИ**

Ідеї, котрі можуть наснажувати або поневолювати суспільство. Ідеї, котрі можуть давати поштовх до поступу або легітимувати різні вияви насильства над

* кандидат філос. наук, науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

іншими. Певна річ, що ті чи інші зміни у суспільстві можуть розпочинатися з ідей, котрі можуть ставати чийось вибором... Нова ситуація в Україні, поглиблена подіями 24 лютого 2022 року, примусила, зокрема, застановитися над сенсами, постульованими концептом «національна ідея», а також замислитися над тим, у чому може критися прагнення однієї держави «замірюватися» на кордони іншої...

Розмірковуючи над концептом національної ідеї можна згадати класифікацію цього поняття, описану Василем Лісовим. Як зазначається у його праці, вислів «національна ідея» застосовують у трьох основних значеннях: а) цим висловом позначають важливу для суспільства ідею будь-якого змісту, *щодо якої існує згода більшості громадян*, або ж таку, що *здатна одержати підтримку більшості громадян*; в обох випадках цю ідею розглядають як таку, що сприяє громадянському єднанню; б) ідею нації; в) особливості національної свідомості; з останнім пов'язане застосування цього вислову для позначення *національного ідеалу* («мрії»), призначення нації (в тім числі її «місії») тощо [4, с. 593].

У чому є важливість наявності «національної ідеї» для того чи іншого суспільства? Можна припустити, що наявність об'єднувачої ідеї, з-поміж іншого, є важливою з огляду дотримання суспільством демократичних засад та єдності суспільства. Подібні міркування знаходимо, зокрема, у праці Домінік Шнаппер: «Від Аристотеля до Джона Стюарта Мілла однорідність, або гомогенність, населення вважалась однією з головних умов стабільності політичних одиниць» [5, с. 146]. Як пояснює авторка, спільна культура, що активно підтримується державою, не є лише продуктом технічних вимог індустріального суспільства. Це також засіб утримати політичне суспільство. Мова є етнічною ознакою, але це також основний інструмент, що дозволяє організувати та втримати демократичне життя [5, с. 147]. Отож однією із засад національної єдності в державі є намагання здійснювати об'єднувачі заходи щодо підтримання спільної культури.

Водночас ідеєю єднання можна легітимувати об'єднавчі практики, що упроваджуються з тією чи іншою метою; одним із таких концептів є ідея всеслов'янства, постульована Миколою Данилевським у праці «Росія та Європа» (1869 р.). Примітно, що одним із аспектів єднання слов'ян є неприналежність Росії до європейської ідентичності. Як зазначається у праці, за спільною культурно-історичною думкою Росія не може вважатися складовою частиною Європи ні за походженням, ні за усиновленням; що їй належить тільки дві можливості: або разом з іншими слов'янами утворити особливу, самостійну культурну одиницю, або втратити будь-яке культурно-історичне значення – бути нічим [2, с. 475]. Обґрунтовуючи ідею слов'янської єдності, дослідник запроваджує думку небезпеки, яка може чигати на народи. Близькість політичного зв'язку, – йдеться у праці, – що має з'єднувати родинні між собою народності, визначається не тільки ступенем їх спорідненості, але ще і ступенем тієї небезпеки, силою того тиску, якому ці народності піддані зовні, захистом від якого і має саме слугувати політична форма співжиття, що їх об'єднує [2, с. 462]. Боротися з об'єднаною Європою може тільки об'єднане Слов'янство [2, с. 509], – твердить М. Данилевський. Всеслов'янський союз, зазначає автор, мав би своїм результатом не всесвітнє панування, а рівний і справедливий розподіл влади та впливу між тими народами чи групами народів, які в теперішньому періоді всесвітньої історії можуть вважатися активними її діячами: Європою, Слов'янством і Америкою, котрі самі знаходяться у різних вікових розвитках [2, с. 509–510]. Отож, з-поміж іншого, провідними тезами легітимації концепту слов'янської єдності є, так би мовити, «захист від загрози» та, умовно кажучи, прагнення до «власної значущості».

Розмірковуючи над дієвістю впливу тих чи інших ідей на громадян можемо згадати працю Волтера Ліпмана. Як зазначає В. Ліпман, якщо з-поміж кількох людей, схильних до різних реакцій, ви можете знайти стимул, що спричиняє у них ту саму емоцію, то ви можете замінити цим стимулом вихідний. Якщо, скажімо, один не любить Лігу Націй, інший ненавидить

Вільсона, а третій боїться робітничого класу, то ви можете об'єднати їх усіх, якщо знайдете антитезу всього, що ці люди ненавидять. Припустімо, це – антиамериканизм [3, с. 203–204]. Інший дослідник – Едвард Бернейс, зокрема, розмірковуючи над впливом на громадян, зазначає, що пропаганда марна для політика, якщо вона не в змозі сказати те, що, свідомо чи несвідомо, хоче почути публіка [1, с. 139].

Отож можна зазначити, що важливим підґрунтям національної єдності є заходи щодо підтримання державою спільної культури. Застановляючись над дієвістю впливу ідеї слов'янської єдності можемо побачити, що однією із тез праці М. Данилевського, що знаходитиме свій вияв і в подальших концептах, є «захист від загрози». Зазначимо, що вплив на емоції є, так би мовити, одним із аспектів «стратегії пропаганди»; певні концепти подібних впливів досліджується, зокрема, у працях В. Ліпмана та Е. Бернейса.

1. Бернейс Э. Пропаганда/ пер. с англ. И. Малкова – СПб.: Питер, 2021. – 208 с.
 2. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому/ Сост. и коммент. Ю.А. Белова; отв. ред. О. Платонов. – М.: Институт русской цивилизации, 2008. – 816 с.
 3. Липпман У. Общественное мнение/ пер. с англ. Т.В. Барчуновой; ред. пер. К.А. Левинсон, К.В. Петренко. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
 4. Лісовий В. Що таке національна (українська) ідея?// Націоналізм: Антологія/ Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – с. 593 – 626.
 5. Шнаппер Д. Спільнота громадян: про модерну концепцію нації/ пер. з фр. Р.В. Мардера. – Харків: Фоліо, 2007. – 223 с.
-

М.П. Сень*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ ТА ПРИЙНЯТТЯ (УХВАЛЕННЯ) ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Організаційно-управлінська діяльність у сфері суспільних відносин може бути представлена як послідовність певних рішень та як сукупність індивідуальних й групових форм активності, спрямованих на їх виконання. Гуманітарні науки залежно від предмету дослідження оперують термінами «політичне рішення», «державне рішення», «державно-політичне рішення», «державно-управлінське рішення», які є соціальними за своєю природою та прямо чи опосередковано вказують на владну обумовленість розпорядчих дій.

У загальному масиві соціальних рішень особливе місце посідають воєнно-політичні рішення (ВПР), до яких належать дії інформованого (частково інформованого, неінформованого, дезінформованого) суб'єкта владних відносин (суб'єкта політичної діяльності), спрямовані на досягнення певної соціально-політичної мети з прямим або опосередкованим використанням засобів збройного насильства. ВПР спрямовані на забезпечення суспільства від впливу деструктивних факторів (викликів, загроз, небезпек, ризиків) на основі використання: а) сектору безпеки і оборони (демократичні країни); б) воєнної організації держави (автократичні країни). Україна впродовж періоду незалежності пройшла складний шлях від створення основ власної Воєнної організації держави (1991-2012 рр.) до формування сектору безпеки і оборони відповідно до демократичних стандартів (після 2012 р.) [1].

Основним суб'єктом прийняття ВПР є держава. Недержавні частини політичної системи (партії, рухи, мас-медіа, громадянське суспільство, інформаційно-аналітичні центри) залежно від ступеню демократичності

* керівник відділу Військово-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка

суспільства здатні коригувати ВПР, проте не виступають альтернативним джерелом їх продукування, особливо в умовах воєнного стану.

Воєнно-політичне рішення насамперед відбиває якісні характеристики воєнної політики держави, є засобом її втілення. Поряд з цим ВПР цілком спроможні змінювати політику держави: успішність або неуспішність виконання прийнятих рішень виступають позитивним або негативним корелятором наступних рішень держави у безпековій та оборонній сферах.

Воєнно-політичні рішення мають власну структуру, функціональне призначення, часові періоди розгортання, соціальну базу, інші важливі ознаки. У першу чергу слід розрізняти суб'єкт-об'єктну основу таких рішень, їх цільову спрямованість, публічність або закритість для широкого загалу.

Важливою теоретичною проблемою, що має практичні наслідки, є класифікація ВПР, змістовні параметри якої невпинно ускладнюються. Зокрема, виникають різновиди рішень, пов'язані з факторами гібридної війни, міжнародної воєнно-політичної підтримки, участі громадянського суспільства у вирішенні безпекових і оборонних завдань тощо.

Воєнно-політичні рішення небезпідставно можуть бути ототожені з механізмом державного менеджменту в безпековій та оборонній сферах. Це засвідчують конституційно визначені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України. Названі державні органи уповноважені приймати ВПР стратегічного, оперативного-стратегічного та оперативного рівнів. На противагу цьому рішення щодо практичного застосування Збройних Сил та інших складових сектору безпеки і оборони (рішення командного складу щодо планування операції або бою) до ВПР не належать.

Концептуальними засадами розробки та прийняття ВПР в сучасній Україні виступають: системна концепція управлінських рішень Г.Саймона, антираціональна концепція прийняття рішень Дж. Марча, концепція локальних прирощень Ч.Ліндблома, нормативно-процесуальна концепція прийняття

рішень В.Врума, синтетична концепція прийняття рішень М.Кроз'є, концепція управлінських впливів А.Танненбаума [2]. Відбулося зміщення акцентів у прийнятті ВПР державними органами України в умовах воєнного часу: державні органи перейшли до полі-концептуального розуміння воєнно-політичних проблем та урізноманітнення способів прийняття відповідних рішень в умовах протидії російській агресії.

Особливістю політичної системи України, яка поширюється на сферу прийняття та виконання ВПР, є домінування раціонального (конституційного) способу легітимації влади над іншими способами. Раціональна легітимність забезпечує відтворення суспільно-політичних відносин на нормативно визначеній основі, проте не має загальносуспільного визнання. Критика влади в Україні в умовах війни залишається усталеним елементом соціального діалогу. Це може призвести до недбалого виконання частиною населення ВПР, ухвалених легітимною, але раціонально сформованою владою. Україні потрібен новий електоральний цикл, якісною особливістю якого має стати вихід на політичну сцену харизматичних фігур, спроможних реалізувати загальнонаціональні проекти патріотичного та західно-орієнтованого спрямування. Проте переобрання та перепризначення влади можливе лише після перемоги України над РФ, повернення держави до мирних умов розвитку політичного процесу. Мілітарними реаліями сьогодення в Україні залишаються розробка та виконання ВПР, ухвалених раціонально сформованими владними структурами, що має як переваги, так і недоліки.

1. Кузьмук О. І. Формування та еволюція Воєнної організації (сектору безпеки і оборони) України (1991-2012): монографія. К.: НУОУ ім. І.Черняхівського, 2013. 436 с.

2. Туленков М.В. Концептуальні засади організації сучасного менеджменту: монографія. К. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2006. 312 с.

Н.В. Чуприк*

СВОБОДА І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ОСНОВНІ СУСПІЛЬНО- ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ

Сучасна філософська аксіологія розглядає цінність як все те, що має для людини особистісний чи суспільний смисл. Під цінностями розуміють основи життя людини, які визначають мету її життя, інтереси, наміри.

Суб'єкт-об'єктна природа цінностей визначає їх змінність, ієрархію, надає їм морального значення. Світ цінностей дуже різноманітний; він охоплює матеріальні і духовні, соціальні і політичні, естетичні та етичні сфери. Відповідно до їх носіїв, цінності поділяють на індивідуальні, носієм яких є окрема особистість; групові (колективні, національні, суспільні) (суспільні цінності – це значущі, визнані спільнотою переконання щодо цілей, ідеалів життя, яких люди прагнуть і щодо способів їх реалізації); загальнолюдські (визнаються в загальногуманітарному плані суспільством і цілком поділяються всіма групами громадян). У будь-якій сфері людського життя і діяльності функціонує своя система цінностей, яка може значно відрізнитись від подібної системи людського функціонування, хоча кожна з них, як правило, презентує реалізацію загальнолюдських цінностей.

Цінності є одним із джерел індивідуальної мотивації.

Демократичні цінності не є однозначними і прямолінійними. Однією із найвищих людських (суспільних) цінностей є свобода.

Чи можемо ми сформулювати українські цінності?

Розпад Радянського Союзу ознаменував зняття з порядку денного систему виховання і систему цінностей радянського політичного укладу.

Політична еліта на період до 2010 р. не сформулювала спільної мети і цінностей. В.Ющенко, будучи президентом, спробував сформулювати ціннісні

* викладач Таращанського технічного та економіко-правового коледжу

орієнтири: примирення, історична пам'ять, єдина церква, Європа. Це слухна громадянська позиція, яка не була сприйнята масовим суспільством. Але перегляд української історії, заміна шкільних підручників з історії, стали каменем наруги в подальшому вихованні молодого покоління, яке зараз захищає свободу і незалежність нашої Батьківщини. Але на той час Україна була без єдиного ціннісного простору. А без сформульованої цінності немає прагнення її досягти, відсутній або дуже млявий рух. Суспільство як організм має мати базові цінності – спільні для абсолютної більшості. При цьому вони не виключають нашарування групових, вікових, індивідуальних цінностей. Вони мають бути не тільки проголошені, але і сприйняті, генеруватись і втілюватись.

Оголошені президентом П. Порошенком основні суспільні прагнення «Армія. Мова. Церква.» мали бути переможною стратегією в політиці 2019 року. Хоча повної єдності в суспільстві не було, було багато дискусій щодо мови, церкви, але це зробило великий позитивний вплив на формування самосвідомості українців, світоглядні орієнтації.

Проблема цінностей загострюється в періоди радикальних суспільних змін, коли відбувається переорієнтація, переоцінка цінностей. За таких обставин активізується потяг до вічних цінностей: справедливості, порядності, відповідальності, обов'язку. Все це надає нових стимулів до осмислення проблеми людини, яка своєю діяльністю здатна створювати або руйнувати світ цінностей. Саме зараз розкрились всі риси українців, які проявились в 2004 році, в снігопад 2013, в Революцію Гідності, у 2014-2015: спроможність до самоорганізації, прагнення волі, сміливість, готовність до змін.

Саме зараз, в Україні, відновлюються, набувають нового значення європейські, загальнолюдські цінності. І, можливо, найважливіша із них – це Воля. Це настільки сильне прагнення свободи – в житті, в рішеннях, в діях, в думках, в ставленнях, в Слові – що воно розкриває сміливість, самоорганізацію, швидкість, жертвовність і багато інших спроможностей.

Масовий волонтерський рух продемонстрував народну єдність. Українці продемонстрували сміливість і винахідливість не тільки на полі бою, а й в інших різноманітних ситуаціях. Самоіронія, жарти (гуси, «руський корабль») стали інструментами морального духу нації. Наші меми облетіли весь світ. І це робить нас непереможними в комунікаційних війнах. Найбільша людяність в українців проявляється в найгірші часи.

Цінність свободи, волі та цінність людського життя є для нас основними. Воля і свобода відстоюється в боях. За волю і свободу віддають своє життя кращі сини України. Жодна розвідка світу не дала правильної оцінки нам, передбачали кілька днів, тиждень для захоплення Києва. Не вийшло. Ми свободу завойовуємо кров'ю. Ми вистоїмо.

На противагу «руському миру» українські ціннісні засади, загартовані у запеклій боротьбі, перевірені часом стануть основою подальшого розвитку української нації, держави; а також причиною переосмислення традиційних європейських демократичних цінностей.

1. Конституція України від 28.06.1996 року (редакція станом на 30.09.2019 року) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
 2. Пазенок В.С. Філософія. Навчальний посібник. Київ//видав. «Академвидав» - 2017 р.- 280 с.
 3. О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. Підручник. Харків// видав. «Право» - 2016 р. – 430 с.
 4. https://osvita.ua/vnz/reports/gov_reg/18420/
 5. <https://alexus.com.ua/moralni-cinnosti-problema-suchasnogo-suspilstva-vidi-rivni-rozvitok-cinnostej/>
-

К.Р. Слободян*

ЗНАЧЕННЯ СИМВОЛІКИ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ КРАЇНИ

Сучасна людина живе у світі знаків, символів. Знак – це матеріальний об’єкт, який виступає у процесі спілкування і мислення людей представником якогось іншого об’єкта. Різновидом знаку є символ, який може набирати трохи іншого значення, культурного або ідеологічного. Символ – це невербальне представлення складної ідеї, яке є результатом процесу засвоєння та синтезу зазначеної ідеї в культурі. Це зображення може бути графічним, зоровим, слуховим чи образним елементом.

Символи несуть певне інформаційне значення, впливають на свідомість людини, можуть розшифровуватись на рівні підсвідомості, якщо значення цього символу є для людини відомим.

Вони не замінюють вербальної мови, але дозволяють цим поняттям бути комунікабельними та зрозумілими, оскільки вони діють не на логічному рівні, а навпаки, несвідомо та підсвідомо. Символи мають властивість об’єднувати: навколо певного символу може об’єднатись велика кількість людей одного світогляду, ідеї, духовного прояву. Розуміння символу дозволяє людині визнати свою належність до соціокультурної групи. Символи полегшують процеси розуміння дійсності, мають навчальне та навіть терапевтичне значення.

Найбільш соціально значущими символами є державні символи.

Державні символи - це визначені і закріплені на конституційно-правовому рівні офіційні знаки держави, які в лаконічній формі відображають її суверенітет та ідеологію і, як правило, мають етнічно-національне походження.

Історична традиція, унаочнена в символіці, перетворює населення на народ, формує націю. Державні символи України концентровано виражають провідну роль нації у становленні власної держави

* студентка Таращанського технічного та економіко-правового фахового коледжу

Основні символи України – її національний герб, прапор, гімн.

Державний Прапор України – це синьо-жовтий прапор. Поєднання цих двох кольорів зустрічається на гербах і прапорах нашого народу не лише за часів козацької вольниці, а й набагато раніше – за княжої доби української держави. Жовтий колір – це колір пшеничної ниви, колір хліба-зерна, що дає життя всьому сущому на землі. Жовтий колір – це ще й колір жовтогарячого сонця, без лагідних променів якого не дозрів би, не заколосився б життєдайний хліб. Блакитний, синій колір – це колір ясного, чистого, мирного неба, де живе-розкошує, приносячи радість усім, жовтогаряче сонце.

Державний Герб України – Тризуб. Золотий тризуб на блакитному тлі як символ влади – дуже давній знак. Він зустрічається ще з часів Київської Русі, зокрема на монетах київського князя Володимира Великого, який жив більше тисячі років тому. Отже, нашому Гербу – більше тисячі літ.

Наші державні символи мають сакральне значення, тому що це спадщина багатьох-багатьох поколінь українців.

Державний Гімн України — один з головних державних символів України поряд з прапором і гербом. Слова гімну були надруковані вперше в 1863 році і оселились в серцях українців, як величніша пісня до сьогодні.

Отримавши незалежність, Україна стала на шлях розбудови своєї державності. І тут став на заваді комплекс меншовартості українців, який був створений штучно та базувався на порівнянні з усім російським: російська література — краща, мова — більш звична, російські художники — талановитіші, російська культура — багатша, а російські активісти та експерти – розумніші. Комплекс меншовартості — це інструмент маніпуляції, який використовувався щодо нас століттями.

Актуальним постало питання декомунізації. До символів радянського періоду відносяться постаменти, скульптури, література, назви міст, вулиць, пісні та музика, – все те, що несе ідеологічний радянський смисл.

Декомунізація — система заходів у знаково-символьному просторі, спрямована на знищення маркерів минулої доби, звільнення від впливу та наслідків комуністичної ідеології не лише в громадському побуті, але й усіх сферах життя країни та суспільства.

Перейменування назв населених пунктів, вулиць, період ленінопаду, видавництво історично оновлених підручників вплинуло на виховання нового покоління українців – вільних, самодостатніх, патріотичних, само ідентичних.

Наприкінці лютого 2022 року, в результаті агресії росії, відбувся різкий перелом в ідеологічних поглядах українського суспільства щодо будь-яких маркерів пов'язаних із країною агресором. Відбулася «декомунізація» та «дерусифікація» суспільної думки. Усе «радянське» часто тепер сприймається як російське, а відповідне – вороже.

Народні символи України називають скарбом українського народу. За рік повномасштабного вторгнення росії в Україну ця скарбничка поповнилася новими символами незламності й стійкості, любові й самопожертви, героїчного спротиву й сміливості, турботи й поваги. Саме вони додають нам впевненості у нашій Перемозі.

Про ударні безпілотники "Байрактар" турецької компанії Baykar Makina українці складають пісні, малюють мему, а їхнє зображення вже навіть вишивають на сорочках.

Фраза прикордонника з острова Зміїного вразила всю Україну та світ першого дня повномасштабної війни. Вона зарядила українців бойовим духом, якого потребували люди, і стала одним із головних символів спротиву цієї війни.

Знаменитий джек-рассел-тер'єр на ім'я Патрон став талісманом загону піротехніків.

Символом українського спротиву на окупованих територіях є жовта стрічка.

А вся українська бронетехніка позначена символом козацького білого хреста.

Слова «паляниця», «полуниця», «укрзалізниця» стали своєрідним «паролем», за допомогою якого українці, зокрема військові, відрізняють «своїх» від «чужих»; і не тільки військові.

Таким чином, символи – це відповідні знаки, що виражають соціальні, духовні смисли, ідею. Деякі символи мають глибоку історію, зберігаючи своє історичне значення. Значення символу може трансформуватися в певних історичних умовах, можуть появлятися нові символи, що і демонструє сучасна реальність в Україні.

1. Конституція України від 28.06.1996 року (редакція станом на 30.09.2019 року) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
 2. А.С.Конверський. Логіка. Підручник Вид. 2-ге, перероб. та доп. / А. С. Конверський. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2017. – 391 с.
 3. В.С. Бліхар, М.М. Цимбалюк, Н.В. Гайворонюк, В.В. Левкулич, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 440 с.
 4. <https://www.solor.gov.ua/info/19/8030>
-

Б.В.Козленко*

ПАТРІОТИЗМ ЯК ЦІННІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Зріле громадянське суспільство є основою для побудови соціальної, правової демократичної держави. Тільки внутрішньо вільні, свідомі, небайдужі та активні громадяни здатні спільно контролювати державу, стримувати її від прагнення до розширення владних повноважень за рахунок наступу на громадянські права (що ми спостерігаємо в сучасній рф). Громадянське

* студент Таращанського технічного та економіко-правового фахового коледжу

суспільство ґрунтується на ідеї громадянської свободи, прав і рівноправності, відкритості та прозорості владних структур.

Індивідуальні переконання більшості громадян про те, що є правильним, а що – ні, наші уявлення про те, що має бути і яким шляхом це досягається – формують соціальні (суспільні) цінності. Однією з базових соціальних цінностей є патріотизм.

Патріотизм — громадянське почуття, змістом якого є любов до Батьківщини і готовність пожертвувати своїми інтересами заради неї. Це відчуття приналежності до свого народу, знання історії свого народу, відданість своєму народові, гордість за надбання своєї національної культури, мови. Це особливе емоційне переживання. Патріотизм – це те, що допомагає об'єднувати та розвивати державу. Ти можеш мати різне коріння, національність, віру, але, якщо відчуваєш себе громадянином цієї держави та любиш свою країну, ти – патріот. Патріотизм – це усвідомлення того, що ви є відповідальними за долю країни та її майбутнє.

Історичне джерело патріотизму – це формування прив'язаності до своєї релігії (для нас – це християнство), землі свого народження і своїх предків, рідної мови, народних традицій та культури. Патріотизм розглядають ще як форму прояву націоналізму (не слід ототожнювати з нацизмом як тоталітарною політичною ідеологією). В основі української національної ідеї століттями було прагнення політичної незалежності України, самостійного господарювання, збереження мови та культури предків. Сьогодні стоїть питання відновлення та збереження територіальної цілісності України, її державності, мови та культурно-духовних цінностей.

Патріотизм – це соціальне явище, яке проявляється на рівні особистості. Як психологічний феномен патріотизм виховується з розвитком особистості під впливом різних соціальних чинників: сім'ї, школи, вулиці, засобів масової інформації. Причиною і наслідком соціальної активності громадян є значимі соціальні події.

В 1991 році українці реалізували свою національну ідею, своє прагнення вільної незалежної України. Постає нові ризики і завдання. 2004 рік – «оранжева революція», яка реалізувала право громадян на вибір свого національного лідера, а не чужого ставленика. 2013-2014рр. – феномен Майдану, який ще довго буде досліджуватись політиками, істориками, культурологами. Це був початок нечуваного сплеску патріотизму українських громадян і не тільки. Добровольці-патріоти фактично спасли українську державу від повної окупації сусідом. Соціально-економічна ситуація була складною, армія була розваленою. Це було справжнє народне ополчення в сучасному його розумінні: добровольці-воєники при підтримці народу посередництвом волонтерів. 2014-2016-й роки – це такий емоційний масовий прояв патріотизму, який швидше вкладається в рамки парадоксу «не завдяки, а всупереч».

Продовженням став лютий 2022 року: великі черги біля військових комісаріатів, одночасне єднання людей у взаємодопомозі один одному та армії. Патріотизм українців проявився у самоорганізації та взаємодії; у сміливості та винахідливості цивільних людей та військових; в людяності не тільки один до одного, до полонених, а й до тварин; в жартах та самоіронії, в мемах, які облетіли весь світ. Окремо слід виділити масовий волонтерський рух. Волонтери стали незамінними у забезпеченні військових ресурсами, необхідними їм для виконання своїх завдань, особливо в перші місяці війни. Волонтери створили велику мережу організацій та ініціатив, які допомагали і продовжують допомагати постраждалим від війни. Весь тил став єдиним волонтерським фронтом і продовжує ним стояти. Допомагають також українці-переселенці. Допомагають Україні і українські емігранти, згадали про своє походження багато громадян інших країн, зокрема, і зірки Голлівуду. Поняття «українець» і «патріот» стали сьогодні, якщо не тотожними, то рідними за духом.

Отже, патріотизм – це та соціальна цінність, яка сьогодні лежить в основі захисту суверенної незалежності і територіальної цілісності України; це та

суперсила, яка вивела Україну в орбіту світової геополітики; це та цінність громадянського суспільства, яка відкриває шлях подальшої розбудови української державності.

Слава всім українським воїнам! Слава нашому незламному і прекрасному українському народу! Слава Україні!

1. Конституція України від 28.06.1996 року (редакція станом на 30.09.2019 року) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Пазенок В.С. Філософія. Навчальний посібник. Київ//видав. «Академвидав» - 2017 р.- 280 с.
3. О.Б.Петінова. Філософія. Навчальний посібник. Одеса – 2019 р. – 320 с.
4. <https://lib.iitta.gov.ua/709969/1/%D0%9A%D0%B8%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.pdf>

Х.А. Шевчук*

СВОБОДА ВИБОРУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ КАТЕГОРІЇ

Свобода — можливість чинити вибір відповідно до своїх бажань, інтересів і цілей на основі знання об'єктивної дійсності. Свобода – це можливість вибору варіантів подій. Відсутність вибору дорівнює відсутності свободи. Види свободи можна розділити на категорії: свобода волі людини (обрання життєвих пріоритетів, прийняття рішень, організація свого життя), суспільна свобода громадянина (права людини в суспільстві та державі, регульовані законом), духовна свобода особистості (християнське розуміння свободи духа від рабства гріха). Становлення особистості відбувається через

* студентка Таращанського технічного та економіко-правового фахового коледжу

процес формування самостійності (тобто вільності) в своїх рішеннях, діях, вчинках. Бути свободним – це осмислювати свій рівень і межі свободи; діяти в цих межах.

Такий вибір покладає на саму особистість відповідальність за своє життя і за те, що відбувається в світі навколо. Свобода є фундаментальною характеристикою людського життя. Поняття свободи пов'язане з поняттям відповідальність. Свобода не лише надає можливості для власного цілепокладання, але й потребує певної компенсації – брати на себе відповідальність за особисто прийняті рішення, враховувати можливість поразки, знати про ризики своїх дій. Людина володіє свободою вибору і одноосібно несе відповідальність за те, що з нею відбувається. Люди вільні обирати будь-яке життя. Держава теж живий організм, який проходить різні етапи розвитку.

Громадяни України в 1991 році зробили свій свідомий вибір – проголосували про вихід з Радянського Союзу і створення своєї вільної і незалежної держави України. 90,3% українців підтримали Акт проголошення незалежності України. Це був свідомий вибір громадян майбутнього своєї країни. Перед країною постали нові завдання та нові виклики. Вибір демократичних цінностей, які властиві найбільш привабливій демократичній моделі, порівняно з диктатурою чи авторитаризмом, потребували їх захисту. Значення свободи є фундаментальним для функціонування будь-якої демократичної моделі. Це пов'язано з тим, що в демократичних країнах влада знаходиться в народі, а свобода є тим фактором, який дозволяє людям управляти собою.

Свобода має різні прояви – свобода слова, свобода творчості, свобода совісті, свобода суспільних відносинах. В сучасних умовах глобалізації саме проблема свободи людини стає наріжним каменем. Адже в саме за таких умов змінюється розуміння рівня і якості людського життя.

30 років незалежності України – це соціальна боротьба за свої права і свободи. Майдан Незалежності в середмісті Києва став символом цієї боротьби. Майдан – це український спосіб відстоювання особистих і громадянських свобод у відповідь на свавілля влади. Це утвердження ідеї індивідуальної та колективної свободи вибору як базової соціальної цінності. Перший Майдан – Революція на граніті 1990 року – був важливим чинником здобуття Україною незалежності. На Майдані 2004 року — Помаранчевій революції — люди захищали своє право на чесні вибори. Останній Майдан захистив європейський курс держави і продовжився військовим захистом її територій. Сьогодні ми продовжуємо захищати права і свободи вільних людей вільної країни.

З 24 лютого минулого року Росія розпочала повномасштабне вторгнення по всій довжині спільного кордону. За рік повномасштабної війни знищено ряд населених пунктів, зруйновані житлові будинки, соціальні споруди, інфраструктура, більше 5 млн. українців виїхали з України, частина цивільних, в тому числі дітей стали жертвою цієї війни.

Зазіхання на права і свободи громадян, порушення територіальної цілісності незалежної країни тягне за собою різні види відповідальності, зокрема і кримінальну.

Різновидом соціальної відповідальності є юридична відповідальність, яка закріплена у законодавстві країни або в міжнародному праві. Іншими словами, це застосування до винної особи примусових заходів за вчинене правопорушення або до країни-агресора чи її окремих діячів.

У Гаазі два міжнародних суди розпочали справи у зв'язку із війною Росії проти України. Міжнародний суд ООН 7 березня провів перше слухання за позовом України проти РФ у справі щодо геноциду.

Сучасна філософія розділяє дві іпостасі свободи – «свобода від» і «свобода заради». Сьогодні наші збройні сили України при підтримці і в єдності зі своїм народом виборюють свою свободу від росії, виборюють свою свободу заради своїх дітей, майбутнього покоління, вільної України.

1. Конституція України від 28.06.1996 року (редакція станом на 30.09.2019 року) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
 2. Пазенок В.С. Філософія. Навчальний посібник. Київ//видав. «Академвидав» - 2017 р.- 280с.
 3. <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/933/1/8.pdf>
 4. <http://pe.ptngu.com/03.html>
-

СЕКЦІЯ 4. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ВЗАЄМОВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНОГО, ДУХОВНОГО ТА ВОЄННОГО ПОТЕНЦІАЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА УМОВ ВІЙНИ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

В.Ф. Баранівський*, В.С.Чорний **

ІДЕОЛОГІЧНІ ТА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПЕРЕМОГИ УКРАЇНИ НАД РОСІЙСЬКИМ АГРЕСОРОМ

Історія воєн, бойової діяльності переконливо доводить, що тільки за наявності високих духовних, морально-психологічних та бойових якостей воїнів перемога над противником стає можливою. Про це переконливо стверджували такі відомі полководці та військові теоретики як Сунь-Цзи, Н. Макіавеллі, Наполеон Бонапарт, К. Клаузевіц, Б. Хмельницький, П. Сагайдачний та інші. Саме тому на усіх історичних етапах розвитку суспільство, держава, органи військового управління цілеспрямовано формували високі морально-бойові якості особового складу військ (сил), їхню психологічну стійкість та готовність до виконання завдань за призначенням [1, с. 23–31].

Досвід бойових дій під час сучасної російсько-української війни висвітлив низку позитивних аспектів в діяльності структур морально-психологічного забезпечення, про що свідчить масовий героїзм українських військовослужбовців та низка вдало проведених військами (силами) контрнаступальних операцій з деокупації території України. Разом з тим під час виконання бойових завдань проявилися актуальні проблеми, пов'язані з

* доктор філос. наук, професор, Заслужений працівник освіти України, академік НАНВО України, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та іноземних мов ВНЗ «Національна академія управління

** доктор філос. наук, професор, академік НАНВО України, провідний науковий співробітник НДЦ ГП ЗС України

морально-психологічним станом особового складу Збройних Сил України, які потребують негайного розв'язання. Серед них зокрема відзначимо:

– організація управління силами та засобами морально-психологічного забезпечення Сил оборони України децентралізована, а, відтак, малоефективна;

– недостатній рівень професійної підготовленості офіцерів ланки рота-батальйон з питань організації індивідуально-цільової роботи з особовим складом, інформаційно-роз'яснювальної роботи в районах проведення бойових дій, що призводить до випадків девіантної поведінки військовослужбовців;

– відсутність необхідної кількості фахівців-психологів для надання первинної психологічної допомоги (організації самодопомоги), а у подальшому й психологічної реабілітації;

– недостатній рівень лідерських якостей у ряду офіцерів зокрема й у безпосередніх організаторів морально-психологічного забезпечення дій військ (сил);

– організація системи психологічної реабілітації та соціально-психологічної адаптації особового складу залишається малоефективною, а в окремих випадках не діє взагалі;

– відсутність чіткої системи формування психологічної стійкості та готовності військовослужбовців до екстремальних умов бойових дій;

– система інформаційно-пропагандистського забезпечення працює із значним запізненням, а у деяких випадках не функціонує взагалі;

– використання технічних засобів пропаганди у польових умовах продемонструвало їхню моральну і технічну застарілість та недостатню укомплектованість;

– недостатній рівень організації друкування інформаційних (агітаційних) матеріалів, листівок, газет особливо в умовах відсутності зв'язку, Інтернету тощо;

– відсутність системи супроводження («конверсії») військовослужбовців, які отримали важкі поранення і, відповідно до висновків військово-лікарської експертизи, звільнені з військової служби;

– незавершеність системи психологічної та соціальної підтримки сімей військовослужбовців у місцях їхнього мешкання, особливо тих, які загинули під час бойових дій.

Отже, як бачимо, актуальних проблем достатньо багато, а за ними стоять людські долі і загалом перемога наших Збройних Сил над російськими загарбниками. Зважаючи на це необхідно негайно розпочати модернізацію системи морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил). Серед головних заходів цього процесу відзначимо такі:

– створення єдиної системи морально-психологічного забезпечення Сил оборони – це значно підвищить оперативність та ефективність вирішення усіх поставлених завдань, керованість морально-психологічним забезпеченням, зніме усі бюрократичні перепони;

– посилення психологічної підготовки, формування та розвиток психологічної стійкості усіх категорій військовослужбовців і зокрема слухачів, курсантів, студентів військових кафедр, розроблення програми формування та розвитку психологічної стійкості військовослужбовців Збройних Сил України [2, 3];

– під час комплектування структур морально-психологічного забезпечення перевагу надавати фахівцям з відповідною військово-обліковою спеціальністю (групою військово-облікових спеціальностей), офіцерів з дотичними спеціальностями направляти на короткострокові курси підвищення кваліфікації;

– підвищення ролі та дієвості системи інформаційно-пропагандистського забезпечення (ідеологічної роботи) з метою зміцнення морально-психологічного стану особового складу, формування і поширення ідейних

переконань, національних цінностей, стійкої мотивації та психологічної готовності до збройної боротьби з російськими окупантами;

– налагодження тісної співпраці зі структурами Служби військового капеланства для формування стійкого морально-психологічного стану особового складу Збройних Сил України, готовності до самопожертви заради своєї Батьківщини;

– оптимізувати та конструктивно легалізувати участь структур морально-психологічного забезпечення у заходах щодо захисту особового складу від негативного інформаційно-психологічного впливу противника;

– продовжувати розроблення керівних документів з питань морально-психологічного забезпечення з урахуванням досвіду армій країн-членів НАТО;

– оптимізація організаційно-штатної структури морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України з урахуванням досвіду російсько-української війни;

– удосконалення технології та програмного забезпечення психологічної допомоги, психологічної реабілітації (реінтеграції) військовослужбовців, оперативного вивчення індивідуально-психологічних особливостей персоналу;

– створення та розвиток рекреаційної бази осередків культури для військовослужбовців та членів їхніх сімей, організації відновлювальних заходів та консультаційно-правової роботи.

– посилення формування лідерських якостей у випускників вищих військових навчальних закладів та закладів, які готують молодших командирів.

– розробити найбільш ефективні способи впливу на свідомість військовослужбовців (просвітницькі заходи, агітація, пропаганда, спеціальні інформаційні операції тощо);

Відтак, розглянувши головні тенденції та перспективи реалізації оновлення морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил), маємо констатувати, що сучасний етап військового будівництва в Україні характеризується особливою напруженістю та складністю, які обумовлені

російсько-українською війною. Реалії часу вимагають від українського суспільства та військово-політичного керівництва надзвичайних зусиль з розбудови Збройних Сил України, здатних розгромити російського агресора, відновити суверенітет над захопленими територіями і у подальшому реалізувати концепцію побудови Великої України. Провідна роль у цьому надважкому процесі належить ідеологічному чиннику.

Враховуючи соціальну і особливо ідеологічну ситуацію в сучасній Україні, тенденції світового розвитку цивілізацій, а також геополітичне значення України, необхідно зазначити, що єдино можливою ідеологією для нашої держави буде інтегративна ідеологія підґрунтям якої є українська національна ідея, ідея захисту Вітчизни. Вона й буде універсальною ідеологією для українського суспільства [4, с. 35].

1. Баранівський В. Ф. Проблеми духовної безпеки українського суспільства. К.: Видавництво: ПП Ульянич В. І., 2009. 156 с.

2. Клочков В. В. Сучасні погляди на проблему формування психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 3 (67). С. 71–79.

3. Мороз В. М. Огляд досвіду формування і забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців армії США. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 3 (67). С. 80–88.

2. Актуальні питання ідеології та ідеологічної роботи в українському війську: монографія / [Алещенко В. І., Баранівський В. Ф., Кобзар А. О., Кривець Л. В.]; під заг. ред. В. Ф. Баранівського. К.: “Золоті ворота”, 2014. 304 с.

3. Чорний В. С. Морально-психологічне забезпечення Збройних Сил України на сучасному етапі: стан та перспективи модернізації. *Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції* (21 квітня 2021 року); за заг. ред. Р. А. Калениченка, І. О. Петухової. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2021. С. 271–275.

4. Чорний В. С. Військова організація України: становлення та перспективи розвитку: монографія. Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2009. 368 с.

С.І. Бухкало*

НОВІ НАПРЯМКИ НАВЧАННЯ З УРАХУВАННЯМ НАСЛІДКІВ АГРЕСІЇ В СИСТЕМІ ПОЛІТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Військове повномасштабне вторгнення та окупація окремих територій України, масовані ракетні обстріли та інші агресивні військові дії спричиняють руйнування та пошкодження десятків тисяч інфраструктурних, житлових та інших цивільних об'єктів по всій території України, але освітні процеси тривають і потребують миттєвої реакції. З метою розвитку освіти та науки в умовах російської агресії, перш за все необхідними складовими можна визначити:

1) збір інформації, класифікація-ідентифікація, ієрархія складових та означення головних шляхів вирішення, узагальнення, систематизації даних щодо визначених об'єктів у межах політехнічної освіти;

2) розробка та ухвалення управлінських рішень, що спиратимуться на комплексну і різносторонню оцінку викликів для навколишнього середовища за різновидами життєдіяльності населення;

3) визначення історичного середовища з метою житлової забудови у повоєнній перспективі для відтворення безпечного та комфортного життєвого середовища для різновидів місцевості.

Приклад визначення головних складових проблеми. З початком повномасштабного російського вторгнення, з 24.02.2022 р., Україна отримала вагомий і масштабний виклик для загальнодержавної безпеки, наприклад, серйозні екологічні ризики, що мають серед інших, й транскордонні наслідки для інших держав. При цьому треба визначити, що забруднення довкілля не має державних кордонів. Війна – найгірше, лихо не тільки для людини, але й для Природи – мовчазної жертви [1].

* канд. тех. наук, доцент, член-кор. НАНВО України, професор Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Необхідно акцентувати увагу студентів на розробці методологічних аспектів визначення всіх можливих характеристик та методів моніторингу шкоди, яка завдається окупантами українському довкіллю. Вибір напрямків дослідження та розробки алгоритмів класифікації-ідентифікації та обрахунку заподіяної шкоди за розширеними показниками оцінювання. Для післявоєнної відбудови України ці питання постають вкрай гостро для напрацювання нових методологічних інструментів навчання студентів: перетворення різновидів середовища проживання населення, класифікація-ідентифікація та планування території; осмислення ефективності нових підходів з метою стратегічного планування розвитку територій та громад; залучення населення до планування, наприклад, класифікації-ідентифікації і перетворення міського простору; оцінка ступеню та класифікація-ідентифікація особливостей руйнувань за функціональними зонами міста, визначення можливостей студентів за спеціальностями навчання для містобудівних проблем розвитку та технологічних завдань відбудови конкретних ділянок території із сильними руйнуваннями; розробка проєктів містобудівних рішень, ієрархія класифікації-ідентифікації відновлення найбільш уражених різновидів територій та ін.

Особливості визначення головних складових проблеми. Дискусійним в українському суспільстві та експертному середовищі є відновлення порушених ділянок природно-заповідного фонду. Серед низки інших глобальних екологічних загроз та небезпек, екоцид на Україні, котрий ставить під загрозу існування як громадянина зокрема, так і держави в цілому. Обов'язковим є урахування розроблених аспектів протидії розповсюдження COVID-19 [2]. Військовий екоцид – тактика «випаленої землі», котра активно використовується ворогом: повітря, підземні та поверхневі водні ресурси, флора та фауна, земельні ресурси та ґрунти, надра – відсутні екосистеми, що не зазнали деструктивного впливу війни.

Висновки. Дана війна – як маркер і показник необхідності об'єднання спільних зусиль держав світу та зупинки руйнівної військової

агресії. Представлено приклад ієрархії визначення та моделювання процесів впливу війни як об'єкта дослідження студентів (таблиця 1.).

Таблиця 1.

Визначення складових навчання студентів

№	Класифікація-ідентифікація та ієрархія етапів дослідження за темою
1	Аналіз системи предметної області об'єкту: наукове обґрунтування, ієрархії та класифікації-ідентифікації різновидів дослідження.
2	Опис сутностей та зв'язків процесів системи у вигляді різновидів задач.
3	Визначення ієрархії складових процесів як можливостей подальшої комбінації кількох взаємопов'язаних заходів щодо розробки методів.
4	Вибір та розробка науково-обґрунтованих технологій та методів навчання як ефективне вирішення проблеми.
5	Дослідження особливостей процесів навчання для різновидів об'єктів.
6	Розробка математичної моделі (ММ) з метою вивчення процесів.
7	Розробка ММ з метою вивчення впливу обраних процесів на об'єкти.
8	Визначення сутностей ММ системи та їх доменів, наприклад, опис науково-обґрунтованої схеми задач та проблем у галузі будівництва.
9	Побудова концептуальної ММ інноваційного об'єкту за обраною класифікацією-ідентифікацією системи.
10	Побудова логічної моделі комплексного інноваційного об'єкту – процесів кінцевого виробничого циклу за обраними галузями промисловості.

Проаналізовано поняття, приклади об'єктів та поетапно відображено деякі алгоритми складання бази даних при використанні у різновидах відбудови конкретних ділянок території із руйнуваннями, перетворення різновидів середовища проживання населення з урахуванням екоциду та відновлення галузей промисловості у межах політехнічної освіти.

1. Stop Ecocide International. URL: <https://www.stopecocide.earth/>

2. Говоров П.П., Бухкало С.І., Кіндінова А.К. Здоров'я нації і вдосконалення фізкультурно-спортивної освіти. II Міжн. н.-п конф., 22–23.04 2021 р. Х.: Друк. Мадрид, 2021. с. 102–106:

В.В. Любецька*

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ У СУЧАСНІЙ СФЕРІ ОСВІТИ

Сучасний світ відрізняється стрімким розвитком інноваційних технологій. Інноваційні процеси займають важливе місце й у сфері освіти. Вимоги до вищої школи змінюються у глобалізованому світі, і головним завданням, що стоїть перед вищою школою, стає розвиток потенціалу майбутніх фахівців для творчої діяльності. «Якісна освіта розглядається як один з індикаторів високої якості життя, інструмент соціальної та культурної злагоди й економічного зростання» [1]. Наша основна мета – навчити майбутнього спеціаліста самостійно взаємодіяти з інноваційним світом, що постійно розвивається. Ефективним способом досягнення цієї мети є діджиталізація, завдяки якій сфера освіти покращується, адже існує безліч способів перекладу будь-якого виду інформації у цифрову форму. Діджиталізація один із способів модернізації освіти у вищій школі. «Саме формування інформаційного суспільства, як необхідної умови забезпечення конкурентоспроможності держави вимагає від системи освіти орієнтації на активне використання у навчальному процесі діджиталізації, оскільки вона відіграє спонукальну роль у забезпеченні сталого інноваційного розвитку суспільства» [2, с. 397]. По-перше, завдяки діджиталізації стираються кордони між державами, що дозволяє вільно співпрацювати, дізнаватися нове та просувати свої інтереси. По-друге, у ситуації необхідної ізоляції саме завдяки діджиталізації безліч областей соціального життя продовжують функціонувати, тому що будуються навколо цифрового зв'язку, створюючи інформаційну інфраструктуру. Вже зараз існує велика кількість програмних забезпечень, які спрощують роботу практично у всіх областях. Користувачами програмних

* кандидат філологічних наук., доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

забезпечень стають студенти та викладачі вищої школи, для яких теж було знайдено сучасні технології діджиталізації. Традиційна спрямованість на економічне зростання змінюється у сучасному суспільстві на розвиток людського потенціалу, тому всі країни світу прагнуть удосконалення системи освіти. Освіта – найважливіший соціальний інститут, який розвиває творчі здібності людини і допомагає їй стати повноцінним членом суспільства, а також створити суспільство майбутнього. Освіта відіграє ключову роль у технологічних перетвореннях; забезпечує рівень відповідності людини сучасним вимогам, розвитку раціональності та інших якостей людини, необхідних їй у повсякденному житті. Діджиталізація поєднує традиційні елементи минулого досвіду та прогресивні технології. Одним з основних інструментів діджиталізації можна назвати хмарні технології. Хмарні технології – це зручне середовище для зберігання та обробки інформації, що поєднує в собі апаратні засоби, ліцензійне програмне забезпечення, канали зв'язку, а також технічну підтримку користувачів. Особливістю хмарних технологій є не прив'язаність до апаратної платформи чи географічної території, а можливість масштабованості. З хмарними сервісами можливо працювати оперативно з будь-якої точки планети та з будь-якого пристрою, що має доступ в Інтернет. Велика кількість пам'яті дозволяє зберігати в «хмарі» різну інформацію протягом тривалого часу. У хмарній інфраструктурі ми можемо розмішувати інформацію та самостійно керувати ресурсами обробки та зберігання. Далі, існують спеціальні платформи, створені саме для онлайн навчання. До них відноситься Google Classroom – безкоштовний веб-сервіс, створений Google для навчальних закладів з метою спрощення створення, поширення та класифікації завдань безпаперовим шляхом. Основна ціль сервісу прискорити процес поширення файлів між викладачами та студентами. Google Classroom об'єднує в собі: Google Drive для створення та обміну завданнями, Google Docs, Sheets and Slides для написання, Gmail для спілкування та Google Calendar для розкладу.

Таким чином, діджиталізація у сфері освіти – позитивне явище (допомагає заощаджувати кошти, час, ресурси). Але, як і всі процеси, діджиталізація має негативні аспекти. При впровадженні сучасних технологій потрібно приділяти увагу безпеці у зв'язку з активною кіберзлочинністю, що розвивається, а головне, нічого не може замінити реального спілкування.

1. Про освіту Закон України від 05.09.2017. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 17.02.2022).
 2. Малахов. А.А., Хмельна О. Діджиталізація закладу освіти як ефективна модель управління якістю надання освітніх послуг. International scientific journal «Grail of Science». November, 2021. № 10. С. 396–409.
-

С.А. Лозниця*

АГРЕСИВНІСТЬ, ДЕСТРУКТИВНІСТЬ ТА ВІЙНА: СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ ЛЮДСЬКОГО НАСИЛЬСТВА

Військова інтервенція, збройний конфлікт чи будь-який інший вияв людського насильства може ставати додатковою підставою застановлятися над причинами того, що може критися у намірі однієї людини панувати над іншою. Розмірковуючи над цією проблематикою, зокрема, виникає питання щодо того, чи є агресивність та деструктивність визначальною властивістю людини, тобто чи притаманні ці якості людині як «виду» і чи саме подібна «природа» людини є однією з причин різноманітних виявів насильства однієї людини над іншою, зокрема воєн.

З-поміж авторів, котрі досліджували явище людської агресивності та деструктивності, зокрема, можна згадати праці «Агресія (так зване «зло»)» Конрада Лоренца та «Анатомія людської деструктивності» Еріха Фрома. Так, К. Лоренц, обстоюючи думку внутрішньовидової агресії, зазначає, що якщо в

* кандидат філософських наук, науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

якійсь місцевості хочуть облаштуватися декілька лікарів, чи торговців, чи механіків з ремонту велосипедів, то представники будь-якої з цих професій чинитимуть найкраще, розташувавшись якнайдалі один від одного [4, с. 38]. Е. Фромм заперечує подібне положення, звертаючи увагу на соціокультурні чинники. За словами Е. Фрома, є безліч прикладів, які доводять, що не висока густота населення як така є причиною людської агресивності, а ущербність соціальної структури, втрата справжніх людських зв'язків і життєвих інтересів [5, с. 102].

Задля прояснення явища людської деструктивності Еріх Фром вивчає концепти представників інстинктивізму, біхевіоризму, необіхевіоризму, а також звертається до даних нейрофізіології, палеонтології та антропології. Е. Фром спростовує концепт деструктивної природи людини, вбачаючи причину агресії людини у специфічних умовах *людського* існування [Див.: 5, с. 171]. Обґрунтовуючи підхід, постульований у праці, автор зазначає, що ми маємо розрізняти у людини *два цілком різних види агресії*. Перший вид, спільний і для людини, і для всіх тварин, – це філогенетично закладений імпульс до атаки (чи до втечі) у ситуації, коли виникає загроза життю. Ця *захисна*, «доброякісна» агресія слугує справі виживання індивіда та роду; вона має біологічні форми прояву і згасає, як тільки зникає небезпека. Другий вид представляє «злаякісна» агресія – це *деструктивність та жорстокість*, які властиві лише людині й практично відсутні в інших ссавців; вона не має філогенетичної програми, не слугує біологічному пристосуванню і не має ніякої мети [5, с. 22]. Автор пояснює, що тварина сприймає як загрозу тільки очевидну небезпеку, яка існує на цей момент [...] [5, с. 171]. Людина має не тільки здатність передбачати *реальну* небезпеку в майбутньому, але вона ще дозволяє себе умовити, допускає, щоб нею маніпулювали, керували, переконували. Вона ладна побачити небезпеку там, де її насправді немає. Так починалася більшість сучасних воєн, вони були підготовлені саме пропагандистським нагнітанням загрози, лідери переконували населення в тому, що йому загрожує небезпека

нападу і знищення, і так виховувалася ненависть до інших народів, від яких нібито виходить загроза. Насправді ж загроза була найчастіше абсолютною фікцією [5, с. 171].

Отож Е. Фром спростовує тезу про агресивність людини як «виду», натомість обстоюючи думку про соціокультурні чинники людської агресивності та деструктивності.

Подібні міркування, а саме інтерпретацію явища людського насильства соціокультурними чинниками, обстоює також низка військових аналітиків та філософів. Так, генерал Карл Філіп Готліб фон Клаузевіц зазначає: «Боротьбу між людьми в цілому породжують два зовсім різні елементи: вороже почуття й ворожий намір» [3, с. 10]. Майор Ганс фон Дах пов'язує причини війн із «війнами світоглядів». Як зазначається у праці, прийнятного для нас політичного порядку ворог не збереже: сучасні війни – це «війни світоглядів», у яких ідеться про «бути чи не бути», і сьогодні їхньою метою вже не є військова перемога, а цілковита інтеграція в ідеологічну сферу [2, с. 16]. Гаймо Гофмайстер, досліджуючи причини воєн, зазначає, що якраз тому, що війни не є природними катаклізмами, а, отже, причини їх слід шукати в контексті політичних дій [...] [6, с. 15]. Як зазначає дослідник, війна – це саме політика: політичні дії у їхніх безвладді та безсиллі [6, с. 15]. Розмірковуючи над виправданням воєн Ханна Арендт зазначає, уявлення, ніби агресія є злочином і що війни можуть бути виправдані тільки в разі, якщо вони слугують відображенню чи запобіганню агресії, набуло свого практичного і теоретичного значення лише після того, як Перша світова війна вперше з усією наочністю показала жахливий руйнівний потенціал сучасної зброї [1, с. 8].

Отож можна зазначити, що агресивність та «деструктивна» природа не є визначальними ознаками людини як «виду» (Еріх Фром); причини варто шукати в соціокультурних чинниках, зокрема сприйнятливості людини до різноманітних виявів пропаганди. Одними із визначальних ознак людського насильства є «вороже почуття і ворожий намір» (Карл фон Клаузевіц), «війна

світоглядів» (Ганс фон Дах), «політичні дії у їхніх безвладді та безсиллі» (Гаймо Гофмайстер).

1. Арендт Х. О революції/ пер. с англ. И. Косич, научн. ред. А. Павлов. – М.: Издательство «Европа», 2011. – 464 с.

2. Дах Ганс фон. Тотальний опір: Інструкція з ведення малої війни для кожного. Частина 1/ пер. з нім. Х. Назаркевич; наук. ред. укр. вид. О. Фешовець. 4-те опрац. вид. – Львів: Видавництво «Астролябія», 2018. – 164 с.

3. Клаузевіц Карл фон. Природа війни. Мініатюри/ укл. Р. Герасимов. – Харків: Vivat, 2018. – 416 с.

4. Лоренц К. Агрессия (так называемое «зло»)/ пер. с нем. Г.Ф. Швейника. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994. – 272 с. – (Б-ка зарубежной психологии).

5. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности/ пер. Э.М. Телятниковой; пер. «Приложения» Т.В. Панфиловой; общ. ред. пер. П.С. Гуревича, С.Я. Левит; вступ. ст. П.С. Гуревича. – М.: Республика, 1994. – 447 с.: ил. – (Мыслители XX века).

6. Хофмайстер Х. Воля к войне, или Бессилие политики. Философско-политический трактат/ пер. с нем. послесл. О.А. Коваль.– СПб.: ИЦ «Гуманитарная Академия», 2006. – 288 с.

Л.В. Рева-Лєвшакова*

ПРІОРИТЕТИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Більше року система освіти, зокрема вищої, в Україні опинилася у воєнних реаліях і намагається не тільки зберегти університети, професорсько-викладацький склад, а й функціонувати в умовах, які раніше передбачити не можна було. Звісно, зараз найбажанішим для кожного свідомого громадянина України є закінчення війни й Перемога, але не менш важливими постають питання збереження науково-освітнянського життя задля розвитку в майбутні

* доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови і мовної підготовки іноземців, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

мирні часи, у які ми віримо й на які ми сподіваємось. Варто сказати, що наша вища школа завжди переживала непрості часи не тільки складних інновацій, а й ідеологічних заборон. Втім через численні багаторічні шари бюрократично-номенклатурної ірраціональності завжди пробивався паросток вартісної науковості й інтелектуальної освітянської гідності. Потрібно відверто говорити про це, відходити від ціпких ланок радянського минулого, якщо ми вже через цю нав'язану нам агресором війну виборюємо право на свободу в європейському просторі.

Зараз ми маємо страшні факти загибелі наших оборонців, мирних людей, дітей, руйнування інфраструктурних об'єктів, міст і селищ. За інформацією МОН України, станом на 1 серпня 2022 р., відомо, що постраждало 2200 закладів освіти України, у т. ч. 225 повністю зруйновано, 1975 частково пошкоджено. Було пошкоджено 120 закладів, а саме 71 ЗФПВО та 49 ЗВО й закладів післядипломної педагогічної освіти, серед повністю зруйнованих – 9 ЗФПВО та 7 ЗВО.

Більшість наших вищих закладів перейшли на онлайн-навчання. Але з січня 2023 р. ЗВО Івано-Франківщини, Львівщини повернулись до офлайн-навчання. Проте це непросто, оскільки перед адміністраціями освітніх вищих закладів постали питання, про які в мирний час ми не здогадувались. Насамперед це стосується психологічної підтримки як студентів, так і викладачів, облаштування пунктів захисту, технічної підтримки обігріву приміщень навчання, гуртожитків тощо. І найголовніше – збереження кадрового викладацького складу і контингенту студентів. Звісно, приймальна кампанія 2022 року втратила вагомий відсоток абітурієнтів і потенційних студентів не тільки українців, але й іноземних. Здається неймовірним, але все ж таки набір відбувся, також учбові заклади набрали на навчання й іноземних студентів. Безумовно, окрім західноукраїнських вишів, решта наших закладів вищої освіти навчається онлайн. Це надає можливість продовжувати освітянський процес.

Пріоритетом українського суспільства залишається збереження вишів через їхнє переміщення з окупованих регіонів, Відомо про переміщення 19 ЗВО до інших регіонів, а саме: 9 ЗВО переїхали з Донецької області, 4 – з Луганської, 3 ЗВО – із Херсонської й 3 ЗВО з Запорізької областей; усі університети Запорізької області переміщено до обласного центру. Усього 11 регіонів країни прийняли переміщені ЗВО. Спостерігається висока регіональна диференціація розташування переміщених ЗВО. У більшості випадків переміщені університети розташовуються на території галузево споріднених ЗВО чи інших закладів освіти.

Воєнний час передбачає зміни законодавчо-нормативної документації. Частково ця документація увійшла в обіг за часів російської агресії 2014 року. Так було створено Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами та доповненнями) (URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>), Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/202273 (URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки» від 23.02.2022 № 286-р. (URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyiosviti-vukrayini-na-20222032-roki-286->). Відомо про понад 110 наказів МОН, серед яких наказ «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» від 07.03.2022 № 235 тощо.

Щоправда нам невідомі накази МОН щодо організації роботи іноземних студентів, втім припускаємо, що всі документи щодо організації освітнього процесу під час воєнного стану стосуються й іноземних студентів, оскільки набір їх до наших вишів триває. Тобто усі освітянські домовленості з іноземними країнами чинні.

Отже, пріоритетами навчання іноземних студентів в умовах війни в Україні є: створення інституційного підґрунтя щодо вжиття заходів для

забезпечення захисту учасників освітнього процесу, працівників і майна закладів освіти; здійснення в разі потреби евакуації учасників освітнього процесу; забезпечення особливих умов навчання, підтримка національної й міжнародної академічної мобільності студентів; сприяння використанню інноваційних технологій і новітніх засобів навчання в освітньому процесі; реалізація державної політики у сфері забезпечення якості освіти в Україні відповідно до європейських стандартів; створення правових умов забезпечення якості освіти в процесі руху до єдиного європейського освітнього простору.

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник. Київ, 2022. 358 с. // Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>

О.М. Чумак*

ПОЛІТИЧНА ТА ЕКОНОМІЧНА ВЗАЄМОДІЯ УКРАЇНИ З ТУРЕЦЬКОЮ РЕСПУБЛІКОЮ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Попри побоювання щодо закритості міжнародних ринків капіталу для України через російську агресію на даний час спостерігаємо протилежні тенденції, сприятливі для української економічної системи. Це пояснюється тим, що в Україні не було іншого шляху окрім як продовжувати діяти, шукати нові шляхи підтримки та розвитку економіки в умовах відбиття російської агресії. Зараз Україна, всупереч військовим діям, розв'язаним рф на її території, всупереч значним втратам людських, матеріальних та енергетичних ресурсів, викликає дипломатичний, політичний, економічний інтерес на міжнародній арені та демонструє відчутні результати міждержавної взаємодії. Увага

* старший викладач Військово-дипломатичної академії імені Євгенія Березняка

міжнародного співтовариства прикута до української дипломатії, енергетики, напрацювань у сфері кібербезпеки, промислового виробництва, сільського господарства, української культури і мистецтва. Деякі заплановані до російського вторгнення напрями співпраці з іншими країнами трансформувались, набули нового значення та демонструють позитивні показники навіть у кризових умовах. Наприклад, як зазначає міністр цифрової трансформації М.Федоров: вихід проєкту «Дія» на міжнародний рівень, захист країни на кіберфронті, цифрова блокада рф, підтримка ІТ-галузі, національна платформа UNITED 24, проєкт «Армія дронів», технологічна допомога армії, розвиток military-tech-ринку як нової галузі, мільйони донатів від технологічних топ-компаній світу та старлінки, початок роботи PayRoll в Україні – це тільки частина досягнень цифрової України та роботи Мінцифри у 2022 р. [1].

Турецька Республіка є одним з основних стратегічних партнерів України, що зацікавлена не тільки в економічній, а й політичній співпраці. Взаємодія з Туреччиною характеризується саме переплетінням та взаємозалежністю цих двох напрямків. За сприянням Туреччини та особисто Президента Турецької Республіки Р.Т. Ердогана була розв'язана проблема щодо блокування експорту українського зерна у липні 2022 р. Це допомогло не тільки забезпечити валютні надходження до українського бюджету, а й допомогло у вирішенні світової продовольчої кризи. Туреччина Республіка незмінно підтримує територіальну цілісність України, постачає зброю та сприяє у процесах обміну полоненими. Враховуючи значний торговельно-економічний потенціал Туреччини, очікується, що важливими аспектами її взаємодії з Україною у повоєнний час стане подальше поглиблення торговельних відносин, участь у відбудові України, забезпечення вільного судноплавства в Азово-Чорноморському регіоні. Крім того, потужний потенціал несе в собі оборонне україно-турецьке співробітництво, яке активно розвивається з 2014 р. за кількома напрямами.

На даний час, у зв'язку із погіршенням відносин між Турецькою Республікою, США та Європою, турецький оборонно-промисловий комплекс відчуває дефіцит компонентів для виробництва озброєнь і військової техніки. За таких умов співпраця України й Туреччини сприятиме не тільки посиленню обороноздатності української держави за рахунок імпорту турецького озброєння, але й відкриває нові можливості для постачання на турецькі ринки продукції українського оборонно-промислового комплексу. Українська промисловість вже активно співпрацює з такими турецькими компаніями як «Aselsan», «Roketsan», «Havelsan», «МКЕК», «Delta Defense», «Baykar Makina» та багатьма іншими. Крім того Верховна Рада України вже ратифікувала угоду з Туреччиною про співробітництво в сфері технологій, яка передбачає будівництво заводу Bayraktar на території нашої країни. А провідні позиції Туреччини серед західноазійських інвесторів, підтримка інвестиційних ініціатив з боку турецького уряду є передумовами для переходу інвестиційного співробітництва між державами на якісно новий рівень [2,3]. Водночас, турецька економіка активно взаємодіє з російським бізнесом, зокрема в енергетичній сфері. Турецька влада має власні геополітичні амбіції, залежні від стабільності відносин з росією. Разом з тим Турецька Республіка розглядає поточне партнерство з рф не як вияв стратегічного партнерства сторін, а як ситуативну спробу поліпшити власний зовнішньополітичний статус в умовах накопичення внутрішніх проблем соціально-економічного характеру.

За таких умов Туреччина розглядає Україну як перспективного партнера, з яким напередодні російської широкомасштабної агресії було підписано Угоду про вільну торгівлю між двома країнами. Крім того, Україна для Турецької Республіки є впливовим учасником чорноморських геополітичних процесів, які також вимагають радикальної трансформації у повоєнний період. Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що одним з провідних факторів впливу на вирішення зовнішньополітичних та внутрішньополітичних проблем Туреччини була й залишається її партнерська взаємодія з Україною.

1. Для того, щоб перемогти, треба вірити. Чого очікувати Україні від 2023 року. URL : <https://suspilne.media/349378-dla-togo-sob-peremogti-treba-viriti-cogo-osikuvati-ukraini-vid-2023-roku/> (дата звернення: 23.02.2023).

2. Стратегічне партнерство України з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти : аналіт. доп. / Н. Гавриленко та ін. ; за заг. ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева. Київ : НІСД, 2022. 59 с.

3. Т. Зосименко. Україна – Туреччина. URL : <http://prismua.org/ Ukraine-turkey/> (дата звернення: 23.02.2023).

Л.Б. Маєвська*

ДУХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСЛАМУ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ У РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Перш за все необхідно відзначити, що морально-духовний та інтелектуальний потенціал ісламу, можливості впливати на спосіб життя на благо людини не менш значні, ніж у інших світових релігій¹. Іслам має свій потужний інтелектуальний і духовний потенціал², але в той же час в порівнянні з іншими релігіями приділяє значно більшу увагу чисто і світським питанням, повсякденним вчинкам людей, їх взаєминам в самих різних сферах. Тому життєздатність ісламу як релігійної системи обумовлена низкою специфічних рис цієї релігії, породжених конкретними соціально-історичними умовами її виникнення³ і розвитку. В результаті мусульманська громада (умма) стала основою, на якій ґрунтуються соціокультурні цінності ісламу. Концепція умми базується на положеннях Корану, Сунни і роботах мусульманських вчених. Умма - це об'єднання людей, створене на основі єдиної віри в Аллаха, духовна

* кандидат історичних наук, докторант, Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова

спільність. Життя кожного мусульманина, його образ думок, побут і система цінностей в тій чи іншій мірі контролювалися мусульманською спільнотою⁴.

До особливостей історичного розвитку ісламу слід віднести складні суспільно-політичні умови і війни при цьому мусульманам вдавалося зберігати свої державні освіти і структури. Першою державою мусульман була держава зі столицею в Медині на чолі якої стояв пророк Мухаммад, халіфат чотирьох праведних халіфів. У період правління халіфів спостерігалися суперечності, які призвели до падіння держави та її трансформації в Омейядський а потім Аббасидський халіфат, який остаточно впав під натиском монгол. Але в той же час це не призвело до припинення існування ісламських держав. Османська імперія проіснувала аж до 1924 року. Незважаючи на те, що в сучасному світі не існує країн, де б Державне управління здійснювалося виключно на основі законів шаріату, нині, є велика кількість держав, де домінують мусульмани і велика частина законів заснована на ісламському праві.

Складнощі, з якими стикалися мусульмани під час історичного розвитку сприяли виробленню багатомірного духовного потенціалу, який допомагав подоланню різного роду труднощів в тому числі в ході розвитку і трансформації державних утворень.

На сучасному переломному, історичному етапі в Україні можуть бути затребувані, вироблені століттями в ісламі норми і похвальні в релігії якості людей як, терпіння, сила волі, завзятість у досягненні поставленої мети і прагнення до єдності всередині суспільства. Велика увага в ісламі приділяється терпінню в труднощах. В арабській мові терпіння позначено терміном "сабр", тобто готовність до болю, збереження спокою душі у важкі хвилини. Крім того, в цьому слові міститься значення твердості на шляху, зазначеному релігійними приписами. Метою терпіння і його похвальними якостями є попередження поспішних і неприємних дій вчасно несподіваних проблем. У важкі моменти не можна впадати в паніку і кидатися з боку в бік, шукаючи подібним чином вихід

із ситуації. Однак терпіння зовсім не означає задоволення своїм приниженим станом або становищем, терпіння під час незаслуженої образи або образи, мовчазне знесення злісного наклепу. Тому зараз для нашого суспільства є актуальним прояв терпіння одночасно з боротьбою проти несправедливості.

Але, крім терпіння заохочується і творча діяльність, прагнення до вчинення благих діянь при будь-яких обставинах. До цього закликав людей пророк Мухаммад. Одними з якостей, якими повинна володіти людина - це сила волі, цілеспрямованість, наполегливість⁵ з цієї якості повинна виникати старанність, прагнення виконати поставлену мету і впевненість в собі. Впевненість означає прийняття кожного моменту таким, який він є, з його як хорошими, так і поганими сторонами. Вона надає людині силу, впевненість в тому, що ви зможете домогтися поставлених цілей – запорука того, що ви отримаєте задоволення від свого життя.

Так само одною з важливих якостей людини, якою володіє далеко не кожна, є жертвність, самопожертва – це властивість характеру людей, які готові жертвувати своїм життям, благополуччям, моральними і матеріальними цінностями заради інших, заради справедливості, любові, миру і збереження державності. В Україні на даному історичному етапі, це одна з найбільш затребуваних якостей людини. Починати виховання волі слід з придбання звички долати порівняно незначні труднощі. Систематично долаючи спочатку невеликі труднощі, а згодом і значні, людина тренує і загартовує свою волю.

Даний досвід і багатівіковий духовно-моральний потенціал ісламу, може бути затребуваний при подоланні труднощів у розвитку і трансформації України, яка більше не буде колишньою, а придбає риси більш згуртованої монолітної і унітарної держави і виробить єдину національну ідею, засновану на прагненні зберегти державність, мову і національні традиції.

У той же час слід підкреслити, що іслам володіє величезним миротворчим потенціалом, який може бути затребуваний при встановленні миру в Україні та

її післявоєнного Відродження, при налагодженні внутрішньодержавного і міждержавного діалогу.

1. Нравственный потенциал ислама // URL: https://bstudy.net/917624/religiya/nravstvennyu_potentsial_islama (дата звернення: 12.03.2023).

2. Косинов, А. В. (2011). Ступени познания духовно-нравственного и интеллектуального потенциала ислама XXI века. Интеллектуальный потенциал XXI века: ступени познания, (5-1), 213-216.

3. Герейханов, Г. П. (2012). Мусульманская умма в фокусе социально-философского анализа Часть 1. Религиозная доктрина и социальное пространство ислама. Электронное научное издание Альманах Пространство и Время, 1 (2), 10.

4. Мухаджиев, С. Х. (2011). Политико-правовая доктрина ислама: теоретический аспект. Вестник Майкопского государственного технологического университета, (2), 54-59.

5. Кашапова Л.М. Формирование личностных качеств молодёжи на основе духовно-нравственного потенциала молодёжи. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2011. – 114

*Проблеми економічного і духовного життя України в умовах російської агресії
та означення головних шляхів їх вирішення*

У 2001 р. ВНЗ «Національна академія управління» започаткувала суспільно-науковий проєкт «Духовні цінності українського суспільства у світлі співпраці суспільствознавства і богослов'я». В рамках цього проєкту Академія разом з іншими навчальними та науково-дослідними закладами України проводять науково-практичні конференції, присвячені аналізу глибинних соціально-економічних та духовних проблем сучасної України та світу.

Метою конференцій стало обговорення основних принципів, на яких має будуватися життя людини та суспільства у світі, що змінюється та зазнає постійних викликів, а також сучасна інтеграція суспільствознавства та богослов'я.

За час існування суспільно-наукового проєкту відбулися такі конференції:

- 2001 – Християнство на межі тисячоліть (економічні, правові, історичні та культурологічні аспекти)
- 2002 – Духовно-моральні виміри українського суспільства: погляд XXI століття
- 2003 – Людство на межі тисячоліть: діалог цивілізацій
- 2004 – Духовні засади розвитку людства в епоху глобалізації та українська перспектива
- 2005 – Україна в системі духовних, економічних та політичних координат глобалізованого світу
- 2006 – Духовні цінності в сучасному інформаційному суспільстві та український вибір
- 2007 – Виклики української ідентичності: політико-економічні та соціокультурні проблеми
- 2008 – Проблеми самоідентифікації сучасного українського суспільства: політичні, економічні, соціальні та культурні аспекти
- 2009 – Людина і соціум в умовах глобальної кризи: погляд крізь призму суспільствознавства та богословія
- 2010 – Україна у стані перманентного вибору: духовно-культурні, соціально-економічні та політико-правові стратегії
- 2011 – 20 років незалежності України: здобутки, втрати і стратегії майбутнього
- 2012 – Особистість, суспільство, держава: розуміння свободи і відповідальності
- 2013 – Громадянська взаємодія як екзистенція демократичного суспільства
- 2014 – Сучасна політична нація: духовно-моральні, культурно-етичні та соціально-економічні засади розвитку
- 2015 – Патріотизм у системі сучасних суспільних цінностей
- 2018 – Оптимізм і песимізм: амбівалентність українського соціуму в духовному і матеріальному вимірах
- 2018 – Духовна безпека України: погляд суспільствознавства і богословія
- 2019 – Толерантність як цивілізаційна ознака сучасного демократичного суспільства
- 2020 – Цивілізаційні, економічно-правові та духовні чинники відродження та збереження людського потенціалу України: погляд суспільствознавства та богослов'я

Збірники матеріалів цих конференцій можна завантажити за посиланням:
<https://nam.kiev.ua/dukhovni-tsinnosti-ukrayinskoho-suspilstva/>

Наукове видання

**Проблеми економічного і духовного життя України
в умовах російської агресії та означення головних
шляхів їх вирішення**

МАТЕРІАЛИ XX НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Відповідальний за випуск Баранівський В.Ф.

Відповідальний технічний редактор
та комп'ютерна верстка *Баранівська О.В.*

Оригінал-макет підготовлено у ВНЗ «Національна академія управління»

Підп.до друку 14.04.2023. Формат вид.60x80 1/16
Папір офсет. №1. Офіс. друк. Гарн. «___»
Ум. друк. арк. 6,8. Обл.-вид. арк. 11,5. Наклад 100 прим.
Замовлення № 100

ВНЗ «Національна академія управління»
03153, м.Київ, вул. Ушинського, 15
тел./факс (044) 242-24-46

www.nam.kiev.ua,
eco-science.net,
nau-kniga@ukr.net

Віддруковано в типографії
ТОВ «Наш формат»
02105, м. Київ,
Проспект Миру, 7/45